

3/3

Az emlékezet térbeli szépsége tézisfüzet

Szabó Levente DLA
Budapesti Műszaki és
Gazdaságtudományi Egyetem
Építésztechnológiai Kar
Középülettervezési Tanszék

Habilitáció
2016

Tartalom

0–Bevezetés	p.2
1–A városi tér emlékezete	p.8
2–Az épület mint tér-idő kollázs	p.22
3–Az épület metamorfózisa	p.42
4–A tér megjelölése	p.62
5–Egy életmű rekonstrukciója	p.78
Σ–Összegzés	p.94
&–Függelék	p.96

Szabó Levente

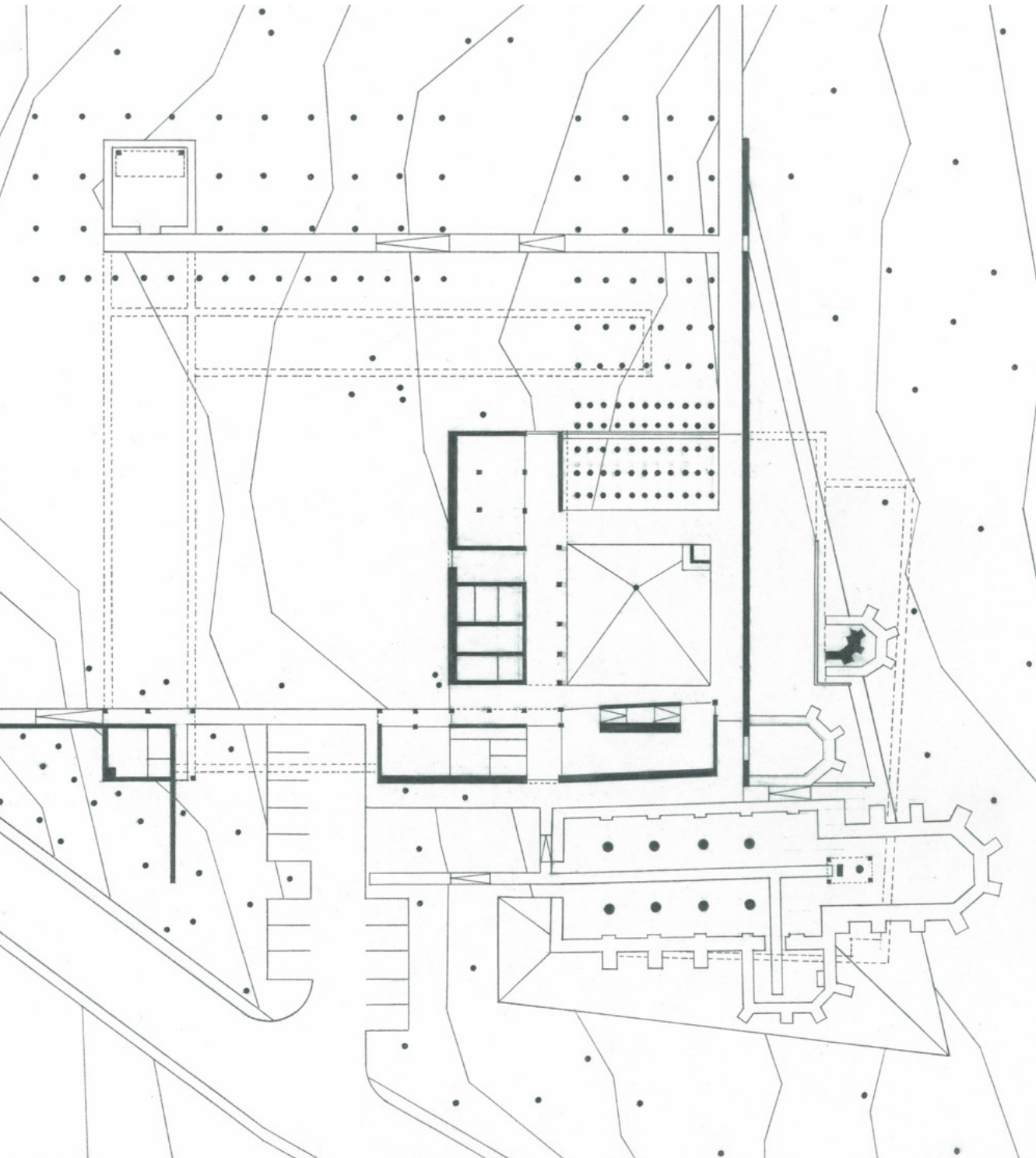
Az emlékezet térbeli szépsége – Körülírás a gyakorlat felől

Habilitációs téziszfüzet¹

1 Ez a habilitációs téziszfüzet a doktori fokozat megszerzése óta végzett, a témához kapcsolódó alkotói és publikációs tevékenységet foglalja össze.

*„A hagyományom nem egyenlő
velem, én az a munka vagyok,
amit ezen a hagyományon, ezzel
a hagyománnyal elvégzek.”
(Esterházy Péter)*

↓ Diplomaterv, 1999

O – Bevezetés

Budaszentlőrincen, az 1300-as évek elejére nagyszabású kolostoregyüttest építettek fel a szorgos pálos szerzetesek, amelynek ma már csak térdmagas romjai láthatók a Budakeszi út és a Gyermekvasút közötti erdős területen.² Tizenhét évvel ezelőtt készített diplomatervemben³ e romok továbbépítése mellett döntöttem; az akkori tudásommal megrajzolt kis könyvtáráépület és előadóterem új vasbeton falai alapfalakként használták a középkorit, megidézve az egykori kolostorudvar téri világát. Keveset sejtettem az elhatározásom mögött húzódó morális dilemmák és szakmai érvek szinte kimeríthetetlenül gazdag és bonyolult világából.

A diplomatervemem követő tíz évben számos új, de kizárólag zöldmezős jellegű projektben vettem részt, melyek nem kevés tanulsággal szolgáltak. 2009-től aztán valami alig észrevehetően megváltozott, noha e változást időközben nem is éreztem. Csak visszatekintve látom az egymást követő munkáimat egységbe foglalt folyamatnak: soha ennyit nem tanultam az építészetről.

Tézisfüzetemben - ennek az időszaknak a bemutatása és összefoglalása mellett - azt a kohéziót szeretném értelmezni, amely munkáimat szorosan látszik összefűzni. Olyan kaleidoszkópba nézek tehát, amelyben az egyes projektek során eddigi legizgalmasabb és legértékesebb fejezetét látom: egyszerre érzékelve valamiféle egyneműséget és műfaji sokszínűséget; hiszen egyfelől mindegyik esetben építészet és emlékezet sokrétű kapcsolatrendszerének egy-egy értelmezési keretében született alkotásokról beszélhetünk, másfelől a történelmi városmag körüli köztér, a klasszikus műemléki rekonstrukció, a modern műemlék megújítása és a világháborús egyetemi emlékhely, majd egy monográfia létrehozása közé feszült az elmúlt évek szélesnek mondható műfaji skálája.

De miért is az emlékezet, az emlékezés az a közös szál, amelyre felfűződni látszanak e munkák? Ha csak a Fülep Lajos-i elgondolást említjük, mely szerint „*az alkotás emlékezés és viszont*”⁴, könnyen meglennénk a válasszal.

² Bencze Zoltán-Szekér György: A budaszentlőrinci pálos kolostor, BTM, Budapest, 1993

³ A diplomatervemre a Magyar Építész Szövetsége és az Építéstudományi Egyesület diplomadíját kaptam 1999-ben, konzulensem Cságoly Ferenc volt. Publikálva: Szakma és személyiség. Interjú Cságoly Ferencsel, a Középülettervezési Tanszék új vezetőjével, in: Alaprajz 2001/6, 15. o.

⁴ Keserü Katalin idézi Fülep Lajost könyve bevezetőjében, in: Keserü Katalin: Emlékezés a kortárs művészetben, Noran 1998

Hiszen nyilvánvaló, hogy a tervezés maga minden esetben saját kontextusából táplálkozik, ami szükségképp megelőzte azt, legyen az a hely, a közvetlen környezet vagy szerzőjének tudásanyaga, személyes preferenciái, korábbi munkái, vágyai, tudatos és öntudatlan előképei, és még hosszan sorolhatnánk az építészet gyakorlatának emlékezetrel evidensen összefüggő rétegeit. „A jártunkban-keltünkben megismert építészeti művek képeit magunkban hordjuk. Ezeket a képeket fel tudjuk idézni, és újból át is tudjuk értékelni. De ebből még nem születik új terv, új építészet. Minden terv új képeket kíván. A „rég” képeink arra való, hogy segítségükkel újakra leljünk. (...) A tervezési folyamat elején ez a kép szükségszerűen befejezetlen. Ezért újból és újból megfogalmazzuk, tisztázzuk a képletet, kiegészítjük a hiányzó részeit.”⁵ – így Peter Zumthor, aki e szövegrészletben pont arról értekezik, ami a Fülep-idézetben általánosan a művészetre vonatkozik, csak éppen már szorosabban az építészetre vonatkoztatva.

Munkáimat, amelyekben – sokadmagammal – az elmúlt évek során részt vettem, mégsem csak az alkotással, annak folyamatával kapcsolatos jól ismert emlékezetfogalom rokonítja, fűzi össze, sokkal inkább az az épített, történeti és kulturális, időben és térben gazdag *hagyomány*, amelyen e folyamatok során dolgozhattam. Ilyen szempontból másodlagos, hogy az egyik esetben e tradíció 700 éves, a másikban meg csak 70. A munka folyamata és eredménye a hagyományra reflektált, azon dolgozik, ráadásul szigorúan építészeti eszközökkel: terekkel, anyagokkal és szerkezetekkel, vagy – kivételt erősítő szabályként – azok textuális rekonstrukciójával.

Nem tudok elvonatkoztatni attól, hogy a gyakorlat felől nézve az építészetre, csak az épület, a tér, ami létrejött, megvalósult, az a *tézis* maga. Mintha hosszú és általában kalandos, küzdelmes tervezési és kivitelezési előtörténetük, esztétikai vagy kulturális dilemmáik végül műszaki kérdésekben való megfogalmazásai, előzetes és utólagos megfontolásaink lényegében magánügyek lennének. Az elkészült munkák valójában önmagukban, magukra hagyatott állapotukban⁶ ítélték meg. Minden más, amivel e szövegben is kísérletezni fogok, párhuzamos történetmesélés, rendszerezés, ok-okozati összefüggések szubjektív kollázsa és narratívája. Bármilyen, amit a tanulságok levonásának szándékával írok, annak a kockázatával jár, hogy mindahhoz képest, ami megvalósult, óhatatlanul

⁵ Peter Zumthor: Tanítani az építészetet – tanulni az építészetet, in: arc'2. (1999. február, ford.: Masznyik Csaba), 27. o.

⁶ „Nekem is jól esik elgondolni, hogy házakat tervezek és építek, melyekből az építési folyamat végén, mint tervező visszahúzódok. Így hátrahagyok egy épületet, ami önmaga, ami a lakást szolgálja, mint a dolgok világának része, és megél személyes retorikám nélkül.” Peter Zumthor: A szépség kemény magva – arc'1 (1998. október, ford.: M. Gyöngy Katalin), 34. o.

pontatlanabb vagy éppen fordítva, esetleg pontosabb leszek. Mindkét esetben torz képeket festenek a megvalósult művek valóságáról, noha az építészet és bármely szöveg alapvető mediális különbsége miatt e kockázat nemigen kerülhető el. A törekvésem mindenesetre az elkészült munkák szöveghű követése, *körülírása* lesz az értelmezés során, hogy a lehető legpontosabban írjam le, amit látok, ha az említett kaleidoszkópba belenézek.

Téziseimet öt nagyobb munkámhoz illesztettem, a kulcsfogalmakhoz helyenként továbbiakat is rendelve. Az első a soproni Várkerület megújítását értelmezi mint a városi tér emlékezet-történetének nagyléptékű, a történeti időhöz képest mégis finom beavatkozását. A második – jelen írás születésének idején is – folyamatban lévő nagy építkezésről, egy a Budai Vár szívében lévő kiemelkedő műemléképületről számol be, amely esetben a tervezés legnagyobb dilemmáit a végtelenül összetett *tér-idő kollázs* értelmezése, kiegészítése és folytatása jelentette. A harmadik egy modern, tehát *fiatal műemlék épület metamorfózisát* mutatja be, melynek középpontjában az átalakult kontextusra és az eredeti tervezői ideára alapuló tervezői stratégia állt. A negyedik a *tér megjelölésének* különleges, az építészet határterületén mozgó kísérletét értékeli, egy egyetemi campuson létrehozott II. világháborús áldozatoknak emléket állító, egyszerre hatalmas és kicsiny térbeli jel születésére reflektálva. Végül az ötödik tézisben *egy életmű rekonstrukcióját* mutatom be. Ebben az elmúlt bő fél évszázad meghatározó építészetének munkáit értelmező, összegző és értékelő könyv létrejöttének tanulságait foglalom össze, melyet minden látszólagos műfaji eltérés ellenére nagyon is építészeti alkotásnak tartok. Mind az öt tézis az emlékezet fogalmával szembeállított, mely fogalom a terek, épületek időben elhúzódo jelenlétének, spontán és tervezett átalakulásának okán evidensen az építés és az építészet sajátja. A tézisek és azok kifejtése *közvetlenül* az építészeti gyakorlatomat, valamint az ahhoz szorosan kötődő elméleti eredményeimet igyekszik bemutatni. A tézisek íve is szándékolt, nem kronológiai, hanem egyfajta műfaji léptékváltás szerint rendeződött: a nagy méretektől haladok az egyre kisebbek felé, a nagyon is építészeti műfajú feladatoktól az egyre elvontabbak irányába.

Ha ebben az öt, meglehetősen eltérő karakterű, egyszerre pragmatikus, érzéki, megfontolt és ösztönös, egyszerű és bonyolult, könnyed és küzdelmekkel teli, otthonos és szokatlan munkának a lényegi folyamatára visszatekin-tek, nem nagyon tudok jobb leírást találni azok jellegére, mint ahogy - egyik kedves idézetemben - Nádas Péter írta le saját, gomboszegi házának padlásán elvégzett kétkezi munkáját: *„Lehánytam az évtizedes szénát (...) Aztán neki-láttam a tapasztásnak. Láttam már tapasztást, régen, de soha nem csináltam. Amint megtettem az első mozdulatokat, s kenni kezdtem a tenyeremmel a finom, de idegen illatú sarat, a tenyerem csúsztatása alatt éreztem meg azt az ismeretlen kezet, amely ezt a szénapadlást évekkkel, évtizedekkel ezelőtt rendszeren és szakszerűen fölsarazta. Miként egy őskori lelet. Csúsztott a tenyerem a tenyeré-nek negatívján. Tenyerem párnája tenyerének helyére illeszkedett. Libabőrös lettem e régvolt tenyérpárna érzékelésétől. Mentem utána. Előtte még a szomszédaimat faggattam, miként kell csi-nálni, de tőle tanultam meg, aki előttem csinálta. A tanulásnak ilyen mélységesen mély élményével még soha nem ajándékozott meg a sors. Boldog lettem tőle és elővigyázatos. Azon voltam, hogy úgy tegyem a dolgom, amiként ő is tenné. A tenyeremmel tettem eleget annak az útmutatásnak, mit a tenyerével adott, és ez lett a műveletről, s ezáltal az életről való tudásom.”⁷*

⁷ Nádas Péter: Évkönyv, Pécs, Jelenkor, 2000, 2. kiadás 93–97. o.

E szövegrészletben benne van minden, ami a munkáim során megtapasztalt, az emlékezettel kapcsolatos személyes tanulási folyamatok lényegét magába foglaló élményem volt.

A többi: körülírás.

↓ Piazza Navona, Róma

1 – A városi tér emlékezete

„Alkatát, formáját még az antik Rómától örökölte. Ezért a hosszan elnyúló, északon homorú ívet formáló homlokzatsorok nem is jellegzetesen barokk teret hasítanak ki a belváros háztengeréből. ... Egy ókori stadion alakult, formálódott a város évezredek történetének kohójában, és öltött magára új köntöst Róma barokk korszakában.”⁸
(Pogány Frigyes)

⁸ Pogány Frigyes: Róma, Corvina Kiadó, 1967, 275. o.

Egy évvel ezelőtt első alkalommal voltunk feleségemmel Rómában. Három napig megállás nélkül gyalogosan, hó-nunk alatt Pogány Frigyes könyvével jártuk a - művészet-történeti, illetve építészettörténeti előképzettségünk alapján - régi ismerősként üdvözölt tereket, épületeket. Nem ketten voltunk, Pogány maga is útitársunkul szegődött. Ritkán érezni építészeti tárgyú szövegben ilyen elevenséget: az egyes helyszíneken megismerve az épületek, terek elemzéseit, a látott és egymásnak felolvasott élmény egyenszilárdságú volt: pontosan egészítették ki egymást. Szállásunkat a Piazza Navonától két perce foglaltuk, így naponta többször is megfordultunk e téren, amely jól ismert, páratlan műemlékektől sűrű hely. Épületek és szökőkutak a legnagyobb szerűbb alkotók lélegzetelállító, individuális alkotásai szoros egymásmellettségben láthatók itt. Mégis, ami a helyszínen átélhető volt és leginkább foglalkoztatott, az sokkal inkább a térforma eredete volt. Titus Flavius Domitianus római császár 86-ban megnyitott, 15 ezer férőhelyes stadionja állt egykor a Navona helyén, amelynek térbeli lenyomata, emléke ma, majd kétezer évvel később is meghatározza annak szerkezetét, térérzetét és hangulatát. A 270 m hosszú és 55 m széles egykori küzdőtér ma nyüzsgő, turistákkal zsúfolt köztér. Térfalaiban - Domitianus stadionjának romjai között - egykor boltok, műhelyek működtek, ma templomok és paloták szegélyezik. Mai formáját, alakzatát tehát egy

csaknem kétezer éves létesítmény, műtárgy *hült helye* határozza meg. Az egymás utáni korok ugyan folyamatosan alakították, új házak, majd nagyszerű szökőkutak épültek, de a térforma változatlan maradt. A stadion küzdőtere, később lovasversenyek, karneválok és vízcirkusok, majd a piacok, vásárok helyszíne, ma kiemelt turisztikai célpont, Róma egyik legfontosabb történeti köztere. Persze egy tér története nem csak az alakzata, formája: Borromini Sant' Agnese temploma is a történet hordozója, emléket állítva a Domitianus-stadionban a keresztényüldözések során mártírhalált halt Szent Ágnesnek. Kétezer év: folyamatosan alakult és változott az épületállomány, átalakult a használat jellege is, mégis, a tér eredete, egykori karaktere, története és hagyománya könnyen olvasható ma is. Persze a Piazza Navonához hasonló számos történeti teret ismerhetünk, ahol a város organikus, spontán fejlődése benőtt, s így megőrizte a kialakulás, a történet térbeliségét. Az emlékezet nem egy adott építészeti műhöz, még csak nem is azok sokaságához kötődik e példákban, hanem egy urbanisztikai, városi léptékű változás, lassú alakulás térbeli emlékképéhez, amely kollektív alkotás, mint általában a történeti város maga.

◆◆◆

A soproni Várkerület olyan 40-60 méter széles körút, amely az egykori középkori városmagot körülölelő városfal árkanak külső peremén, az úgynevezett vársíkon, a glacison alakult ki. A hadászati szempontból jelentőségét veszített széles árkot feltöltötték, a külső íven már a 15. században is épületek sora állt. Az itt ma is érzékelhető szélesebb telekosztáshoz belső udvaros, a Várkerülethez kapuáthajtóval kapcsolódó épületek tartoznak. A várfalak felőli oldal később, a 18. századtól kereskedő bódékkal épült be, majd a 18-19. században rangos polgári épületek alkotta, zömében rokokó és copf házsorának váltakozó magasságú, jellemzően keskeny beépítése valósult meg. E térfal csupán egy helyen szakad meg, ahol a II. világháborús sérülések nyomán a várfal egy darabja és az előtte lévő egykori várárok látványelemként megjelenik. A történelmi jelentőségű területen, annak különböző szakaszain hajdanában – az azt szegélyező térfalak kialakulása után – piaci funkció működött, így többek között marhavásártérnek adott he-

↑ A városfallal körülvevett Sopron a XVII. században

↑ Várkerület, 2010
©Fekete Attila

9 „A Várkerületnél pedig parksávokkal elválasztott mellékkocsiutak fogják tehermentesíteni a 10 m széles főforgalmi utat.” In: Boronkai (Bergmann) Pál, Sopron városrendezésének kérdései, Soproni Szemle, IV. évf., 2-3. szám, 1940.

lyet, és szénapiacokat tartottak a 19. század közepén. Ekkor a Várkerület inkább volt egybefüggő, kifelé enyhén lejtő tér, amely folytonosan változóan adta városi utca, tereedés és tér érzetét. Mint ahogyan a Piazza Navona őrzi az egykori Domitianus-stadion alakzatának lenyomatát Rómában, úgy teszi érzékelhetővé ma is az egykori várfal és várarok-rendszer térbeliségét, majd ezek felszámolását, beépülését a ma látható térszerkezet Sopronban. Mintha egy fossziliát látnánk: a város benőtte az egykori védelmi mőtárgyat. A létrejött téri képződmény az organikus városi fejlődés szintén gyönyörű példája.

A 20. század közepén a vásártéri funkciót fokozatosan a közlekedés váltotta fel. Ennek okán alakult ki a most megújult Várkerület tervezését megelőző állapot, a Boronkai Pál városi főmérnök által 1940-ben tervezett,⁹ majd a világháború után megvalósult, támfalasan tagolt, elválasztott forgalmi csatornás megoldás: a középén haladó kétsávos út jobb és bal oldalán további egyirányú sávokról parkolók nyíltak, a széles köztér falai mellett csupán járda-szélességű gyalogos terület maradt. A mérnöki szerkesztésű rendszer illeszkedett a II. világháború utáni állapothoz, amikor a Győrből Sopronon keresztül Bécsig futó országos főút nyomvonala a Várkerületen vezetett át. E közlekedés dominálta periódus minimálisra korlátozta a gyalogosközlekedést és az egykor egybefüggő teret hosszirányban széttagolta: lámpás kereszteződések, szervizutak, áthaladó és parkolóhelyet kereső autók a térfalak mellé szorították a gyalogosforgalmat, s így a térfalak magát a teret éltető funkcionális karakterét. A rendkívül széles köztér nagyvonalúsága, ez a városhoz méltó, nagyméretű egybefüggő tér túlépített és tútagoltta vált: támfalak, utak, az átlátást gátló sövények töltötték ki a széles területet, pedig a Mária szobor és a Hűség kútja közötti szakasz Sopron egyik legjelentősebb közterének ígéretét hordozta. A várkerületi földszintek hagyományos vendéglátó-kereskedelmi dominanciája nem párosult méltó köztéri kapcsolatokkal, így kiülő teraszokkal, a vendéglátóhelyek kitelepüléseivel. A köztérépítészeti elemek rossz esztétikai és műszaki állapotúak voltak, és hiányzott a Várkerület identitását megadni képes egységes arculat is.

A város 2009 őszén országos, titkos és nyilvános tervpályázatot hirdetett „Sopron – a Várkerület revitalizációja” címmel, amelyet a vezetésemmel összeálló tervezői csa-

pattal megnyertünk. A több éven át tartó tervezési munka során 2015-re elkészült a köztérmegújítás első, leglátványosabb, kb. 15 ezer m²-nyi eleme.¹⁰

A Várkerület szépsége, hogy csaknem fél kilométeres hosszában végighaladva folyamatosan változó keresztmetszeteket és térbeli viszonyokat élhetünk át, miközben érezzük az egész lendületét és nagyvonalúságát. Ez a kettősség, tehát a hosszirányú lendület és a keresztirányú változatosság kettőssége a legnagyobb érték, amelyet már pályázati tervünkben is erősíteni szerettünk volna. Alapvető koncepciónk volt, hogy Várkerület bármely, nagyon is eltérő karakterű pontján állva tudnunk és éreznünk kell, hogy ugyanazon terület részén vagyunk. Ugyanakkor a külső és belső íven kiépült történeti beépítés térfalai meghatározó, műemléki jelentőségű városképi elemek, dominanciájukkal versenyeznünk szükségtelen, sőt káros lett volna. A műemléki környezet és az egykori állapot miatt fő célunk egy, a külső ív felé természetesen lejtő, egységes megjelenésű tér kialakítása volt. Az új koncepciót elsősorban az anyaghasználat fogja egységbe: ezért választottuk a sötét színű, nemes és természetes hatású klinkertéglát és a térszerkezet egységességét biztosító gránitsávokat. Utóbbi-

10 Generáltervező: Hetedik Műterem Kft., felelős tervező: Szabó Levente, tájépítész társtervezők: Csontos Csenge, Gyüre Borbála, Lád Gergely, építész munkatársak: Biri Balázs, Dvorzcsák Jessica, Kohout Dávid, Simon Orsolya

↓ Várkerület, 1915
©Vargha Zsuzsa, Fortepan

↑ Várkerület, pavilon, 2015
©Danyi Balázs

11 Az ún. „Tábornok-ház” helyreállítása Sopronban, in: Műemlékvédelem, 24. 1980, 211–225. o.

ak rajzolata, mint a kotta vonalai a partitúrában, rendezni kívánták a különféle köztérépítészeti funkciókat, az egységesség érzetének sérülése nélkül. Ezt a formai analógiát már a pályázat során megfogalmaztuk, s mint később kiderült, nagy segítségünkre volt. Egy ilyen jellegű munka koncepcionális egységességét számos, mégoly jó szándékú részérdek kísérti meg a tervezés, de a kivitelezés során is. Minthogy azonban ennek az amorf, egykori várároknak az alakját lenyomatként hordozó térségnek bármely pontjáról is egyeztetünk, gondolkoztunk, mindig a pályázati tervben lefektetett koordináta-rendszerben tettük azt, a megvalósult állapot végül is elég hasonlóknak mondható az első gondolatokkal felvázolthoz, az egységesség alig sérült. Pedig a közlekedési, finansziális, kerékpáros vagy éppen a parkolókat féltő civil igények, a közműhálózat finoman szólva is organikusan alakult kuszasága, várospolitikai és folyamatosan felmerülő funkcionális megfontolások elég erős erózióhoz is vezethettek volna, amely kockázatot a tervezési folyamat időbeli elhúzóda csak tovább fokozott.

Élénk bennem az emlék, amikor 2006-ban a Mesteriskola soproni tanulmányútja során meglátogattuk a Sedlmayr János által rekonstruált Tábornok-házat,¹¹ melynek műemléki megújítása során az udvari keresztoszárny és a középkori lakótorony többszintes közlekedőterének és vasbeton csigalépcsőjének megfogalmazása a korban népszerű műemléki rekonstrukciós eszközhöz, a deszkaszaluzatos nyersbeton felületek használatához nyúlt. Ez az emlék is a fejemben volt, amikor a terület súlypontjában egy, a szükséges kiszolgáló helyiségeket és illemhelyeket magában foglaló pavilont terveztünk, szintén deszkaszaluzatos finombeton felületekkel, előregyártott vasbeton lamellákkal és faburkolatos homlokzattal, kicsit megidézve a 20. század második felében megvalósult kiváló soproni műemléki rekonstrukciós munkák anyaghasználatát.

A soproni Várkerület tervezése 2009-ben kezdődött, az első ütem 2015-ben lett készen, s ezzel kijelölte a további, a városmagot körülölelő területek megújulási irányát. A megkezdett városközponti köztér-revitalizáció a két nagy kapcsolódó terület, a Kisvárkerület és a Széchenyi tér megújulásával érhet majd véget, e munkákon jelenleg is dolgozunk. Jó eséllyel egy évtized leforgása alatt a soproni belváros meghatározó, történeti részének megújulásában vállalhattam meghatározó feladatot.

A Várkerületen visszaállt e különös, az egykori várárok és annak peremén létrejött beépítések lenyomatát, térbeliségét mutató, a városmagtól kifelé lejtő téralakulat. A régi képeslapokon, festményeken és fotókon látható egységes tér azonban nem csupán téri-köztérépítészeti karakterében vált a régi *átiratává*. A publikus tér használata is a mindenkori közösségi térhasználat mintái szerint alakul: ami egykor piac, vendéglátás tere volt, az ma is a térfalak földszintjén működő egységek kitelepüléseként, és városi rendezvények helyszínékként szolgál. E hosszas, hét éven át tartó köztér-megújítási projekt tervezési fázisában sokan a tér elnéptelenedését vizionálták a gépjárműforgalom korlátozása miatt. Ezzel szemben az átadást követően azonnal birtokba vették az üzletek, a rendezvények, a soproni polgárok. Olyan hardvert hoztunk létre tehát, amelyen a legkülönbélebb szoftverek futhatnak. A megújult térstruktúra nem csupán, vagy nem elsődlegesen rendezett viszonyokhoz és egységes, 21. századi arculathoz vezetett, hanem annál sokkal lényegesebb eredményre: a városi tér használata mozdult el az átadást követően szinte azonnal egy történelmi belvároshoz méltó, valóban intenzív köztérhasználatot jelentő irányba.

Egy-egy városrész organikus fejlődésének lenyomatát, kollektív emlékét őrzi közttereink. A publikus terek megújításának felelőssége részben e térbeli emlékezet felismerése, megőrzése és átiratának kísérlete. A soproni Várkerület komplex, mérnöki-köztérépítészeti jellegű revitalizációja elsősorban olyan koordinációs folyamat volt, amelynek fő célja az egykori egységesség, térbeli homogenitás megőrzése és kifejezése volt. A védelem itt tehát nem egy konkrét építészeti műre, hanem azok sokaságából összeálló városrészre, legfőképpen is annak téri és használati karakterére kellett, hogy vonatkozzon. Mást se tettünk, mint nyomokat őrizzünk és tettünk olvashatóvá az utókor számára is.

◆◆◆

↑ A megújított
Várkerület, 2015
©Danyi Balázs

↑ Légifotó a megújított
Várkerületről, 2015
©Danyi Balázs

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁS:

Sopron, a Várkerület revitalizációja, 2009-2015

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁS DÍJAI:

- Mies van der Rohe Prize, hazai jelölés, 2016
- Pro Architectura Díj, 2016
- ICOMOS-díj, 2016
- DaNS 20. Építészeti Szalon, The Salon Prize, 2016
- Betonépítészeti Díj, 2016

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ KIÁLLÍTÁSOK:

- 2016 KÖZÉP - középületek közvetlen közelségben, Múcsarnok, 2016. szept. 23.-október 22.
- 2016 20th Salon of Architecture Novi Sad, 2016. jún. 3-12.
- 2015 „re_konstrukció”, a Hetedik Múterem kiállítása (FUGA Budapesti Építészeti Központ)

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁSRÓL

MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK:

- Műemlékek a jövő számára. ICOMOS-díjas helyreállítások / Historic properties for posterity. ICOMOS award winning rehabilitation projects, 2012-2016, ICOMOS MNB, Budapest, 2016, 66-69. o.
- Winkler Barnabás: Térnyerés. Várkerület megújítása, Sopron, in: Régi-új Magyar Építőművészet 2016/03, 20-25. o.
- Kuslits Tibor: A soproni Várkerület rekonstrukciója, in: Építészforum, 2016. augusztus 11., www.epiteszforum.hu/a-soproni-varkerulet-rekonstrukcioja
- Bardóczi Sándor: Az Ékszerváros foglalata, in: 4D Tájépítészeti és kertművészeti folyóirat, 2016/41, 2-15. o.

SAJÁT, A TÉZISHEZ IGEN, AZ ALKOTÁSHOZ

NEM KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓ:

- Szabó Levente: Továbbírt köztér, átírt emlékezet: A fővárosi Kossuth tér megújításáról, in: Metszet 2014/3, 48-53. o.

SZEMELVÉNYEK A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ

ALKOTÁSRÓL MEGJELENT RECENZIOKBÓL:

“A városba látogatók, de főleg a soproniak szemmel láthatóan örülnek a megújult városrésznek. A Várkerület ma már nem csak közlekedő igazi városi élettel telítődött ... Visszatért a Várkerület bensőséges hangulata, ma anyagokkal újrafogalmazva, de megőrizve kisvárosi otthonosságát.”¹² (Winkler Barnabás)

„Szabó Levente és szerzőtársai olyan tervet tettek az asztalra, mely arról árulkodik, hogy alkotói felismerték: a tér meghatározó problémája az út és

12 Winkler Barnabás: Térnyerés. Várkerület megújítása, Sopron, in: Régi-új Magyar Építőművészet 2016/03, 20.-25. o.

tér, a mozgás és a megérkezés élményének együttes jelenléte. A tér azon sajátossága, hogy az mozgás közben sajátítható el, hogy élményt adó jelenségeit a mozgás folyamata fűzi össze (Kevin Lynch ezt nevezte moving systemnek). Eltérő karakterű látványai, térmetaszetei az egymásra következés rendjében adnak teljes élményt. Ezt a mozgást, sodrást avatja alapélménnyé az elinduló, majd abbamaradó, egymást váltó, különféle minőségű burkolt és zöld sávok poétikus térbeli rendje – helyet adva a teraszoknak, a víznek, a pihenés és játék tereinek, mindannak, ami a nyüzsgő, izgalmas élményt adó városi tér elengedhetetlen eleme. A kompozíció zenei asszociációkat idéz. Nem véletlen, hogy már a munka alapját képező pályamű műleírása erre a sajátos kompozíciós elvre pontosan utal az elinduló, meg-megszakadó szalagok koncentrikus sodrását kottához hasonlítva, a térszerkezetben felbukkanó elemeket kottafejekként, a zöld és burkolt sávokat, mint egymást váltó zenei motívumokat idézve. (...)

Nem lehet említés nélkül hagyni azt az építészeti megközelítést sem, mely komoly önfegyelemmel arról az alapvető felismerésről is árulkodik, hogy a látványok meghatározó elemei már adóttak. A fel-felbukkanó várfal, az évszázadok során a térfal szalagjába integrálódott épületek homlokzatai, a távolabbról a látványba metsződő tornyok képe. A friss dizájn nem konkurál a régről ott álló épületek sorával, hanem elősegíti azok maradéktalan érvényesülését. Láthatólag ezt tekinti feladatának. Az új építészeti arculat színével, struktúrájával semleges háttérre kíván lenni a történeti soproni belvárosnak.”¹³ (Kuslits Tibor)

„A nagyvonalú, 40-60 m széles teresedés korábbi tagoltsága (támfalak, szervízút és főforgalmi út) az új koncepcióban feloldódott, visszanyúl a 19. század végére, így a korábbinál sokkal nagyobb hangsúlyt kapott a keresztirányú gyalogos lehetőség, javult a térérzet, felszabadult a kötöttségek alól a folyosókba kényszerített gyalogos forgalom, miközben megmaradt a hosszirányú lendület. Ez a lendület azonban lefékeződött arra sebességre, amely ehhez a belvárosi környezethez méltóbb. Ebbe a koncepcióba már újra belefér a báméskodás, a leülés, a találkozás, a kedélyesség. Az előadásmód fortissimo-ból átváltott az andante fokozatba, miközben a hangszereles is egy modernebb hangzást követ. Sopron erre az ütemre lépett be a XXI. századba.”¹⁴ (Bardóczi Sándor)

13 Kuslits Tibor: A soproni Várkerület rekonstrukciója, in: Építészforum, 2016. augusztus 11., www.epiteszforum.hu/a-soproni-varkerulet-rekonstrukcioja

14 Bardóczi Sándor: Az Ékszerváros foglalata, in: 4D Tájépítészeti és kertművészeti folyóirat, 2016/41, 2-15. o.

2 – Az épület mint tér-idő kollázs

„Tetszett az elképzelés, hogy amikor valaki végigsétál a házon és belép az egyik terembe, és noha az egy új terem, az első dolog, ami megüti őt nem az, hogy ez új vagy régi, hanem az, hogy itt most valami eltérő karaktert érezni.”¹⁵
(David Chipperfield)

15 A conversation between Wolfgang Wolters and David Chipperfield. Treppenhalle, The Neues Museum, 17 Sep. 2008, In: Neues Museum Berlin, edited: Rik Nys – Martin Reichert, Verlag der Buchandlung Walther König, 2009, pp. 230

2011-ben jártam először a berlini Neues Museumban, amelyet akkor már egyöntetű elismeréssel fogadott a nemzetközi és hazai szakmai közvélemény is. Jól érthető volt a megjelent publikációkból, fotókról és rajzokról David Chipperfield Kelet-közép Európából nézve elképzelhetetlen profizmusa éppúgy, mint a folyamatra szánt figyelem és persze a pénz mennyisége is. Az egykor Friedrich August Stüler által tervezett Neues Museum rekonstrukciójának tervezési és építési folyamata a megbízás kezdetétől 12 évig tartott. Volt rá idő (ami kulcskérdés egy ilyen munka esetében), ahogy persze a tervezés is folyamatos volt, nem csak az építkezést megelőzően, hanem alatta is intenzíven tartott. Chipperfield prefekcionizmusa mellett az alapos előkészítés, a megelőző társadalmi és szakmai viták sokasága kellett ahhoz, hogy ez az építészeti, de tágabb értelemben kulturális csúcsteljesítménynek is mondható mű létrejöhessen. „Az épülethez mint egy régészeti tárgyhoz közeledtem, mint egy sérült ógörög vázához vagy római szoborhoz, melynek hiányoznak részei”¹⁶ – fogalmazott az építész, s valóban, egyszerre került sor a jelentős háborús sérüléseket szenvedett épület megújítására, Stüler épületének rekonstrukciójára, s ugyanakkor magának az épület-történetnek a megőrzésére is: a háborús pusztítás, de a korábbi átalakítások nyomai is láthatók maradtak, ugyanúgy védelem alá estek, mint az eredeti épület maga. Chipperfield épülete számos szempontból és konszenzu-

16 Uo., pp. 229

álisan lenyűgöző. Mégis, ha valamit ki kellene emeljek, akkor az a megújítás *harmóniája* lenne. A klasszikus műemléki elvek szerinti rekonstrukció, az implantáció-szerű kortárs kiegészítések, vagy a Stüler-féle architektúra finom átíratként megfogalmazott új hozzáépítések szoros egymásmellettsége megnyugtatóan harmonikus és egymást erősítő rétegei a megújult tereknek. Az épületek, az építészet térbeli emlékezetdimenziójának egyik legszebb, manifesztum-értékű példájáról beszélhetünk e berlini remekmű esetében.

◆◆◆

Ha a műemléki helyreállítások, kiegészítések, rekonstrukciók elméleti és gyakorlati szempontból is bonyolult, koronként és személyenként is változó felfogására gondolunk, érdemes Reimholz Péter emlékezetes, 1985-ös írását felidéznünk,¹⁷ amelyben – a posztmodern korszak kellős közepén – dilemmáit fejtette ki a bevett műemléki helyreállítási gyakorlatokkal kapcsolatosan. Egyrészt szembe állította az egymásra rétegződő korok által létrehozott emlékmű-együttes valóságábrázoló, és az abban, az egyes korszakokat kihangsúlyozó helyreállító építész magatartását, amely az épületen belül szelektáló módon, absztrakt, modernista elvek szerint végzi el rekonstrukciós munkáját, kronologikus implantációkat hozva ezzel létre. Másrészt, az egyik legalapvetőbb műemléki elvnek, a hamisítás tilalmának és a didaktikus protéziseknek a feszültsége mellett érvelt, amely utóbbiak egy-egy szerkezeti elemet, részletet hangsúlyosan eltérő anyagból mutatnak be, stilizálnak a felújítás során, a kiegészítés új jellegét kihangsúlyozandó. Nehéz, mégoly szubjektív összekapcsolással is, de nem úgy nézni Reimholz 2000-ben elkészült Fortuna utcai házát, mint amely – jóval a cikk megírása után – a 80-as évek közepén megfogalmazott dilemmákra megszületett, az írással összhangban lévő elvek manifesztációjaként épült meg. A Fortuna utcai ház meglehetősen szabadon bánt a telken egykor álló épületmaradvánnyal, s azt – Reimholz egykori szóhasználatával – valóságábrázoló eszközökkel folytatta, fejezte be. Az épületet nézve érezzük, s látjuk, mi az, ami új hozzáátétel, de korántsem szálazhatjuk szét olyan evidenciával, mint mondjuk a Neues Museum esetében.

17 „A talált emlékművek - bizony állítom - kommunikációs tekintetben valóságábrázolók. Az egymásra rétegződött korok dokumentatív, montázszerű bemutatása viszont nem más, mint merő absztrakció. A műemlékes építész, miközben korokból szedegetett fragmentumok tisztességes, építészeti mértékű konglomerátumát hozza létre, pontosan az eljárással magával kiemeli az emléktárgyat korának (korainak) jellegzetes, valóságábrázoló mivoltából, és áthelyezi modernista korunk labilis elvontságára törekvő sávjára.”, Reimholz Péter: Kronologikus implantációk és didaktikus protézisek, in: Magyar Építőművészet 1985/5, 9. o.

A több mint harminc éves írást azért citálom e témakörhöz, mert jól illusztrálja, hogy a műemlékekkel való viszonyunk folyamatos *mozgásban* van. A 20. század nagy deklarált elvei, chartái után magunkra maradtunk. Épületről épületre, részletről részletre kell stratégiát kialakítanunk, amely átmenekíti a jövőnek ezeket az emlékeket, de amely hitelessé teszi kortárs beavatkozásainkat is. És e dilemma „gondozása” még akkor is elsősorú morális kötelességünk, ha látszólag el is sodorja jelentőségét korunk hazai visszaépítés-áradatának leegyszerűsítő vulgarizmusa.

2014 őszén kaptam meg a régi budai Városháza áttervezésére vonatkozó meghívásos tervpályázat felhívását, amelynek nyomán kidolgozott pályamunkánkkal elnyertük a megbízást az épület tervezésére.¹⁸ Akkor még csak sejtettem, ami azóta be is igazolódott, hogy noha igazán változatos és különleges építészeti feladatokat kellett megoldanom pályám során, ez most valami más, minden eddiginél nehezebb, küzdelmesebb és persze nagyszerűbb vállalásnak ígérkezett. Azóta lényegében ezzel a házzal foglalkozom, s ez még így lesz jóideig. E sorok írásakor egy irreálisan rövid, megfeszített tervezési periódus után az építkezés félidejénél tart. Végző tanulság még nincs, de szándékok és rész-konklúziók levonhatók.

Az épületről korábban nem sokat tudtam, nem jártam benne megelőzően. Ráday Mihály műsorából¹⁹ ismert Pallas Athéné-szobor el-eltűnő lándzsája mellett Janáky István 1991-es pályaműve²⁰ volt ismerős, aki az egykori Collegium Budapest szálláshelyeit nem a tetőtérbe helyezte el (a tető intaktságának megőrzése érdekében), hanem a keleti udvarba állított lakótoronyba, nem utolsósorban a budavári sziluettet egykor tagoló tornyok visszaidézésének szándékától is vezéreltetve.

Az épület helyén, a középkorban valószínűsíthetően öt kisebb telek, illetve ház állhatott, ezek fragmentumait a mai épület pincéi, földszinti falai, valamint az udvaron feltárt és visszatemetett romok őrzik. Az egykori középkori házak telkeinek együttesét a török hódoltság után szinte közvetlenül, 1688-ban jelölte ki Buda városa. A ház építéstörténete számos periódusból áll, ezek közül az első legjelentősebben a Venerio Ceresola császári építőmester vezette 1688-91 között elvégzett munkák valósultak meg, a középkori épületmaradványokat használhatóvá tételével.

18 Generáltervező: Hetedik Múterem Kft., felelős tervező: Szabó Levente, építész tervezők: Alkér Katalln, Bartha András, Biri Balázs, Terbe Rita, Tolnai Zsolt, a tudományos dokumentációt a Hild-Ybl Építéstörténeti és Műemléki Kft. készítette Bor Ferenc vezetésével, Mentényi Klára, Simon Anna, Szentesi Edit, Lángi József és Juan Cabello közreműködésével. a Budapesti Történeti Múzeum ásatásait Végh András régész vezette.

19 A műsor címe is beszédes volt: „Unokáink sem fogják látni avagy Városvédő Pallasz Athéné kezéből ellopják a lándzsát”.

20 Janáky István: A hely, Műszak Könyvkiadó, 1999, 138. o.: „A budai várhegy lakónegyedének látványában nagyon jellemzőek a régi (barokk és klasszicista) házak nyugodt, nagy, összefüggő tetőfelületei, amelyeken csak itt-ott láthatók apró tetőnyílások. A pályázat kiírói azt kívánták, hogy az egyik legszebb vár épület (az egykori budai városháza) tetőterébe szálláshelyeket helyezzünk el. A hotelszobákat nem ide, hanem egy – az épület udvarából kiemelkedő – toronyba telepítettem. A várat valamikor számos torony díszítette, ma túl kevés van belőlük, eggyel szaporítani kívántam számukat, valamint a tetőablakoktól is megmenekítettem a házat.”

↓ Helyszínrajz

Ekkor a tanácstermi funkció még a földszinten, a Szentháromság utcai kapualj és a tér közötti helyiségekben működött, egészen 1714-ig, párhuzamosan szolgálati lakások, fogdák, kenyérbolt, mészárszék és borkimérés is helyet kaptak az épületben. Az 1710-es években, Johann Hölbling irányította azokat az építkezéseket, amelyek során a Tárnok utca - Szentháromság utca sarkán lévő keskeny helyiségben kialakították a Szent Kereszt-kápolnát, amelyet a budai plébániatemplomok török elől Pozsonyba menekített kincseinek és ereklyéinek szántak. 1723-ban a nagy tűzvészben a városháza is megsérült. A fedélszék helyreállítása mellett (ebből az időszakból származnak a zömmel megőrzött vörösfenyő gerendák), ekkor készült el az Alamizsnás Szent Jánosnak szentelt, stukkókkal díszített, fiókos dongaboltozatos kápolnahelyiség, valamint az épület emblematikus huszártoronya is.

Matthäus Nepauer, Buda egyik legjelentősebb barokk építőmestere 1770-71-ben végezte el a máig meghatározó legnagyobb jellegadó építkezést: az egységes barokk homlokzat a sarokerkélyekkel ekkor készült el, és vált teljes egészében kétszintessé az épület, megépült a reprezentatív barokk fölépcsőház és így a kétudvaros belső térstruktúra, a földszinten és az emeleten végigfutó körfolyosó is. Buda, Pest és Óbuda egyesítésével, 1873-ban megszűnt a budai tanács, a városháza épületét az I. kerületi előljáróság foglalta el, s egészen a II. világháborúig így működött, de a 19. század végén elemi leányiskolát és fiú rajztanodát is elhelyeztek benne. Ezidőtájt alakították ki - a később elfalazott, de a mostani rekonstrukció során újra megnyitott - Űri utcai kapubejárót és ekkor épült az ovális melléklépcső is. Az 1930-as években építettek lejáratot az egész Budai Várat behálózó mélypincerendszeréhez, melyet 1938-ban óvóhellyé alakítottak.

A II. világháborúban az épület súlyos károkat szenvedett: az Űri utcai sarok és a Szentháromság utcai szárny középső része szinte a földszint feletti boltozatokig leomlott, a tetőtérben a fedélszéknek több mint a fele elpusztult. A helyreállításra 1949 és 1952 között került sor, Meczner Lajos tervei alapján. Új kétállószerű tetőszakaszokkal egészítették ki az elpusztult részeket és az emelet felett felülbordás vasbeton födémet építettek. Tereibe számos, más vári épületből származó ajtót, kályhát, kőfaragványt építettek be. Az épület háború utáni használata is változa-

↑ A régi Városháza, 1865

tos volt: 1952-től 1967-ig a Vármúzeum, 1967 és 1974 között a Munkásmozgalmi Múzeum, 1974-től 1992-ig a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, majd 1992 és 2010 között a Collegium Budapest for Advanced Study lakta be az épületet, míg 2014-től a PADA Alapítvány az építető-tulajdonos.

↓ A régi Városháza,
19. sz. vége
©Klősz György
(Fortepan / Budapest
Főváros Levéltára)

Mindez csupán egészen vázlatos kivonata annak, amit az épületet kutató művészettörténészek és régészek a tervezést megelőzően és az alatt felkutattak, majd száz oldalas tudományos dokumentációban rögzítettek. Szédítő annak a kútnak a mélysége, amelynek alján ez a sokszázados építéstörténet kristálytiszta tükröződik.

Soha nem dolgoztam ilyen erős és gazdag anyaggal. Ennyire a bőrömnön még sosem éreztem az időt. Ennek a háznak egyes falai már a 13. században is álltak, és megszámlálhatatlan, a korábbi periódusaival finoman szólva nagyvonalúan bánó építési korszak során épült meg ez a nagyszerű kollázs, melyben az idő és a terek egymásra halmozva és egymásra utalva kapaszkodnak össze, szinte szétválaszthatatlanul. Hamar, már a tervezés elején fel kellett adni azokat az ambícióinkat, hogy homogén, egységes beavatkozások sorával oldjuk meg a nem ritkán lehetetlennek tűnő feladatokat. E ház esetében mindig csak addig jutottunk, amíg az épület „engedte”. Újra és újra, elhárította ez a néma idő-tér-szövet, ha olyat akartunk, melyet a papír ugyan elbír, de e sok évszázados épület története nem. Úgy éreztük magunkat, mint aki keresztretjévenyt fejt: amikor az egyik sor kijött, akkor a rá merőleges nem akart és fordítva.

A páratlan értékű történeti épület megújításának célja hármas volt: az alapvetően barokk, de jelentős középkori részeket tartalmazó, számtalan építési perióduson átesett, azok izgalmas anyagi, szerkezeti és térbeli lenyomatait őrző épület rekonstrukciója, a mai igényeknek megfelelő revitalizációja és – leginkább az udvarlefedésekkel, valamint a tetőtér beépítésével – a műemlék továbbépítése. Rekonstrukció, revitalizáció, továbbépítés. E három probléma eltérő karakterű építészeti következményei, és azok harmonizálása jelentették a fő feladatot. Míg a földszinten és a pincében alapvetően publikus funkciók valósulnak majd meg, addig az emeleti és az egykori padlástérből születő tetőtéri szinteken oktatási terek kapnak helyet. Az emeleti reprezentatív barokk térsor elsősorban az igazgatási, és oktatási egységeket fogadja majd be, az eddig beépítetlen tetőtéri szinten kutatói munkahelyeket alakítunk ki. Az udvarok lefedése pótolni hivatott az épületből jelenleg hiányzó rendezvénytéri, aula-szerű funkcióra alkalmas tereket, még ha mindez a vári épületstruktúrára jellemző belső udvarok elvesztésével is jár.

Folyamatosan azzal az ellentmondással dolgoztunk, munkánk jelentős része éppen abban állt, hogy bizonyos értelemben láthatatlanná tegyük saját munkánkat, azaz mindazon beleépítéseket, amelyeket a gépészeti installációk, szerkezetek vagy az udvarok lefedése elkerülhetlenné tett. Szinte helyiségről helyiségre lineárisan lehetne csak elmesélni, hol milyen típusú beavatkozás vált szükségessé. A teljesség helyett azonban izgalmasabbnak tűnik azokat a nagyobb, rendszerszerű döntéseket kiemelni, amelyek általánosan is meghatározzák majd a megújított épületet, és lemondani a körülírás komplexitásáról. A beavatkozások között hierarchiát felállítani reménytelen lenne, hiszen sokszor épp nem a legnagyobb új épületrészek vetették fel a műemlékileg legfontosabb kérdéseket és fordítva.

Az egyik ilyen kulcskérdés a *tetőtér* beépítésének önmagában is paradox kérdése, amely mindig is használaton kívüli padlás volt, ahová szűk feljáró vezetett fel. Minthogy több mint felét a második világháborúban bombatalálat érte, a 3 eredeti fedélszék-darab között szükségképp valami újat kellett létrehozunk. A háború erőteljes rombolása különös módon nem gyengítette, hanem erősítette az épület több száz év alatt kialakult kollázsszerűségét. Az akkor elpusztult 300 éves vörösfenyő tetőszerkezet-darabok természetsszerűleg nem pótolhattuk, helyüket újabb – immáron kortárs – réteg tölthette ki. Nem csupán azért választottuk a tetőszerkezet régi és új részeinek didaktikus megkülönböztetését, azt, hogy az új tetőrészeket a régi geometriának megfelelő, de tömör maketteként képzeljük el, mert így lehetővé vált a tetőtérbe elhelyezendő kutatócellák, teraszok, bevilágító kürtők kialakítása és számos gépészeti installáció elrejtése. Olyan fedélszék-rész-makettek²¹ hoztunk létre, amelyek geometriája követi a barokk szakaszok tetősíkjá és torokgerendája által kijelölt kontúrokat. A tetősíkon sétálva így nagyobb belmagasságú, nyitott, látszó faszervezetű barokk terek és alacsonyabb belmagasságú homogén új terek váltakoznak majd. A tetőben alkalmazott inhomogén megoldást közelállónak éreztem az épület bármely pontján megfigyelhető, az építési periódusok bonyolult térbeliségéből fakadó *inhomogenitáshoz* is. Egyszerre az is megvalósul most, hogy az épület történetének szerves, látható és olvasható részévé válik maga a rombolás, a lebomlás is, azaz az építéstörténet nem éppen legszebb,

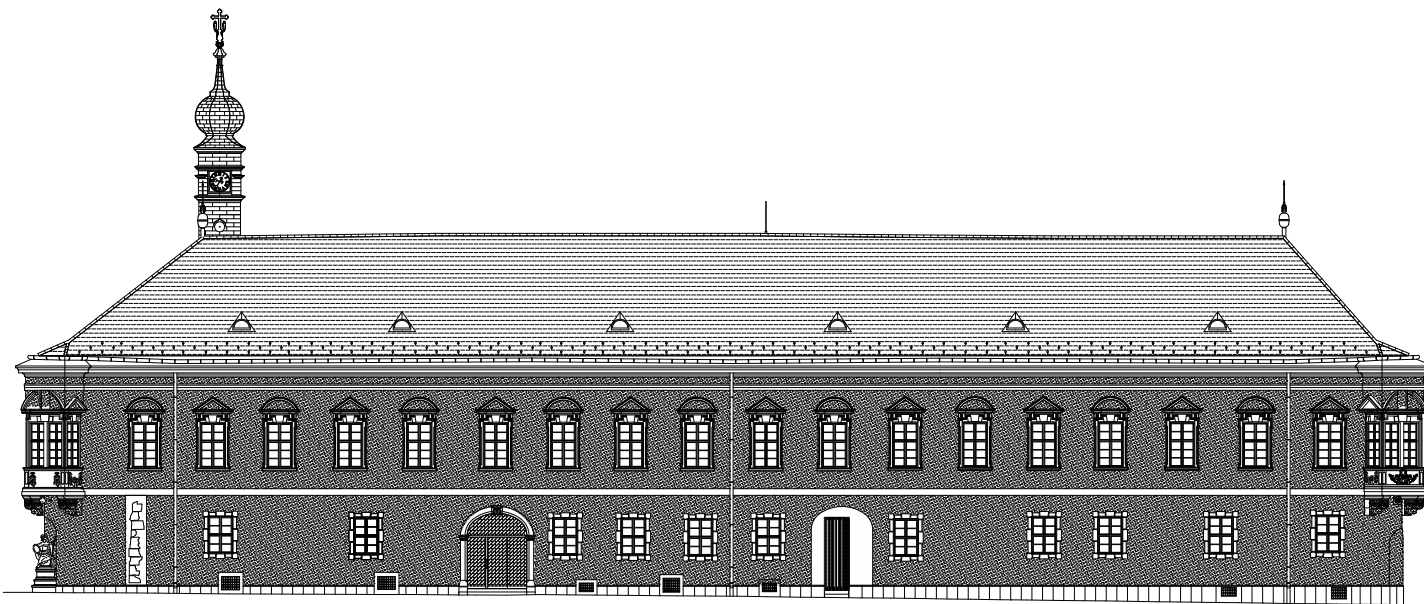
↑ Új feljárót a tetőtérbe
©Biri Balázs

21 A fedélszék-makett elgondolásakor fejemben volt Dévényi Tamás Rácz-fürdőnél alkalmazott megoldása is, az Ybl-zuhanycsarnok visszaépítésének problémájára: a belső rekonstrukciót a külső makettszerű megfogalmazása legitímálta. Míg azonban a Rácz-fürdő esetében a külső a makettszerű, a belső pedig 1:1 léptékű rekonstrukciója az elpusztult Ybl-féle térnek, itt a dolog fordított: a tetőben a külső szemlélő nem veszi észre a belsőben megvalósuló rekonstrukciós didaxist: 300 éves barokk fedélszék-darabok és mai beépítések váltogatását.

20. századi periódusának, a II. világháborús pusztításnak a lenyomata is. Lényeges elvként fogalmaztuk meg, hogy a háborús nyom ott (és csak ott) észlelhető majd, ahol eddig nem használt tereket vettünk birtokba, azaz csak a tetőtérben. A többi épületrészen, ahol csak lehetett, műemléki jellegű rekonstrukcióra törekedtünk. A tető esetében az újonnan hasznosított terek bevilágítása okozta a legnagyobb fejtörést. Az fel sem merült, hogy az utcai tetőszakaszokon ablakokat hozunk létre, nem csupán a hatósági és műemlékvédelmi elvárások miatt, de magunktól, arányossági megfontolásokból sem. A belső tetősíkok azonban alkalmasnak tűntek, már csak azért is, mert az udvarok lefedésével a tetőszintek és az egykori belső homlokzatai ab ovo elváltak egymástól, így ami lent rekonstrukció, az fent kortárs beavatkozásként reményeink szerint nem okoz diszharmóniát. A belső tetőfelületeken nagyméretű sík üvegfelületek, és az új tetőszakasz-makettekbe vágott bevilágító kürtők, teraszok jelennek meg. A menet közbeni állapot visszaigazolja szándékunkat, hogy az egykori tetőtér millióje megmaradjon: foltszerűen megvilágított, de alapvetően padlástéri atmoszféra jelenik meg e terekben, noha nyilvánvalóan a végső állapotban értékelhető majd igazán elképzeléseink helyénvalósága.

↑ Barokk fedélszék, kibontott állapotban
©Biri Balázs

↑ A rekonstruált, Szentháromság utcai homlokzat

A tetőtérbe vezető egykori szűk padláslépcső a megfelelő megközelítésre alkalmatlan volt. Bárhogya is nyúltunk a lépcső kérdéséhez, az az emeleti szinten is megjelenő, jelentős beavatkozáshoz vezetett. A megoldást az egykori padlásfeljáró analógiája jelentette, amelyet hatásában egy vastag falon belül alakítottak ki elődeink. Ennek elbontásával új „vastag falat” építettünk az udvari folyosó és a homlokzati helyiség közé, amelynek átvágásával e két tér egybenyílhatott, s innen indítottuk az új, tetőtérbe vezető lépcsőt. Ennek az átvágásnak a gesztusa lényegében lehozza a tetőtérből az emeletre az ott megjelenő kortárs kiegészítést, s fordítva, a tetőtérben zárt „dobozként” jelenik meg; az emeletről induló lépcsőn felfelé haladva hirtelen kitágul a tér, és a dobozon kialakított ablakokon keresztül a tetőtéri fények szivárognak le az új lépcsőtérbe.

Korábban nyitott udvarokat üvegtetővel lefedni olyan probléma, amelyet csak az ért igazán, aki szembesült már vele. Noha sajnáltuk a ház karakteréhez tartozó külső terek beltérbe vonását, ennek funkcionális szükségszerűségét el kellett fogadjuk (nemigen van az épületnek a földszinten nagyobb egybefüggő tere). A lefedés fő tézise az volt, hogy az udvarszerűség érzete megmaradjon és az üvegtető karaktere minél inkább egynemű lehessen. Egyértelműen pozitív hozzádoka volt e beltérbe vonásnak a nyugati udvar térbeli kiteljesedése, ahol a beüvegezett árkados nyílásokat kibonthattuk (a földszinten a parapetekkel együtt), s így elő tudott állni az egykori állapot, amikor nyitott kerengőként használták az udvart körülvevő folyosókat. Az udvari párkányokra olyan, az üvegszerkezeteket tartó acélgerendák támaszkodnak, amelyek síkjában szabályozható, fehér vászonlamellák biztosítják egyrészt az árnyékolást, másrészt az elérni kívánt egyneműséget, míg az egyedi acélgerendák vályúja minden olyan installációt (pl. világítást) elrejt majd, amelyeknek helye van e terekben.

És rendszerszintű döntéseket is kellett hoznunk. Ahhoz, hogy az étterem konyhája, az emeleti vizesblokkok és a teljes házat kiszolgáló gépészeti terek, a lift és a gépészeti akna helyet kapjon az épületben, az Űri utcai szomszéd felőli épületraktust, leszámítva udvar felőli falát, újraépítettük, tetőszintjét kétszintessé alakítottuk. E legkevesbé értékes épületszárny „beáldozásával” az épület egyéb, értékesebb részeit mentesítettük e szükséges funkciók okozta sérülésektől.

↑ Üvegtetővel fedett udvar
©Biri Balázs

↓ Tervezett kereszt-
metszet a nyugati
udvaron át

Izgalmas kérdéseket eredményezett, hogy a kutatói anyagból előkerült Klósz György 19. század végi épületfotója. Szemben a háború utáni, valamint az 1970-es évek kissé elnagyolt homlokzati felújításával, Klósz fényképének részleteire ránagyítva, hajszálpontosan rekonstruálható volt a homlokzat tagolása, vakolattípusa és a torony sűrűbb burkolatosztása, de még a torony órájának számlapja is. Mint Michelangelo Antonioni 1966-os Nagyítás c. filmjében az áldozat beazonosításában, esetünkben a homlokzat, a toronyburkolat, sőt a toronyóra számlapjának kérdésében is egy fotó volt egyértelmű támpontunk, s noha bizonyosan nem mindig, de a 19. század második felében úgy nézett ki az épület, ahogy most majd a rekonstrukciót követően.

Minél hosszabb egy épület építéstörténete, minél több réteg kapaszkodik egymásba tereiben és szerkezeteiben, annál inkább indokolt lehet, hogy a megújítás stratégiája inhomogén jellegű legyen. A régi budai Városháza épületénél ezzel az időben és térben is kiterjedt, összetett problémával szembesülve teremről teremre, részletről részletre hoztuk meg a tervezői döntéseket, nem öszszemosva a történeti kollázs karakterét, hanem erősítve, sőt kibővítve azt. A régi kollázst az új kollázs, azaz az eltérő karakterű, identitású beavatkozások módszereivel folytattuk: ahol kellett rekonstruáltunk, volt ahol stilizáltunk, bizonyos helyeken pedig a kortárs kiegészítés kontrasztjára építettünk.

◆◆◆

↑ Helyreállított
óratorony
©Biri Balázs

↓ Szentháromság tér felőli
nézet a kutatást követően
©Polgárdi Ákos

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁS:

Régi Városháza műemléki rekonstrukciója, udvarainak lefedése és tetőtérbeépítése, Budapest, I., Úri u. 21., építés alatt, 2014-2017

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓ:

- Tóth Ida (interjú): Egy bronzcsík a falon. Szabó Levente az építészet hitelességéről, a múltból való viszonyról és a láthatatlan alkotásokról, in: Lugas, Magyar Idők 2016. szept. 3., 12. o.

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ KIÁLLÍTÁS:

- 2015 „re_konstrukció”, a Hetedik Műterem kiállítása (FUGA Budapesti Építészeti Központ)

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁSRÓL

MEGJELENT PUBLIKÁCIÓ:

- Ráday Mihály: Házak nyilvános titkai. A Régi budai Városháza, in: IPM, 2015. június, 108-113. o.

SAJÁT, A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ KONFERENCIAELŐADÁS:

- Szabó Levente: Tér-Idő kollázs. A Régi budai Városháza épületének megújítása, Építészet és műemlékvédelem, Pesti Vármegyeháza, Pest Megyei Kormányhivatal, 2016. nov. 15.

SAJÁT, A TÉZISHEZ IGEN, AZ ALKOTÁSHOZ

NEM KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓ:

- Szabó Levente: Nem látszani és mégis: Rendszertől a részletekig: a Zeneakadémia megújításának építészeti stratégiájáról, in: Metszet, 2014/1, 44-49. o.
- Szabó Levente: Preparált építészet - Kritikai gondolatok a budapesti Rácz-fürdő épületéről. Régi-Új Magyar Építőművészet, 2010/6, 11-17. o.

↓ Tugendhat-villa, 1930 k.
©Rudolf de Sandalo

3 – Az épület metamorfózisa

„Ki nyert? Ki veszített? A kortárs építészet? A műemlékvédelem? Van értelme ennek a kérdésnek egy olyan társadalmi (és szakmai) környezetben, amelyik ebből a dilemmából keveset sem ért? Ha nem csatáként, győzelemként vagy vereségként, hanem értelmezésre hívó eseményként fogjuk fel a Gomba átalakulását, akkor számtalan tanulsággal szolgál...”²²
(Masznyik Csaba)

22 Masznyik Csaba:
Metamorfózis: Móricz
Zsigmond körtéri
„Gomba”épület, Újbuda,
in: Metszet 2014/4,
12-21. o.

2015 tavaszán Brnóban jártunk a Doktori Iskola csehországi tanulmányútjának első napján. Mies van der Rohe 1928-30-ban épült Tugendhat-villája az út leginkább tanulságos emlékeként maradt meg bennem. Az eredetileg Fritz Tugendhat textilgyárosnak és feleségének épült családi villa nem sokáig töltötte be eredeti funkcióját. 1938-ban zsidó származású tulajdonosainak menekülniük kellett, a háború után egy német főtiszt lakhelyül szolgált. Később sportiskolaként, gyermekkórház rehabilitációs intézeteként használták, majd 1992-ben az építető házaspár egykori asztalánál írták alá a Csehszlovákia felbomlásáról szóló szerződéseket. A villa 1995-től műemlék, 2001-től az UNESCO világörökség része, majd 2009 és 2011 között került sor a teljes rekonstrukciójára, amelynek során körül kőre, részletről részletre mindent restauráltak vagy újjáépítettek, hosszas, szakértők sokaságát bevonó egyeztetéseket követően.²³ 2015-ös látogatásunk során Mies lassan 90 éves épülete olyan frissnek hatott, mintha most épült volna. Ez az érzés nem csupán a lélegzetelállítóan precíz rekonstrukciós munkák eredménye miatt lett rajtunk úrrá, de az 1928-ban fogant építészeti gondolat téri és szerkezeti értelemben paradigmaváltó ereje, máig ható frissessége okán is. Olyan szétszálazhatatlan együttállása

23 Mies in Brno. The
Tugendhat House
(editors: Iveta Černá,
Dagmar Černoušková),
Brno City Museum, 2013

ez a remekmű mindannak, amit az építészetben az anyagi és szellemi oldalnak szoktunk - némi bántó leegyszerűsítéssel - nevezni, amelynek nagyszerűséget épp maig ható relevanciája és frissessége igazolja. Acélpillérek, áramló terek, a design minden rétegét átható gesamtkunstwerk (elég, ha az épület és a berendezés, a bútorok részlettervezésének egyenszilárdságára gondolunk), különleges hűtési rendszer, padlóba süllyeszthető hatalmas üvegfalak - hosszan sorolhatnánk az okokat, amiért ez az épület ma sem kelti történeti emlék, műtárgy hatását. A pár évvel ez előtti építészeti beavatkozás úgy bánt az épülettel, ahogy az egy ilyen kimagasló értékű alkotás esetében elvárható. Az egykori használat (reprezentatív és gazdag villa) funkcionális igényei ráadásul könnyedén átírhatók voltak a mai használatra (kiállítási tárgy, múzeum), s noha a társadalmi kontextus alapvetően változott meg, a mai használati mód nem kerül konfliktusba az eredeti műalkotással. Nem szabad persze figyelmen kívül hagyni, hogy Mies eleve demonstratív jelleggel tervezte az épületet, amelyben a térkapcsolatok, a berendezés kötöttsége és progresszivitása fölébe kerekedett a lakók mindennapi igényeinek.²⁴ Mindezek miatt a megújítás radikális anyagi és történeti hűsége az egyetlen útja volt Brnóban a megújításnak, hogy az egykori építészeti gondolat rendkívüli, paradigmaváltó ereje a mai látogató számára is megérthető és érezhető legyen.

Arthur Rüegg zürichi építészprofesszor, a modern építészeti alkotások szakértője is tagja volt annak a Tugendhat House International Committe (THICOM) elnevezésű testületnek, amely ülések sorozatán keresztül vitatta meg a rekonstrukció elvi és gyakorlati kérdéseit. Ezeket, a felújítás előtt a Tugendhat-házban megtartott ülésekről készült fotókat szemlélve megdöbbentő az a nálunk szinte elképzelhetetlen, demokratikus szakmai processzus, amelynek során e testület, tagjainak álláspontját nyilvánvalóan, sokszor élesen ütköztetve jutott konszenzusra egy nagyon is bonyolult elvi és gyakorlati kérdések sorát felvető munkafolyamatban. Rüegg volt az építész Breuer Marcel 1932 és 36 között két, a zürichi Doldertalban épült villája 1994-ben elkészült felújításának is. Ezeket az akkor

24 Az épület kapcsán komoly vita bontakozott ki a korabeli sajtóban a túlzott reprezentativitást illetően. „De nem veszett-e el épp ezáltal egy lakóház leglényegesebb értéke, anélkül, hogy egy hasonló tisztaságú, a barcelonai pavilon szabad, semmilyen gyakorlati rendeltetéstől nem korlátozott műalkotásához mérhető épület jött volna létre?” in: Justus Bier: Kann man im Haus Tugendhat wohnen?, Die Form, 6. Jahrg., Heft 10, Oktober 1931, pp. 392-393.

alig néhány éve felújított épületeket 1998 tavaszán látogatta meg a Mesteriskola, a helyszínen Moravánszky Ákos kalauzolásával. Moravánszky írását²⁵ olvasva, amelyet e látogatás inspirált, s melynek témája épp a modern műemlékek időbeliségével, felújításával kapcsolatos, számos, a Móricz Zsigmond körtéri „Gomba” épületének tervezése során és persze azóta átélt dilemmára ismertem rá.

A modern mozgalom és a modern épületeinek időhöz való viszonya alapvetően más, mint a megelőző koroké. Egyrészt ezek a relatíve fiatalon műemlékké vált épületek kifejezetten nem az örökkévalóságnak épültek, hiszen a modern szellemiségbe kódolva van az állandó megújulás igénye és karaktere, másrészt azonban - s ez legalább ilyen fontos - kevésbé tartósak, anyaghasználatuk révén hamarabb öregszenek,²⁶ s így megépültük után eleve hamarabb merül fel a felújítás dilemmájának megannyi aspektusa. Alois Riegl tanulmányát, az abban használt ún. régiségérték fogalmát idézve Moravánszky rávilágít arra, hogy míg régebbi korokban alapvetően elvált az eredetileg is az örökkévalóságnak épült épületek („szándékolt műemlékek”) megőrzése, és a nem szándékolt műemlékeké, amelyek esetében azok védelmét minden kor folyton újraértékeltte, elsősorban időszerűségüket mérlegelve. A modern műemlékek problémájához az is hozzájárul, hogy e két kategória határa el-elmosódik, s nem egyszerű a különbségtétel. Pedig az e körbe tartozó védendő épületeknél különösen igaz, hogy a felújításnak, az átépítés esetlegesen szükséges mértékének nincs receptje, az minden eset egyedi, amelyeknél az épület, a megrendelői hozzáállás, az új funkció és nem utolsósorban a gazdasági körülmények szövedékes hálójában kell a tervezőnek a vélt helyes stratégiát kidolgoznia. Mintha kimondható lenne, hogy időben minél közelebbi a védendő épület hozánk, ez annál inkább így van.

Kellő mélységben átéltem a helyzet finoman szólva is összetett jellegét, ha visszaemlékszem a Gomba megújításának tervtanácsi és szakmai-baráti beszélgetésekben újra és újra előkerült dilemmáira (teljes rekonstrukció vagy kortárs átértelmezés), és e - nem ritkán éles, de a felek irányából jóhiszemű - diskurzusok tétjét összevetem az utóbbi évtizedek remek háború utáni, felújításra szoruló épületeit érő mai atrocitásokkal. A szakmai dilemmák fájóan más

25 Moravánszky Ákos: Műemlék és emlékmű. Az építészet időbelisége, in: Arc'5, 2000, Gyorsjelentés Kiadó Kft., 4.-19. o.

26 „A modern kor kiszámíthatatlan változásai, a technika gyors fejlődése, a nagyobb mobilitás, de a takarékoskosság igénye is arra készítette őket, hogy rövidebb élettartamra tervezzék házaikat.” In: Ferkaei András: A Modern Mozgalom épületeinek műemlékvédelme, arc'5, 2000, Gyorsjelentés Kiadó Kft., 23. o.

27 E sorok írásakor Virág Csaba várbéli, talán legkitűnőbb épületének, az ún. Villamos teherelosztónak a sorsa a tét, amelynek bontásáról kormányhatározat született, ugyanakkor többek között a Magyar Építőművészek Szövetsége és az ICOMOS Nemzeti Bizottsága nyilatkozatokban tiltakozott, míg a Kortárs Építészeti Központ az épületet bejáró vezetésekkal igyekszik napirenden tartani a témát.

28 Moravánszky az említett tanulmányban idézte Riegl-t, Alois Riegl: A modern műemlékkultusz lényege és kialakulása, in: Alois Riegl: Művészettörténeti tanulmányok, Balassi Kiadó, 1998, 11. o.

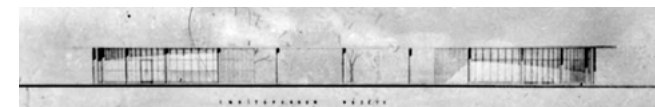
síkon jelentkeznek, mint a szakmapolitikaiak, a védelem, a védelemre méltó épületek körének meghatározásához szükséges nyilvános diskurzusnak alig látni nyomát.²⁷ Pusztán azért említem e helyen együtt Moravánszky tudós dilemmáit, az azokat alátámasztó elméleti háttérrel, saját gyakorlati tapasztalataimat és a jelen hazai fejleményeit, hogy aláhúzzam az elmúlt bő fél évszázad épített örökségével kapcsolatos korántsem evidens álláspont-ütközetek érthető bonyolultságát. Egy példán keresztül élesebben fogalmazva: számomra korántsem evidens a Gomba épületének műemléki kategóriába sorolása mondjuk épp a védettség nélküli Virág Csaba-féle vári Teherelosztó-épülettel párba állítva, miközben a műemléki kategória - mint kilobbizott fegyver, s nem mint konszenzuális értékítélet - valóban a körtéri épület megmaradásának vagy túlélésének egyetlen eszköze és biztosítéka volt. Nem a társadalmi, nem a szakmai konszenzus tehát, amely a kérdésekben támaszt nyújthatott volna és nyújthatna a döntéshozóknak vagy a tervezőknek, hanem egyéni lelkiismeretük és tehetségük, vagy kitartásuk, elszántságuk.

Mies van der Rohe barcelonai világkiállítási pavilonja, de a Tugendhat-ház rekonstrukciója is sokkal inkább az „újdomságérték” (vagy emlékezési érték) térnyeréséről tanúskodik, amely - Riegl szerint - a régiségérték ellentéte. Az emlékezési érték szerinti megújítások célja, hogy a mű úgy álljon előttünk, ahogy „eredeti, megcsonkítatlan alakjában alkotója kezéből kikerült.”²⁸ Régiségérték és újdomságérték. E két szempont dialektikája, egymást kizáró kategóriái hogyan segítenek bennünket konkrét döntési helyzetekben, amelyek ritkán kínálnak ennyire vegytisztán értékelhető megoldásokat? Moravánszky előbbi tanulmányának záró sorai mintha kiáltványyszerűen fogalmaznák meg e dilemmák feloldását: „A restaurálás nem jelentheti csupán egy olyan állapot létrehozását, amiben a múlt megjelenik, illetve jelenné válik; elsősorban jelenbeli érdeklődésünk múlttal való interferenciáját kell megjelenítenie.”

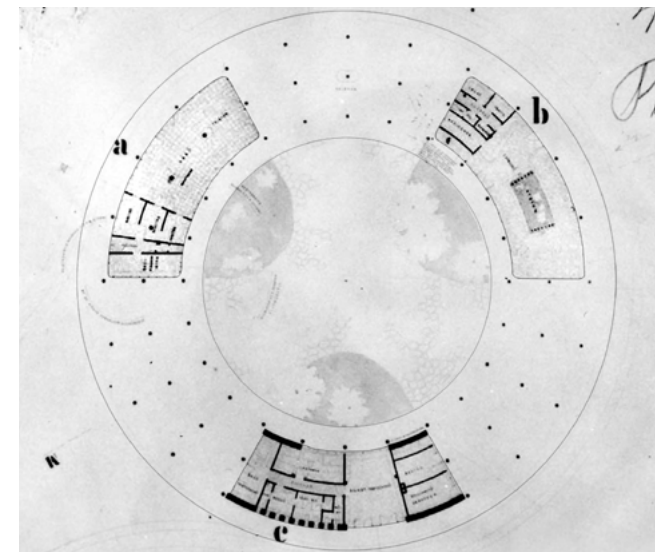
A Móricz Zsigmond körtéri „Gomba” eredetileg közlekedési épületnek épült 1943-ban, Schall József műépítész tervei alapján, aki az egy évvel korábban lezajlott tervpályázaton 2. díjat nyert. A háborús években megépült nagyvonalú, bár az eredeti pályázat gondolatiságához képest szerényebb színvonalon megvalósult épület 1997 óta műemlék.

Schall tervpályázati munkája három, egyenletes kiosztású pillérsoron nyugvó könnyed tető alatt a pillérektől visszahúzott, transzparens épület-pavilonokat fogalmazott meg. Ezt a tervváltozatot, valamint az építész korabeli munkáit²⁹ tanulmányozva jól olvasható volt a szándék: a könnyed, lebegő tető, az alatta megfogalmazott transzparens formálás alapvető építészeti viselkedési minta volt számára. A később megvalósult épület háromcikkelyes, tömör, kőburkolatos kitöltőfalas, pillérvázaz szerkesztésű lett. Nem sokkal átadása után durván átalakították, egyik cikkelyébe transzformátorok kerültek, szlömösödése már a 70-es években elindult. Különleges térkompozíciója és rendkívül karcsú vasbeton részletei miatt 1997 óta műemléki védettség alatt áll. A kör alakú térszervezést eredetileg a villamos hurokvágányok épület köré fonódó térbeli rendje határozta meg. A 2000-es évek elején a sínek okafogyottá váltak, elbontásuk óta a forgalmi épület magára maradvára várta megújulását.

29 Schall József hasonló szellemiségű tervei: „Vidéki város idegenforgalmi pavilonja” tervpályázat 1936-37, a BNW Drasche megépült kiállítási pavilonja 1939-ből Tatay Györggyel

← Schall József II. díjas pályaműve, 1942

↑ Volt BKV forgalmi épület
észak felől, 1970 k.
©Csigó Lajos, BTM
Kiscelli Múzeum Fotótára
F72.1516

↑ Szétlőtt T-34-85
harckocsi a Móricz
Zsigmond körtéren
1956-ban

A 2009-es országos ötletpályázat talán túlságosan is kinyitotta az értelmezések lehetőségét, a teljes lebontástól a műemléki rekonstrukcióig terjedt a pályaművek skálája. Akkori koncepciókban az épület műemléki státusza nem kötötte, de annak elképzelt hiánya nem is szabadította volna jobban fel az épülethez, annak történetéhez és értékeihez való viszonyunkat. Első pillanatban érezhető volt a szerkesztés és a forma nagyvonalúsága, rendkívül karcsú keresztmetszetek, bravúros vasbeton- és műköszervezetek alkalmazása, vagy a körszimmetriának mint szerkesztési elvnek a lehetőségek szerinti megvalósítása. Schall eredeti, az 1942-es tervpályázaton II. díjat nyert pályaművét tekintve pedig magától értetődő volt a fedett-nyitott átjárókból nyíló épületcikkelyek elvi következetességének vonzása a megújítás koncepciójának megfogalmazása során.³⁰

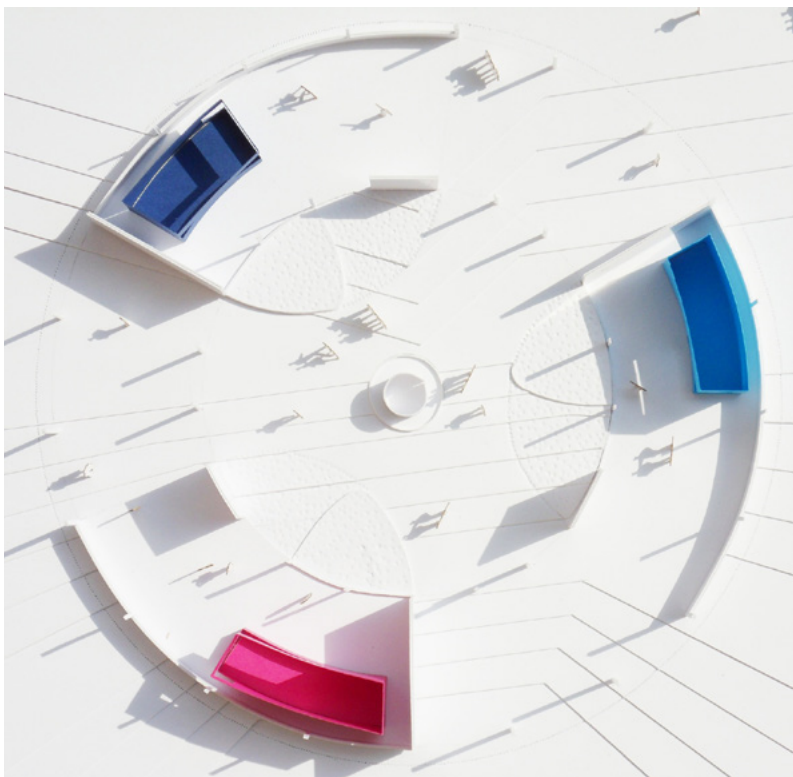
Az eredeti épületkontúrokat helyreállítottuk, majd keret nélküli, alaprajzilag íves hőszigetelő üvegezést, ugyancsak íves finombeton paneleket és kortárs részletképzést valósítottunk meg az épületen. Teljes szerkezeti rekonstrukció során javítottuk ki, erősítettük meg a piléleket, gerendákat és a konzolos tetőlemezeket. Lokális újjáépítésekre is szükség volt, sőt, az épület egy megsúlygyedtd szakaszának - hidraulikus emelőkkel történt - visszaemelés a kivitelezés bravúros időszaka volt.

A falas-üveges részek arányát újrafogalmaztuk. A külső ív mentén egységes parapeteket, míg belül a padlószintről induló üvegszerkezeteket alakítottunk ki. Minden cikkely hátsó harántfala és az udvar felőli egyetlen pillérköz is tömör falszerkezettel készült. Ezzel a kialakítással egyrészt rekonstruáltuk az eredeti fal-nyílás arányt, másrészt kiküszöböltük az építéskori kényszereket (előlépcsők, változó padlószintek, változó parapetmagasságok, stb.). További előnyként jelentkezett egyfajta aszimmetria létrehozása a külső és belső között, amelyet a megváltozott téri helyzet indokolt (zajos forgalmas körtér és nyugodt, csendes udvar). Ami 1942-43-ban nem, vagy csak korlátozottan volt lehetséges: alaprajzilag köríves, lényegében keret nélküli, hőszigetelő üvegezést építettünk, melyek a tömör falrészek burkolatsíkjában helyezkednek el. Az átjárók, fedett-nyitott terek felől az egyes épületcikkelyek „bütühomlokzatait” teljesen kinyitottuk, amely gesztus a körkörös

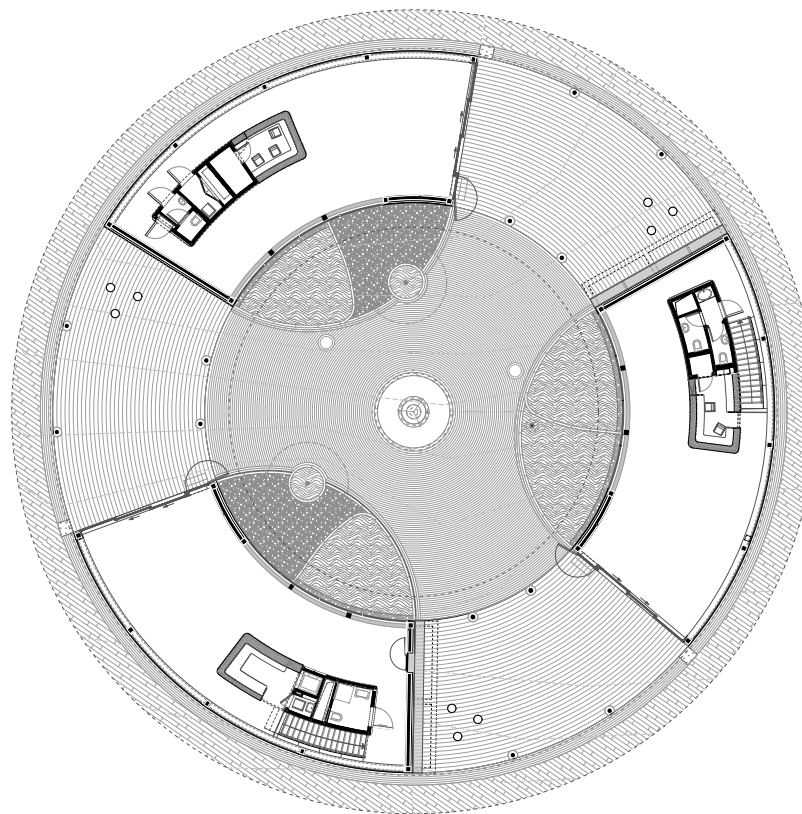
³⁰ Az 1. díjas tervpályázat felelős tervezője Szabó Levente (munkatársak: Almer Orsolya, Páll András, Simon Orsolya, Tánczos Tibor), az épület generáltervezője a Hetedik Műterem Kft., felelős tervezője Szabó Levente és Gyüre Zsolt volt (munkatársak: Biri Balázs, Kohout Dávid, Simon Orsolya).

nagyvonalúságot és a külső-belső kapcsolatot hivatott tovább erősíteni. A nagyméretű, eltolható üvegfalak a zárt és nyitott-fedett területek integráns együttélését tette lehetővé. A transzparens kialakítás érdekében a kiszolgáló funkciókat egyrészt „ház a házban”-elv alapján nagyméretű funkcióbútorokként formáltuk meg, amelyek sehol sem érintkeznek a homlokzatokkal, másrészt a részbeni alapincézéssel a kiszolgáló helyiségek zömét a pincszinten helyeztük el. A mai kor gépészeti igényeinek megvalósítása alapvetően ütközik az egykori építészeti kialakítással. Lényeges koncepciónk volt a gépészeti rácsok, felépítmények teljes mellőzése. Ennek érdekében a szellőző és klímagépeket a pincszinteken, vagy a kiszolgáló „dobozok” álmennyezetében helyeztük el. Az épület melletti angolaknak és a tetőben kialakított kisméretű „süllyesztékek” rejtik el a levegő be- és kivezetésének pozícióit.

Az elgondolás, hogy egy - az eredeti Schall-féle pályaműből kiolvasható - egyszerű elképzelést, s ne a megvalósult épületnek a kezdeti ideától meglehetősen távol eső kompromisszumait tekintsük a megújítás alapjául, önmagában nem állta volna meg a helyét. Műemlékvédelmi szempontból az anyagi valóság erősebben köt, mint a gondolat eredetisége. A Móricz Zsigmond körtéren azonban valami más is történt az idők során. A 2000-es évek elejére elbontották a villamossíneket, amelyek körülfonták az épületet, s így körgyűrű alakjának értelmét adták. A tér *radikális metamorfózisa* alól az épület sem vonhatta ki magát. A villamossínek közé szorított közlekedési, tehát lényegében technológiai épület egyszerre csak teret nyert, mely ugyanakkor a megváltozott Körtéren az épület elmagányosodásához is vezetett. A metamorfózis, az épület műemléki jellegéhez képest jelentős átalakulás épp arra tett kísérletet, hogy ez a magány oldódjon, közlekedési épületből köztéri pavilon születhessen. A megújítás elvi, majd - a hazai építőipari környezetet meglehetősen próbára tevő műszaki - részletkérdései tehát egyszerre gyökereztek az eredeti tervező egykori ideáját megidéző elgondolásban és az épület legfőbb értelmét adó urbanisztikai mikrokontextus radikális átalakulásának kényszeréből. Önmagában sem egyik, de másik nem lett volna elég ok, hogy a megújítás teljes felelősségét vállalva ezt az utat járjuk be.

↑ Koncepciómakett a megújított épület működéséről

↑ A megújult Gomba alaprajza

Fő alapvetésünk éppen az volt, hogy a megújítás műemléki és térhasználati szempontjai csak látszólag mondanak egymásnak ellent, hiszen éppen Schall József eredeti Gomba-konceptiójára és korabeli hasonló szellemiségű terveire mint előképekre támaszkodva válhatott legitimé a radikálisan átalakult kontextushoz igazodva a megújult épület rekonstrukciója.

Van-e különbség fiatal és idős műemlék között? Ami a védettség minőségét tekintve (szabályozásilag) homogén, egynemű-e valójában? Ugyanúgy kell-e viszonyuljunk egy középkori kőkerethez, mint egy a 20. század közepén épült modernista alkotáshoz? Sőt, tehető-e különbség két, nagyjából azonos korban épült 20. századi műemlék minősége, s így a megújítás stratégiája között? Összehasonlításként a Gomba kapcsán többször adódott a 2000-ben megújult, eredetileg Rimanóczy Gyula által tervezett, 1937-re elkészült pasaréti buszpályaudvar, amely jó példája annak, amikor az épület minősége, anyagi valósága is mivesebb, de a kontextus sem alakul át radikálisan az idők során. Az Építész Stúdió (Sólyom Benedek) által tervezett felújítás lényegében klasszikus értelemben vett műemléki rekonstrukciót végzett az épület finom részleteinek, így pl. a hőszigetelés nélküli, egyedi nyílászáró-profilok vagy a burkolatosztás megőrzésével és újraépítésével, és az épület mögött kortárs kiegészítésként egy új csigalépcsőn megközelíthető kávézó kialakításával. Mivesebb épület és egyszersmind változatlan térbeli kontextus vezetett a Pasaréten legitim és visszanézve is legjobbnak tűnő döntéshez. Persze ki és milyen alapon határozza meg egy-egy modern műemlék értékét, színvonalát, a védendő karakter (anyagi valóság, kontextus, eszmeiség) hierarchiáját, szerkezetét? A modern műemlékek problémájával foglalkozik a nemzetközi DOCOMOMO szervezete is, számos konferencián alakítva ki elvi álláspontját - s nyújtva ezzel támpontot az egyes országoknak - a modern műemlékek gyakorlatával kapcsolatosan. Hubert Jan Henket, a szervezet akkori elnökének „A remekmű és a hétköznapi mű” c. 1993-as tanulmánya pont erre tett kísérletet elvi alapon: *„Célszerűen látszik a beavatkozásokban prioritások bevezetése, mert nem minden épületet kell azonos mértékben konzerválni. Véleményem szerint egy ország épületei közül csak igen keveset kell az eredeti állapot szerint restaurálni. Erre csak akkor van szükség, ha az épület nemzetközi jelentőségű, mint például Terragni Casa*

del Fascioja, Mies van der Rohe Tugendhat háza, Ginzburg Narkomfin-épülete, vagy Duiker Zonnestraal-szanatóriuma. ... Ha a változtatásokat és bővítéseket az eredetit tiszteletben tartva tervezik meg és azok önmagukban is értékesek, akkor elfogadhatók, annak érdekében, hogy az épület újra megfeleljen a funkcionális követelményeknek.”³¹

31 Hubert Jan Henket: The Icon and the Ordinary, DOCOMOMO Newsletter 8, Jan. 1993. pp. 36-38, idézi: Ferkaei András: A Modern Mozgalom épületeinek védelme, arc'5, 2000, Gyorsjelentés Kiadó Kft.

← Átjáró az éttermi épület és a műhely épület között, 1942 ©Marsovszky Elemérné

← Azonos nézőpontból, 2014 ©Szentirmai Tamás

↑ A megújult épület, 2014
©Szentirmai Tamás

Aminek megfogalmazása az elvek szintjén egyszerűbbnek tűnik, gyakorlatban más szempontból válik bonyolultabbá. Hogyan kezelhető az ellentmondás a modernizmus fejlődésbe, folyamatos változásba vetett hite, az ennek nyomán megvalósuló épületek konzerválása között? Mindezek olyan dilemmák és kérdések voltak, amelyekre nem adható megfellebbezhetetlen válasz. Minden műemlék más és más, melyek megújítása nem függetleníthető a kortól, a térbeli és társadalmi (megrendelői) kontextustól, s csak ekképp értelmezhető.

Schall 1942-es pályázati tervének radikalizmusa és progresszivitása tompult az egy évvel később átadott épületben. De a mi 1999-es pályaművünk nyitható-zárható üvegpavilonjai is távolabbra tekintettek, mint azt a társadalmi és kulturális környezet lehetővé tette és indokolta volna. A 2014-ben átadott épület mégis megőrzött valamint a 2009-es pályaművünk, és Schall eredeti tervéből is. Nem új jött létre, és nem is az egykori másolata. De abban bízom, hogy a mostani állapotban benne van mindez, az épület tervezés- és építéstörténeteinek, leromlásának és megújulásának időben és térben egymásra csúszó állomásaiból, eszmeiségéből és tárgyi valóságából összeálló, több mint hetven esztendő hagyomány maga. A 2016 októberében felavatott, az 56-os forradalom és szabadságharc jelentős körteményeire emlékező műalkotás tette teljessé ezt az elbeszélést.³² A Gomba a forradalom alatt lőszerraktárként és fedezékként is működő épülete köré vont, a burkolatba süllyesztett betongyűrű Örkény Istvánnak a forradalom napjaiban írt, körbeolvasható idézetével az épület, a tér és a kor utolsó hiányzó rétege válik olvashatóvá majd.

A metamorfózis több, mint rekonstrukció, és kevesebb, mint a - hagyományos értelemben vett - műemlékvédelem. Legitimitása nem magától értetődő, de egyes, főképp időben közeli műemlékek esetében komplex megoldást jelenthet a megújítást körülvevő összetett és ellentmondásos helyzetekre. A Móricz Zsigmond körtéri épület egy műszakilag végtelenül leromlott, de átadása pillanatában is az egykori ideától visszalépve megvalósult épület volt, amelyet a 2000-es évek elejére megváltozott kort tükröző, nyilvános köztér vett körül. Az erre az ellentmondásos helyzetre alkalmazott tervezői stratégiának a megvalósult kísérleti példája a megújított körtéri Gomba épülete.

³² A pályázatot, amelynek előkészítésében és zsűrizésében is közreműködtem, Újbuda Önkormányzata írta ki 2015-ben, az első díjas pályaművet és a megbízást két fiatal építész Pelle Zita és Balázs Marcell nyerték el.

↓ A Gomba épület
megújult udvara, 2014
©Szentirmai Tamás

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁS:

Bp., XI., Móricz Zsigmond körtér, „Gomba”
épület megújítása, 2012-14

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁS DÍJA:

- BÉK Nívódíj, 2015

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ KIÁLLÍTÁSOK:

- 2016 “Drifting Architecture”, East Centric Architecture Triennale, Bucharest, 2016. szeptember 16.-október 9.
- 2016 KÖZÉP - középületek közvetlen közelségben, Múcsarnok, 2016. szept. 23.-október 22.
- 2015 „re_konstrukció”, a Hetedik Múterem kiállítása (FUGA Budapesti Építészeti Központ)
- 2014 Piran Days of Architecture, 2014. november 22.

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁSRÓL

MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK:

- Masznyik Csaba: Metamorfózis: Móricz Zsigmond körtéri „Gomba”épület, Újbuda, in: Metszet/2014/4, 12-21. o.
- Dániel Kovács: Gomba, Budapest, Odraszky veku, in: Arch o Architektúre a inej kultúre, 2014/12, pp. 46-51.
- Miklós Péterffy: Povestea unei ciuperci futuriste / The story of the futurist mushroom, in: ZEPPELIN No127, 2014: pp. 62-67.
- Somogyi Krisztina: A látott kép dilemmái: Gomba, Budapest, Móricz Zsigmond körtér, in: Régi-új Magyar Építőművészet 2014/7, 8-11. o.
- Somogyi Krisztina: Múlt és jelen egy kalap alatt, in: Budapest 2014/8, 18-21. o.
- Götz Eszter: Szép, jó, igaz: Kalokagatheia a Körtéren: Kész a Gomba, in: Octogon 2014/4, 66-70. o.
- Kerékgyártó Béla: Továbbíró felújítás: A körtéri Gomba második élete, in: Építészfórum, 2014, www.epiteszforum.hu/tovabbiro-felujitas-a-korteri-gomba-masodik-elete1
- Torma Tamás: Gombák között a Gomba, in: Élet és Irodalom, LIX. évfolyam, 12. szám, 2015. március 20.

SZEMELVÉNYEK A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ

ALKOTÁSRÓL MEGJELENT RECENZIOKBÓL:

“A megújult épület látványa az építészek és a közönség körében egyértelmű siker, az (általán ismert) műemlékes művészettörténészek szemében viszont nem az. Pedig a Gomba bravúrosan szép, művesen kidolgozott, feltűnően igényes épület lett, mintha nem is Magyarországon állna, hanem valahol nyugaton. (...) A harsány gesztusoktól mentes, de tudatosan az épület lényegére, a „mondanivalójára” koncentráló szemlélet elgondolkodtató metamorfózishoz vezetett:

a Gomba kortárs épületté vált, de olyanná, ami-
ben a múltja nagy erővel van jelen.”³³
(Masznyik Csaba)

„A Gomba története mindenkor kortünet: az 1940-es években apró, de minőségre törekvő beavatkozásként épült, a szocialista évtizedekben határozott cél és fenntartó hiányában kallódott; a rendszerváltás után a környéken dúló építési láz ellenére is a pusztulás szélére jutott, hasonlóan számos értékes, egykorú társához. Mostani megújulása legjobb jellemzőit kiemelve, egyértelműen mai értéké teszi. Nem sminkkel és parókával álcázott hetvenéves, hanem a modern hagyományaira biztos ízléssel építő fiatal. Nem kápráztat el, de okos, szerethető, elegáns.”³⁴
(Kovács Dániel)

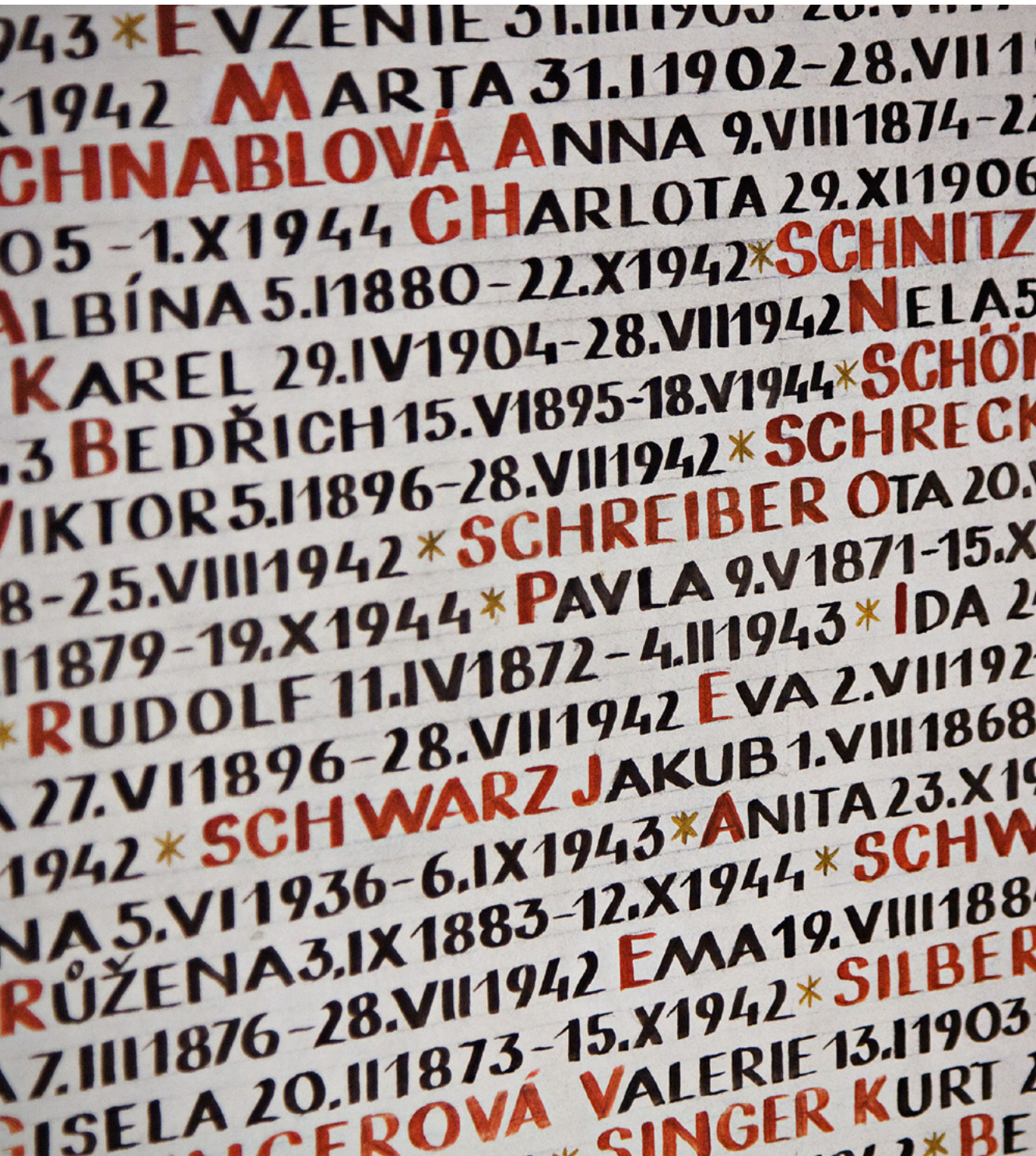
„Szabó Leventéék munkájukkal megnyugtató rendet kívántak teremteni és pontos hangsúlyokat artikulálni. Mindez tették annak érdekében is, hogy a hamarosan beköltöző, feltehetően zajos, színes-szagos élet hátterében tisztán olvasható maradjon egy olyan építészeti alkotás, amely 70 év elmúltával is hordozott komoly, visszafejthető és újrafogalmazható építészeti tartalékokat.”³⁵
(Somogyi Krisztina)

33 Masznyik Csaba:
Metamorfózis: Móricz Zsigmond körtéri „Gomba”
épület, Újbuda, in: Met-
szet, 2014/4, 12-21. o.

34 Dániel Kovács:
Gomba, Budapest,
Odraszky veku, in: Arch
o Architektúre a inej
kultúre, 2014/12, pp.
46-51.

35 Somogyi Krisztina:
Múlt és jelen egy kalap
alatt, in: Budapest
2014/8, 18-21. o.

↓ Pinkas Zsinagóga, Prága
©Rachel Bergman

4 – A tér megjelölése

„...a mű nem a heroikus múltat jeleníti meg, hanem a negatív múltat; a csalódás pedig nemcsak az illúziók elvesztését jelenti, hanem a hazugságok széttépését, a csalás megszüntetését is. Mindez nem magasabb erők tevékenységének eredménye, hanem szemmagasságból indul, tőled és tőlem.”³⁶
(Jochen Gerz)

³⁶ „A nézők ellen vagyok” – interjú Jochen Gerz-cel, in www.magyaingarancs.hu/kepzuveszet/a-nezok-ellen-vagyok-77568

A már említett csehországi tanulmányút másik nagy élménye az 1535-ben épült prágai Pinkas Zsinagóga meglátogatása volt. Fotókról ismertem már, s mindenképpen meg akartam nézni élőben is. Az egykori zsinagóga falaira 77297, a II. világháborúban Theresienstadtban (Terezinben) elpusztított cseh- és morvaországi áldozat nevét, születésük és haláluk dátumát kézzel festették fel. A nevek elképzeltetlen mennyisége a teljes teret beburkolja, kibéleli. A Václav Boštík és Jiří John festők által 1954 és 1959 között létrehozott szövegfoltyamból csak a családnevek alfabetikusan rendezett, piros betűi emelkednek ki. Az egy térben felfoghatatlan mennyiségben megjelenő nevek, adatok sűrűsége messziről csak a falak textúrájaként érvényesül, az olvasható és tagolt szövegtest közelről azonban az egyéni és családi tragédiák drámai erejű emlékjeleként áll a látogató előtt. Az egyes nevek és évszámok egyértelmű olvasata mellett távolról csak a textus sajátos ornamentikáját, mint valami totális megjelölést és átlényegítést érezni a térben. A nevek és adatok pusztán felsorolásából összeálló szöveg-kép radikálisan béleli ki, lényegíti át az egykori szakrális teret.³⁷ A tér nem az többé, ami egykor volt, pedig nem történt más, mint tipográfiaileg is gyönyörű szöveg-bélés került a falaira. És a tér nagyon is az, ami egykor volt: az egykor élő, majd megsemmisített közösség saját tere.

◆◆◆

³⁷ E neves példa nem unikális. A ma Románia területén lévő kis település, Gyergyószentmiklós zsinagógájának belső falára a túlélők 1949-ben, öt évvel a prágai példa előtt (!), helyezték a holokauszt 894 helyi áldozatának márványlapokba vésett nevét.

De az építészeti karakterű, a helyek, terek megjelölésére építő emlékművek, emlékhelyek számos más, szép és elmélyült példáját is ismerhetjük. Jochen Gerz és Esther Shalev-Gerz által közösen tervezett, 1986-ban megvalósult németországi, harburgi antifasiszta emlékmű a folyamat-szerűség szép példája: a felállított, 12 m magas, ön bevonatú oszlopra bárki elérhető magasságban véshette fel emlékező vagy tetszőleges indíttatású sorait egy éven keresztül, majd a feliratos rész minden évben eltűnt, amikor egy alkalommal az oszlopot lejjebb süllyesztették (1993-ra a teljes oszlop a földfelszín alá került, ma csupán egy jel a burkolatban). Az emlékmű lényege itt a hét éven át tartó, közösen megvalósított aktus folyamatára való emlékezés maga. Ugyancsak Jochen Gerz munkája a „Láthatatlan emlékmű tere (1989-92), ahol a második világháború előtti zsidó temetők helyiségneveit a saarbrückeni kastélyhoz vezető út kockaköveire, éjszakánként egyenként felszedve, titokban vésték rá 1989 és 1992 között, majd írással lefelé visszahelyezték azokat. A 2146 temető nevének „láthatatlan” elhelyezése után kapta a tér az elnevezését. Gunther Demnig 1996 óta helyezi el kis bronz botlatóköveit Európa településeinek közterein, az egykori Holokauszt-áldozatok utolsó lakhelye előtt, alig észrevehető, mégis erős, egyszerre személyes és mégis univerzális jelek számát gyarapítva mind a mai napig. 2001-ben Lipcsében az 1938-ban felgyújtott nagy zsinagóga épületének helyén (konkrétan annak megmaradt alapfalaira) állítottak emlékművet a 14 ezer elhurcolt és meggyilkolt zsidó áldozatnak. A projekt - melyet Sebastian Helm és Anna Dilengite lipcsei építészek terveztek 140 bronz székéből álló köztéri installáció, egyszerre szakrális és profán konnotációkat hív elő. 2005-ben Can Togay és Pauer Gyula valósították meg emlékművüket a Parlament előtti pesti rakparton, a nyilasok által a Dunába lőtt áldozatokra emlékezve. Konceptiójukban 60 pár, férfi, női és gyerek cipőt mintázó, valós léptékű, élethű bronz lábbelit helyeztek el. A kompozíciót, narrativitása ellenére, az elmúlt időszak legszebb hazai emlékművének tartom, talán épp amiatt, hogy az események tényleges helyszínén állították fel és ábrázolása deheroizált, konkrét, nélkülöz bármiféle absztrakciót.

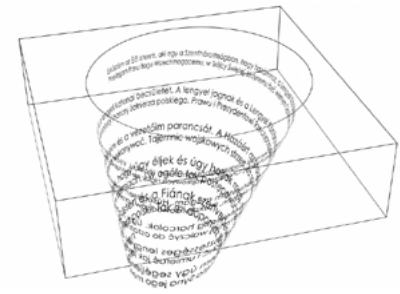
A példák, amelyek szakítanak a régmúlt heroikus, egyértelmű üzenetet közvetítő emlékműépítésével, ellenben nyitottak az értelmezésre, befogadásra még hosszan lennének

↑ Botlatókő, Berlin
©David Yates

sorolhatók. Választásom azért esett e néhány, egymástól meglehetősen különböző munkára, hogy illusztráljam azt a gazdagságot, amely eszközökben és alkotói felfogásokban megjelent az elmúlt évtizedekben, mely eszközök túlnyomó része térbeli, a hely emlékezet-karakterét erősítő elgondolás eredménye. Nagyon különböző műfajú munkákról van szó, mégis mindegyikre jellemző, hogy a közösségi térben fejtik ki hatásukat, erejük a térrel való szoros szimbiózisukból adódik, s a tér maga az emlékezés közegévé válik. Úgy tűnik, hogy ezek a legutóbbi évtizedekben megvalósuló példák alapvető szemléletváltást hoztak az emlékműépítészetben.

2009-ben pályázatot készítettünk a katyni mészárlás áldozatainak budapesti emlékművére.³⁸ Ez volt az első igazi munka, amikor az emlékezés kortárs lehetőségein gondolkodhattam. Katyn Budapesttől 1400 km távolságra van, az esemény 1940-ben történt, azóta két emberöltőnyi idő telt el. Az emlékezés aktusa 2009-ben, a Katyni mártírok parkjának nevezett kicsiny és forgalmas köztéren, Óbudán, olyan kapcsolatok segítségével jöhetett volna létre, amelyek képesek áthidalni ezt a térben és időben is jelentős távolságot. Emlékművünk koncepciója a befogadói-emlékező szándékok széles spektrumát kívánta segíteni: az érdeklődő kíváncsiságon, a személyes és kollektív ünnepi megemlékezésen keresztül egészen a tragikumában egyedi esemény meditatív átélhetőségéig, az egyéni értelmezések széles körű és szabad megfogalmazásáig. Úgy éreztük, hogy a 25700 lengyel, többségében tartalékos tiszt áldozatával ma nem a heroizmus vagy a gyász fogalmai teremthetik meg legpontosabban a kapcsolatunkat. Minderre ott vannak az in situ emlékművek, így az emlékpark drámai erejű, átélhető együttese. A személyes emlékezés és a kollektív emlékezet mindig aktuálisan elvégezhető munkájában hittünk, ezt, mint legfontosabbat tartottuk szem előtt az emlékmű tervezésekor. Konceptiónk ezért olyan hármass dramaturgiára épült, amelynek minden egyes eleme egy-egy stációját, egy-egy érzelmi közelségét jelentheti az emlékezésnek: a park, a kút és annak palástjára spirálisan, lefelé egyre nagyobb betűmérettel lengyelül és magyarul is fölírt katonai eskü szövege. A szöveg, amelyet minden egykori áldozat elmondott fennhangon és ünnepélyesen egykor, s a szöveg, amelyet a kutat körüljárva magában, lassan és némán bárki emlékező elolvashatott volna, így téve *személyessé* az emlékezés folyamatát.³⁹

↑ Katyni mártírok emlékműve, tervpályázat

38 Tervezők: Szabó Levente, Dvorzsák Jessica és Kovács Zsófia

39 „A terv mindvégig komoly támogatást kapott a szakértők részéről. Azt értékeltem elsősorban, hogy a nagyon emelkedett, poétikus munka minimális eszközökkel kivételesen erős hatást ér el. A 4x4 méteres kőtömbbe mélyített 3 m átmérőjű, lefelé szűkülő kút, belső palástján a lengyel katonai esküszöveg párhuzamos sorokba szedett, kétnyelvű vésete olvasható. A bíráló bizottság a terv legfőbb erényét az emlékező személyes részvételével megvalósuló hatásban látták. A rendkívül erős, egyszerű szimbólumok önvizsgálatra, reflexióra hívnak, a szöveg végigolvasása, a sorseseemény imitációja, a megértést és az érzelmi azonosulást egyaránt szolgálja.” (Állásfoglalás a Katyni Mártírok Emlékműve tervezésére kiírt nyílt nemzetközi pályázatra beérkezett tervek szakmai bírálatáról készült jegyzőkönyv alapján, www.epiteszforum.hu/katyni-martirok-emlekmuve-bemutatjuk-a-palyamuveket)

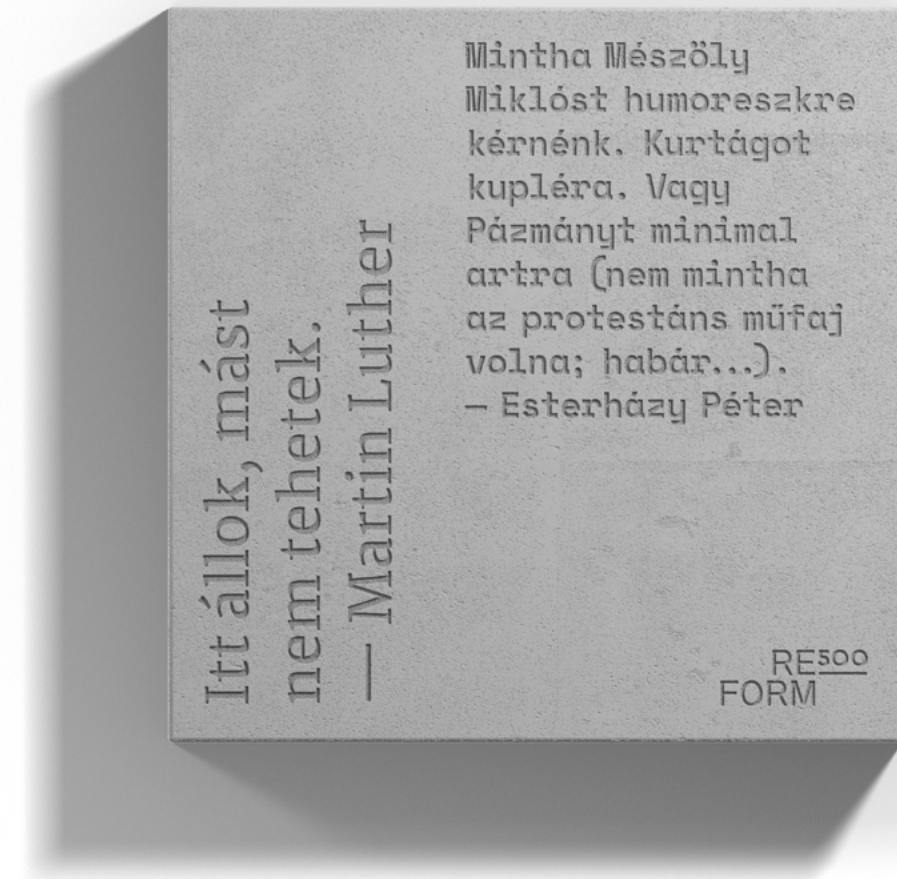
40 Tervezők: Szabó Levente, Józsa Dávid (munkatársak: Biri Balázs, Kohout Dávid, Erdei Attila)

41 Építészeti: Szabó Levente, grafikai tervezés: Polgárdi Ákos (munkatársak: Dolmány Rita, Falussy Bence, Varga Péter István)

↓ A reformáció-Installáció helyszínrajza

2014-ben a soproni papréti zsinagóga elhagyott épülete-re készítettünk pályaművet.⁴⁰ Abból indultunk ki, hogy ez az épület nem csupán különleges térkincs (műemlék), hanem 1524 áldozat, a közösség egykori tagjainak emlékezethelyévé is kell váljon. Konceptción ennek megfelelően kettős volt: az épület egykori funkciójához méltó megújítása, másrészt az elpusztított közösségre való emlékezés térbeli kifejezése. Tervünkben visszaállítottuk a zsinagóga egykori tagozatait és a tetőszerkezetét és kívülről fehérre festettük, hogy stilisztikai értelemben is konzerváljuk a tömegét. Rekonstruáltuk és egyetlen, 4 méter magas fallal kerítettük körbe az eredeti kontúrok szerint épült kertet. A fal az új telekkontúrig felvastagszik és mindazon funkciókat magába foglalja, amelyek nem méltók sem az egykori zsinagóga épületéhez, sem annak kertjéhez. Az épület rejtettsége, a kert bejárhatatlansága kifejezett célunk volt: olyan emlékkert maradjon, ahová több ember nem lép, de néhány pontról beláthatunk. A kiüresített és elzárt kert, az objekt-szerűen megjelölt egykori zsinagóga az elpusztított közösség téri emlékműve lehetett volna.

2016-ban tervpályázati meghívást kaptam a reformáció 500. évfordulója kapcsán a fővárosi Kálvin téren felállítandó, az emlékévé alatt fennálló köztéri installáció megtervezésére.⁴¹ A reformáció az egyetemes európai és a magyar történelem elválaszthatatlan része. Egyszerre hitéleti és kulturális paradigmaváltásként jelent meg 500 évvel ezelőtt, 1517. október 31-én, Wittenbergben, Luther Márton legközismertebb gesztusában, a 95 pont vártemplom kapujára történt kiszögezésében. E gesztus - melyet sok más legendás prédikátor, így Kálvin, Zwingli, Melanchthon és társaik hasonlóan újító és progresszív cselekedetei követtek - hatással bírt az egyházi megújuláson túl a társadalmi, művészeti, gazdasági élet szinte minden rétegére. Ám nekünk, magyaroknak, a hazai hatástörténet is legalább ilyen jelentős, elég ha Dévai Bíró Mátyás, Heltai Gáspár, Károli Gáspár, Méliusz Juhász Péter, Szenczi Molnár Albert vagy éppen Sylvester János életművére gondolunk. Ahogy bizonyos szempontból a reformáció maga is egy tágran értelmezett nyelv-reform, számtalan textuális gesztus (kritika, prédikáció, újrafordítás) kritikus tömege, úgy a mi installációnk eszköze is maga a nyelv, a szöveg, a magyar szavak. Konceptciónkban - utalva Luther első gesztusára - 95 db 50x50x8 cm-es finombeton lapot képzelünk el,

felületükbe minden esetben két idézet szánva, a nagy reformátoroktól és egy magyar gondolkodótól. A két szöveg (egyetemes és magyar, szakrális és világi) együttesen kívánják kifejezni a reformáció globális és lokális jelentőségét. Az így létrejövő, random kiválasztott burkolatelemek finom hálózata alig, de észrevehető jel lesz a Kálvin téren, amelyen áthaladva nap mint nap más idézet olvashatunk el, folyamatosan interakcióba lépve az installációval. A 95 kő beillesztését a Kálvin téri-Baross utcai burkolatba azonban csak a kezdetnek szántuk. Elképzelésünk szerint a 95 elem mindegyike „örökbe fogadható” lesz majd. Az emlékévé leteltével az ország 95 pontján maradandóan feláll az az emlékmű, mely immár az emlékévre magára is utal, arra is emlékezik. Ami egy évig a fővárosi Kálvin tér, az az év leteltével az ország maga lesz: az installációból átalakult diszperzív emlékmű helyszíne.

↑ A reformáció-Installáció térkélelemének látványterve

A tér *megjelölésén* alapuló, közreműködéssel kialakított koncepciók közül eddig egy valósult meg, talán a legerősebb és legpontosabb elképzelés. 2014-ben az egyik vezetője voltam annak az építészekből álló csapatnak, amelyik az ÉME Mesteriskola hallgatóiból és mestereiből állt, és megnyerte a posztgraduális intézmény számára kiírt zártkörű pályázatot.⁴² A téma az ELTE II. világháborús áldozatainak a budapesti Trefort-kertben felállítandó emlékműve volt.⁴³ Különleges munka, lényegében ajándék volt a sorstól, a pályamű koncepciójának megfogalmazásától egészen a tényleges megépítés aktusáig és valamenynyí részletkérdéséig. Egyszerre volt a nagy hagyományú építész mesteriskola fiatal építészeinek és mestereinek különleges közösségi tervezési projektje, és egyedi lehetőséget kínált arra, hogy Magyarországon is megvalósuljon egy, a 20. század második felében és a 21. században Nyugat-Európában jól ismert, új típusú, alapvetően a tér, a lépték fogalmában, tehát építészeti alapvetésekben gyökerező emlékhely. Munkánk – tanulmányozva jó néhány izgalmas nemzetközi példát – azok univerzális jelentését és kifejezésformáit igyekezett a Trefort-kert történeti és térbeli kontextusában megjeleníteni. Az elemzett művekben leginkább azt figyelhetjük meg közös jellemzőként, hogy elsősorban nem önálló jelek, hanem sokkal inkább megjelölnek valamit.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyarország egyik legfontosabb, legnagyobb hagyományú felsőoktatási intézménye, amely 2013-ban határozta el, hogy felkutatja a II. világháborúban elhurcolt, deportált, áldozatul esett egykori polgárait, és emléket állít nekik, mégpedig pontosan ott, ahová egykor egyetemi hallgatókként és tanárokként jártak: a főváros szívében elhelyezkedő Trefort kerti campuson. A Trefort-kert az egyetem udvara, ha tetszik privát közttere, olyan helyszín, amely elsősorban áthaladásra, közlekedésre szolgál, semmiképp sem nyugodt, meditációra, emlékezésre. A kert jelentős, műemléki védettség alatt álló, túlnyomórészt klinker tégl architektúrájú egyetemi épületek határolják. Úgy véltük, hogy olyan emlékműnek van esélye, amely egyszerre e környezet észrevétlen része, és egyszerre válhat annak drámai erejű jelévé – függően a befogadó nyitottságától. Szándékunk az volt, hogy ne a kertben lévő emlékművek számát szaporítsuk, hanem kíséreljük meg magát a kertet

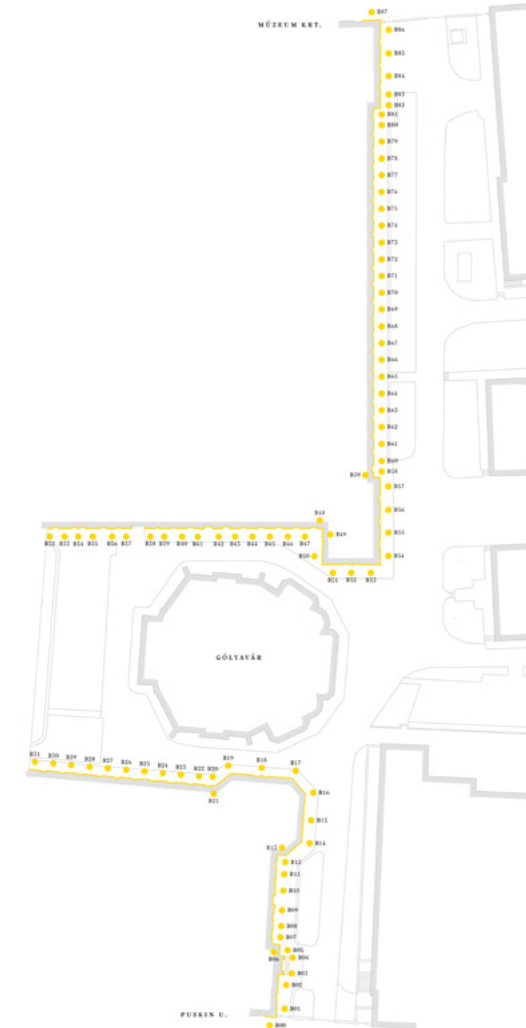
42 Az emlékművet az MM Csoport tervezte és kivitelezte, melynek tagjai Bujdosó Ildikó, Fajcsák Dénes, Lukács Eszter, Szigeti Nóra építészek, az ÉME Mesteriskola XXII. ciklusának hallgatói, Roth János és Szabó Levente építészek, az ÉME Mesteriskola mesterei, Polgárdi Ákos grafikus, Albert Farkas szobrászművész voltak.

43 Bővebben lásd: Szabó Levente: Jel a kertben. Prekonceptiók, analógiák és ráismerések a Trefort-kerti emlékmű elgondolása körül, in: Jelenkor, 2015/1, 72-82. o.

tenni az *emlékezés terévé*. Jelet hagyni valahol és megjelölni valamit – nem ugyanaz. Úgy gondoltuk, hogy ugyanannak a térnek a megjelölése, amelyet az egykori áldozatok és a mai egyetemi polgárok használtak vagy használnak, különleges esélye lehet a tervezett emlékműnek. Az emlékezés helye az egyetemi lét egykori és mai hétköznapi tere lehet, ez volt az alapvető célunk.

Kulcsszavunk a lépték lett, hiszen a kert jelentős kiterjedésű, a megjelölésnek az egészre kellett vonatkoznia. Jelünk ezért lett egyszerre hatalmas és szinte lehetetlenül kicsiny. Reményeink szerint képes tárgyiasítani az egyetem történetének e korszakhoz kötődő unikális és drámai veszteségét, de nem helyezi azt a mai egyetemi polgárok hétköznapijainak fókuszába. Lehetővé teszi a távolmaradást (ekkor alig észrevehető csík marad a falakon), de a közelhajlást, a megértést, az emlékezést is (ekkor a kiolvasható nevek, adatok tömegessége és a teljes kertet behálózó térbelisége minden jelnél, további kifejezésnél közvetlenebb kapcsolatot teremthet az áldozatok emlékével).

A Trefort-kertbe nyúló, Múzeum körüti és Puskin utcai két – Steindl Imre által 1880-83 között tervezett – tégl épület kiválasztott fűgáiba 1x1 cm-es keresztmetszetű bronzrudakat építettünk be; 250 méter össz-hosszúságban, 180 kg bronz felhasználásával. Az 1 cm magas bronzfelületekbe 6 mm magasságú betűkből álló nevek és adatok kerültek, egyedi betűtípussal, összesen 9454 karakternyi terjedelemben. Az egyetlen vonalból álló emlékjelen a kutatások során eddig előkerült 198 egykori egyetemi polgár neve és adatai (születésük és haláluk időpontja, helye és az áldozatok státusza) esetleges eloszlásban, de homogén sűrűségben helyezkednek el. Ahogy egyre mélyebben kezdtünk foglalkozni a megvalósítás részleteivel, úgy vált nyilvánvalóvá, hogy a szövegképnek különleges jelentősége van. Nem csupán azért, mert jellegénél fogva az emlékmű meghatározó része annak tipográfiája, hiszen elsődlegesen a nevek, adatok feltüntetésére alapul, sokkal inkább azért, mert az áldozatok túlnyomó többségének nincs, mert nem lehetett sírja, ahová neveiket felvésték volna. A betűtípus, a tipográfia körüli gondolkodásunk ezért e felelősségből kellett kiinduljon. Az egyedi tervezésű betűtípusból összeálló szövegképet a CNC-gép 20 napon át hozta létre, róttá a betűkép által kijelölt utat, mire a 198 áldozat neveit és adatait a bronzfelületbe belemarta.

↑ Az emlékmű helyszínrajza, az áldozatok neveinek kiosztásával

Lényegesnek tartottuk a folyamatszerűséget és a nyitottságot. Egyrészt az emlékmű a további kutatás során felmerülő újabb és újabb áldozatok neveivel, adataival folyamatosan egészülhet ki. Másrészt folyamatszerűnek képzeltük az emlékmű befogadását is: akár a nevek, adatok végigolvasását, a fal melletti végigjárását, akár az alkalmoszerű, újabb és újabb nevekkal való szándékos vagy véletlen találkozást értjük ez alatt. Az áldozatok nevei, születési és halálozási adataik, a haláluk helyszíne és az áldozatok státusza a kutatás eredményétől függően teljesen vagy töredezetten, hiányosan alkot hol sűrűsödő, hol ritkuló térbeli textust.

Az 1 cm magas bronzcsíkok a téglafűgákba (a fűgák habarcsfelülete által kijelölt síkba) épültek bele, ezzel az épületek részévé váltak. Az nevek és adataik e bronzfelületbe mélyednek bele. Nincs sorrend: koncepciónk nem tett különbséget az áldozatok között, nem egy helyre csoportosította őket, hanem térben és - a végigjárásnak köszönhetően - időben is érzékelteti azt, hogy egyszerre van szó egyéni tragédiákról és a közösség veszteségéről. A lineáris vonalú emlékjelben egy helyen, inverz módon, nem a habarcs, hanem a téglafűgákba helyezve, a bronz alapsíkból kiemelkedve olvasható az emlékművet definiáló rövid mondat magyar és angol nyelven, valamint Braille-írással: „Az egyetem mindazon polgárai emlékére, akik a zsidótörvények, a vészidőszak, a második világháború áldozatai voltak. ELTE, 2014”

A munka során egyre inkább az emlékmű egyik legalapvetőbb kérdésére, a léptékre irányult a figyelmünk. A zoom, a közelítés lehető legradikálisabb megvalósítása egyben a kidolgozottság mélységéhez vezetett. A Terfort-kert két épületén látható és tapintható jel *eggyé vált* az épületekkel, amelyekre felkerült. Azzal, hogy a formálást elvetettük, hogy mindent egyetlen szabályra, a kiválasztott téglafűga magassági és mélységi méretére alapuló szigorú kötöttségre bízunk, nem tettünk mást, mint követtük az egykori építőmesterek által kijelölt kereteket. S mindez meghatározónak bizonyult. Semmi másra nem kellett figyelni, mint hogy ne lépünk ki e szabályból.

A tér megjelölése az új típusú, heroizmust vagy narrativitást kerülő, személyes emlékművek ismert eszköze. A budapesti Terfort-kerti emlékhely tervezése és megvalósítása során hatalmas, mégis kicsiny jelet hoztunk létre, amely egyszerre totális és ugyanakkor szinte észrevehetetlen beavatkozás az egyetem kertjében. Az áldozatok neveivel, adataival kimart bronzrúd egybeforrott a kert térfalát alkotó épületekkel. A jel értéke nem önmagában van, kizárólag a megjelölt térrel, hellyel való kontextusában érvényes.

↓ Az emlékmű avatása,
2014. november 14.
©Szőréti Gábor

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁSOK:

- Bp., III. ker., A katyni mártírok emlékműve, tervpályázat, pályamű, 2009
- Sopron, A papréti zsinagóga ötletpályázata, pályamű (megvételt nyert), 2014
- Bp., Kálvin tér, A reformáció 500. évfordulójának köztéri installációja, meghívásos tervpályázat, I. díjas pályamű, 2016
- ELTE, Trefort-kert, Egyetem halottai emlékmű, 2014

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁS DÍJAI:

- BÉK Nívódíj, 2015
- Pirani Építészeti Napok, Honorable Mention, 2015
- Média Építészeti Díja, a zsűri különdíja, 2015

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ KIÁLLÍTÁSOK:

- 2016 "Drifting Architecture", East Centric Architecture Triennale, Bucharest, 2016. szeptember 16.-október 9.
- 2016 KÖZÉP - középületek közvetlen közelségben, Múcsarnok, 2016. szept. 23.-október 22.
- 2015 „re_konstrukció”, a Hetedik Múterem kiállítása (FUGA Budapesti Építészeti Központ)
- 2015 Piran Days of Architecture, 2015. november 21.

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁSRÓL

MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK:

- Krisztina Somogyi: Grädina Trefort. Un monument în imediata apropiere: TrefortGarden. A monument in personal proximity, in: Zeppelin 2015/1, pp. 58-62.
- Somogyi Krisztina: Trefortkert: Emlékhely-személyes közelségben, in: Budapest: A városlakók lapja, 2015/1, 18-21. o.
- Széplaky Gerda: Egy köztéri szobor és kontextusai: Kelemen Zénó Élet menete, in: Flash Art Hungary, 2014/6, 28-37. o.
- Csáki Judit: Ellenemlékmű: Névsor a fugákban / Az ELTE Trefortkerti emlékhelye www.revizoronline.hu, 2014, www.revizoronline.com/hu/cikk/5332/nevsor-a-fugakban-az-elte-trefort-kerti-emlekhelye/
- Sugár Péter, Tomay Tamás: Láthatatlan emlékmű: ELTE, Trefort Kert, Budapest, in: Régiúj Magyar Építőművészet, 2014/10, 21-22. o.
- György Péter: How to Practice Memory that Takes Responsibility: Péter György in conversation with Zsuzsa László about his recent works on memory cultures, in: Hegyi Dóra, László Zsuzsa, Leposa Zsóka (szerk.) : War of Memories. Budapest: tranzit.hu, 2015., pp. 109-131. (A Guide to Hungarian Memory Politics)

SAJÁT, A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK

ÉS KONFERENCIAELŐADÁSOK:

- Szabó Levente: Jel a kertben: Prekonceptiók, analógiák és ráismerések a Trefort-kerti emlékmű elgondolása körül, Jelenkor 2015/1, 72-82. o. (internetes változat: www.jelenkor.net/archivum/cikk/3074/jel-a-kertben)
- Szabó Levente: Jelen van – jelt nem ad. Egy emlékmű születésének tanulságai, Holokauszt: tér-trauma-emlékezet, Tudományos ülészsak, KAB (Kolozsvári Akadémiai Bizottság, Média és Kommunikáció Szakbizottság), 2015. március 6.
- Levente Szabó: A new period of memorial places? The possibilities of Architectural thinking that form individual and collective process of remembrance, S.ARCH-2016, „Next architecture”, The 3rd International Conference, Budva, Montenegro, 2016. május 26.

SZEMELVÉNYEK A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ

ALKOTÁSRÓL MEGJELENT RECENZIOKBÓL:

„Ez az emlékmű nagyon erőteljesen, de mégis visszafogottan ágyazódik az egyetemi épületek homlokzatának szövetébe, 198 egykori áldozat neveinek listájával, akik az egyetem polgáraiaként a II. világháború áldozataivá váltak. A projekt sikerrel került el, hogy nagy gesztusú legyen, helyette kiváló példája a „kevesebb több” elvének művészetben való megjelenésére. Az emlékmű 280 méteres hosszának ellenére ez az emlékmű szinte láthatatlan marad azok számára, akik nem akarják látni vagy megtalálni, de képes előidézni a legerőteljesebb emlékeztetést azok számára, akik észrevenni és megismerni szeretnék azt.”⁴⁴ (a piran-i zsűri értékelése)

„Az egyszerűségében is gazdagon rétegzett mű sokféle jelentésmező irányába nyílik meg. A szövegfolyam vékony csíkja például, amely messzire fut, a távolba, egyszerre teremti meg a végtelenség és a monotonitás érzetét. A szöveg tipográfiai megjelenése a kortárs technikai médiumok grafikai látványát idézve hétköznapi ságot sugall, az ezzel szembeszegülő, anakronisztikus hordozó matéria, a bronz viszont ünnepélyességet idéz, míg a felületbe mart betűk drámaiságot fejeznek ki. A tárgyművészeti alkotás-ként is felfogható, konceptualista mű visszafogottsága olyannyira hangsúlyos, hogy gyanút fogunk: az alkotók netán éppen ezáltal kívánják az elfojtott, s most erőteljesen feltörő indulatokat, a fájdalmat az emlékezés szelídebb medrébe terelni.”⁴⁵ (Széplaky Gerda)

44 2015 Piranesi Honorable Mention, a zsűri értékelése (ford.: Sz. L.) (www.pida.si/pdf/Piranesi_2015_13_final_jury_report_EN75.pdf)

45 Széplaky Gerda: Egy köztéri szobor és kontextusai: Kelemen Zénó Élet menete, in: Flash Art Hungary, 2014/6, 28-37. o.

„Nappal a bronzcsík alig észrevehető, több méterről már nem is látható. Ide jöttem sötétedés után is, csillogott a lámpák visszfényében, de ahogy közelhajoltam, az árnyékom takarta a nevet, küszködöm kellett, hogy ki tudjam betűzni. Az ember silabizál, szöszmötöl, vaksin tapogat. Mintha a félsötétben könyvet olvasna, és ebbe a közelségbe már nem férkőzhet bele más. Ketten vagyunk: a név és én. A név, a néhány adattal, a születés és a halál dátumával és tényével, amik minden mást kiszorítanak, elhomályosítanak. A fejemben visszhangoznak a nevek. Hangosan is mondhatnám, de azt akarom, hogy csak belül hangozzanak fel. Az ismeretlen nevek mögé odaképzem a személyes sorsokat. Ismerős nevek otthonossága és döbbenete fog meg. Tovább lépek, mint a temetőben a sírok között, vagy még inkább, mintha holttesteket azonosítanék...

...Ténylegesen tehát láthatatlan az emlékmű.

(A tervlapokon felnagyítva szerepelt, akárcsak a fotókon). Miután felfedeztem és személyes viszonyt alakítottam ki vele, a tudatára ébredek, hogy JELEN VAN, ott van a téren, láthatatlanul, de jelen van. Sokkal erősebben, mint a látható, könnyen észrevehető emlékművek, amelyek mellett nap mint nap elmegyek, és nem veszem észre őket. Mint egy falra feszített bronz huzalpánt, ami megjelöli a falat és a teret. A bronzfonál vezet, kígyózik, követi a falat. Ez a Trefort kert nyitott labirintusa. Így, hogy tudok róla anélkül, hogy igazán látnám, sokkal súlyosabb a jelenvalósága. A téglafúga az épület része, az épület a kert része, a kert a Belváros része..., a bronzcsík benne van, kitérőlheteretlenül, kitéphetetlenül.⁴⁶

(Sugár Péter)

46 Sugár Péter, Tomay Tamás: Láthatatlan emlékmű: ELTE, Trefort Kert, Budapest, in: Régi-új Magyar Építőművészet, 2014/10, 21-22. o.

↓ Az Architektúra-sorozat
néhány példánya
©Biri Balázs

5 – Egy életmű rekonstrukciója

„Nehéz kortársról, ma is élő, alkotó építészről és műveiről írni; fokozottan nehéz ez akkor, ha a szerzőt személyes ismerettség, sőt barátság fűzi a könyv alanyához. A szerzőt ez a konstelláció a szubjektivitásig hajthatja. Nem is tagadom, hogy a szubjektivitástól áthatva írtam ezt a könyvet. Remélem azonban, hogy ez nem a megismerés kárára, hanem éppen ellenkezőleg, előnyére válik majd; közvetlen közelségbe hozza az építész és az embert, aki Richard J. Neutra esetében egy és ugyanaz a személy.”⁴⁷
(Major Máté)

47 Bevezetés, in: Major Máté: Richard Neutra, Architektúra-sorozat, Akadémiai Kiadó, 1970, 5. o.

Egyetemista koromban jó néhányszor kezembe kerültek az Architektúra sorozat egyes példányai, amikor a 20. századi építészettörténeti tanulmányok miatt erre szükség volt. Most, évtizedekkel később egy szerencsés véletlen folytán a sorozat jelentős részéhez egyben jutottam hozzá egy antikváriumtól. A köteteknek, amelyeket az MTA Építészettörténeti és Elméleti Bizottsága és a Magyar Építőművészek Szövetsége közösen gondozott, néhány olyan szerzője is volt, aki maga is gyakorló építészként tevékenykedett, így Winkler Oszkár vagy éppen Nagy Elemér. A mai szemmel is igényes, frissnek ható borítók izgalmas, bár rövid szövegekkel, tanulmányokkal kísért monográfiákat takartak, többek között Alvar Aalto, Breuer Marcell, Pier Luigi Nervi, Adolf Loos, Walter Gropius, Le Corbusier, Mies Van der Rohe vagy éppen Medgyaszay István, Kós Károly, Györgyi Dénes, Goldfinger Ernő vagy Málnai Béla munkásságáról. Míg egyes alkotók esetében azóta sokkal bővebb, komplexebb kötetek láttak napvilágot, mások esetében ma is forrásértékűek e jó negyven éves könyvek.

A Vallomások-sorozat 1990-es és 2000-es években megjelent darabjai alulmúlták az Architektúra által felállított mércét, és bemutatás, rendszerezés és értelmezés helyett inkább az alany személyiségére, vallomásos megnyilatkozásaira fókuszáltak. Igazi minőségi ugrást elsősorban Ferkai András Jánossy Györgyről, Gulyás Zoltánról, Molnár Farkasról és Farkasdy Zoltánról írt monográfiái jelentettek. E kötetekben a leginkább izgalmasnak - természetesen az adott életmű állomásainak, főbb ismert vagy addig ismeretlen példáinak tanulmányozásán túl - az utólagos értelmezést, a hangsúlyokat, és az életmű rekonstrukcióját, mint a szerzők személyes, az épületek tervezéséhez hasonló, de szövegben és a könyvek szerkezetében megnyilvánuló koncepcióalkotását tartottam.

Könyvet írni olyan, mint házat tervezni - mondta egy rövid, villamoson lezajlott beszélgetésünkben Ferkai András, amikor e munka elején-közepén járhattam. Hogy házat tervezni milyen, értettem és elég pontos fogalmam volt a folyamat összetettségéről, amelyben könnyedség és nehézség, gyorsaság és türelem, nagyvonalúság és aprólékoság folyamatos keveredésben vegyül el, hétköznapi és ünnepi (egyszóval drámai) fejleményeken át vezetve el a legelső, pontatlan gondolatoktól elkezdve az átadás pillanatáig. De hogy egy építész életművét rekonstruáló, bemutató könyv létrehozásával sem lenne ez másképp? Amire a könyv kijött a nyomdából, rájöttem, igaza volt.⁴⁸

Valamikor 1997 kora nyarán a budavári karmelita kolostor épületében kiállítást rendeztek a Nemzeti Színház pályázatán díjazott tervekből, makettekkel. Ekkor tűnt fel nekem először - még építészhallgatóként - Bán Ferenc építészetének egyedisége, amelynek hatására később néhány tanulmányban igyekeztem közelebb kerülni épületeinek, terveinek megértéséhez. A 2000-es évek során számos alkalommal látogattuk meg épületeit - kiváltképp tokaji nyaralóját - építész kollégákkal, majd építészhallgatói csoportokat vezetve. Sohasem fogtam volna bele azonban az életmű összegzésébe és rendszerezésébe, ha nem élvezem Bán Ferenc kitüntető és kitartó bizalmát.

De miért is tartottam fontosnak a róla szóló könyv létrehozását? Elsősorban természetesen azért, mert életműve ér-

48 Szerző: Szabó Levente, tipográfia és tördelés: Vargha Balázs, Földi Endre, kiadó: TERC, Lévai-Kanyó Judit

telmezhető a mindenkori kortárs építészeti kánon részeként, miközben szinte mindegyik alkotói periódusában jellemezte egyfajta kívülállás, magányosság alkotói magatartását és sokszor az ebből fakadó tanácstalanság munkásságának recepcióját. E kettősségből adódó feszültség – egyszerre a kánnonon belül és azon kívül alkotni, ami csaknem kivétel nélkül mindegyik épület esetében kitapintható vagy utólag rekonstruálható – úgy véltem, megfejtésre érdemes. Ám legalább ilyen lényegesnek tartom, hogy életműve izgalmas és egyedi keresztmetszetét adja a kortárs hazai építészeti gondolkodás változásainak, lényegében a 60-as évek végétől egészen napjainkig. Noha az általa bejárt út egyedisége tagadhatatlan, épp azáltal, hogy az egyediség felől tekintünk az elmúlt évtizedek hazai fejleményeire, juthatunk új szempontokhoz. György Péter a 60-as és 70-es évek művészeti és kulturális életét elemző könyvében az afázia sajátosan értelmezett fogalmát használta annak leírására, milyen nehézségeket is jelent a múltbeli folyamatokkal való szembenézés, azok utólagos elemzése, rekonstrukciója, amelynek tétje messze nem csupán a múlt, de a jelen megértése is:

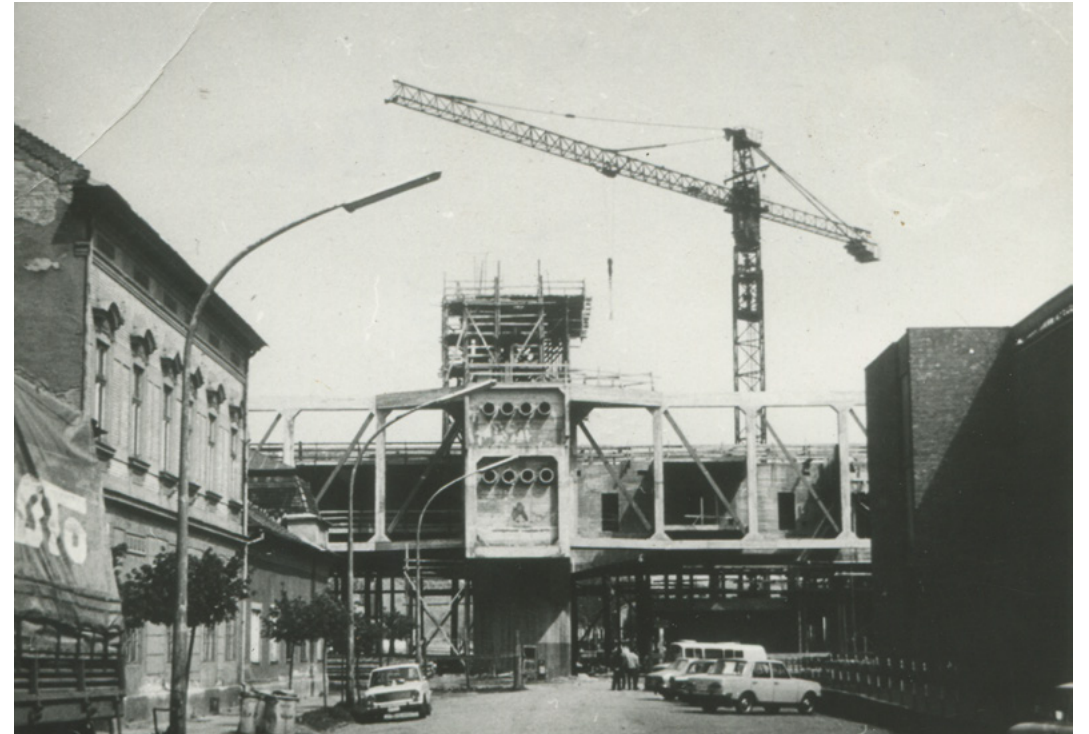
„A múlt rekonstrukciójára való képtelenség követhetménye a kortárs jelen leírhatatlanná válásának katasztrofikus érzése, élménye.”⁴⁹

Noha a könyvben egy, a 60-as évek végétől napjainkig tartó építészeti életmű rekonstrukciójára és értelmezésére tettem kísérletet, bízom abban, hogy az életművön túl az egyes korszakok hazai és nemzetközi kontextusával való összevetés a múltbeli és jelenleg zajló építészeti folyamatok jobb megértését is segítheti. Céлом tehát az volt, hogy Bán életművének bemutatásával e lassan fél évszázados hazai építészeti múlt egy különleges szeletét is rekonstruáljam.

A könyvben nem tértem ki valamennyi épületre; részletesebben taglaltam az elsősorban számomra meghatározó munkákat, ahogy esetleg kimaradtak olyanok, amelyek mások számára lennének fontosabbak. Szándékom a hangsúlyok kiemelésével az volt, hogy ne csak a leglényegesebb művek bemutatása és értelmezése révén rajzoljam fel a Bán Ferenc izgalmas pályaképét, hanem megkísérleljem fölfejtetni az okokat és motivációkat is. Épületeit vele közösen járva sajátos időutazásban volt részem, amelyet a különféle tervváltozatok és a korabeli fogadtatás-történetek megismérlése csak elmélyített, árnyalt. Épületekkel, egy alkotói pályával foglalkoztam, s közben kicsit a 60-as évektől kezdődő vidéki Magyarországon képe, közege is kirajzolódott előttem.

49 György Péter:
A szakadék – The past is a foreign country, in:
A hatalom képzelete. Állami kultúra és művészet 1957 és 1980 között, Magvető, 2014, 89. o.

↓ A nyíregyházi művelődési központ építés közben

↑ Oldalpár a könyvből ©Polgárdi Ákos

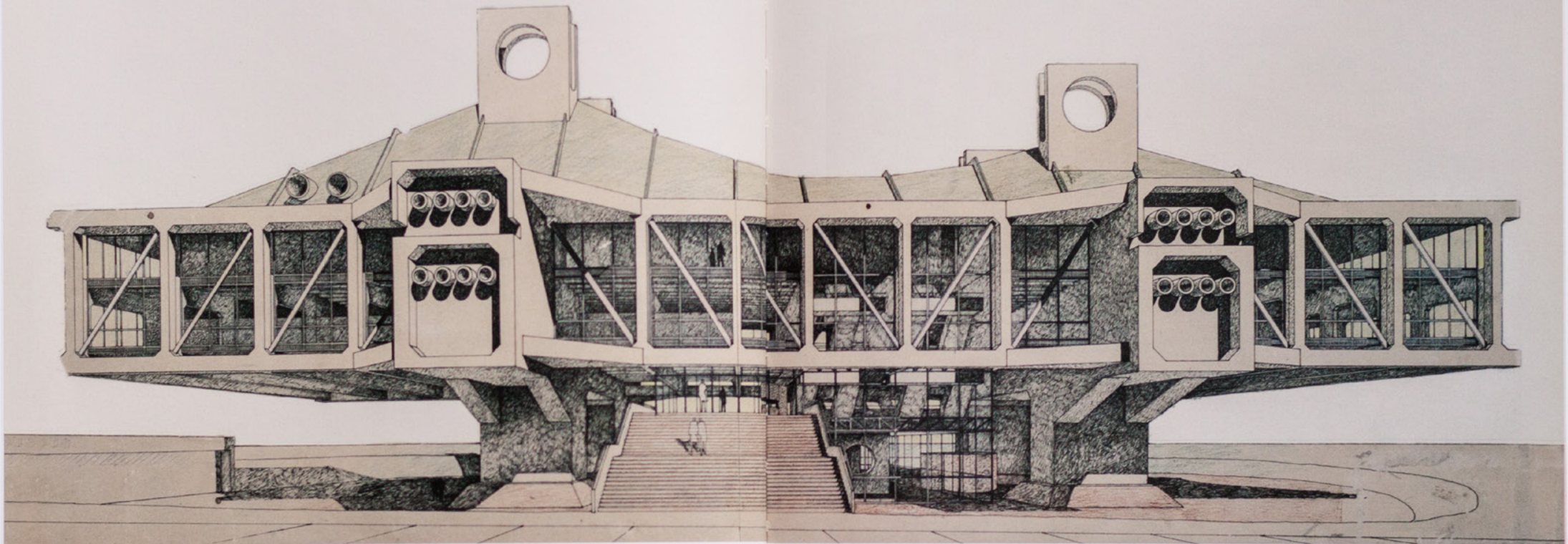
↑ A sóstói továbbképző
központ épülete
©Szentirmai Tamás

A könyv megírása (inkább: létrehozása) több volt, jóval több, mint írói munka. Menet közben jöttem rá - túl félszáz hazai és külföldi rövidebb-hosszabb építészeti tárgyú szövegen - hogy az effajta, monografikus nézőpont képes, sőt bizonyos értelemben mélyebb összefüggések levonására képes, mint a több alkotó és épület bemutatásán keresztül végzett feltáró és elemző munkák sora. Ugyanakkor építettem e korábbi, zömmel kritika műfajú írásokra is. Tizenöt éve folyamatosan publikálok építészeti tárgyú szövegeket, az építészeti gondolkodásnak ezt a kifejezésformáját mindig is fontosnak éreztem.⁵⁰ A monográfia elkészítése során arra törekedtem, hogy az elmúlt évtizedekben megjelent fontos és meghatározó munkákhoz képest - amelyek vagy építészettörténeti jellegű metodikára vagy interjúkra, beszélgetésekre alapuló személyes kötetek voltak - mind a bemutatott építész egyes korszakainak, mind egyes épületeinek elemzése, értékelése a kidolgozott épületkritikai módszertanra épülő műfajú lehessen. Ennyiben a megírt és megjelent munka kísérleti jellegű feldolgozása mind az építész életművének, mind az elmúlt évtizedek hazai építészetének.

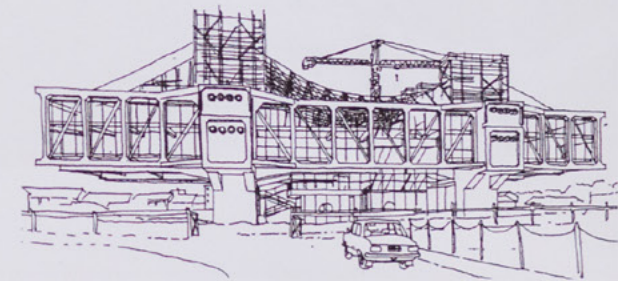
Tervező építészként rekonstruálni egy bő fél évszázados életművet olyan, az építészeti tervezéshez hasonló folyamat, amelyben a koncepcióalkotás, a jelenségek értelmezése, elemzése és a részletek kidolgozása során jön létre a mű. Az általam írt könyv értékelő, elemző sorai ezért a gyakorló építész szemszögén keresztül igyekeztek láttatni az életmű kimagasló állomásait, éppúgy támaszkodva a Bán Ferencsel közös épületbejárásokra, mint elbeszéléseire, utólagos visszaemlékezéseire vagy éppen a kortárs recepciótörténetre.

◆◆◆

50 2008-ban A kritika mint az építészeti gondolkodás lehetséges médiuma címmel védtem meg doktori értekezésemet. 2012 és 2015 között az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíjának segítségével kutattam a hazai kortárs középület-építészeti egyes szegmenseit, számos hazai és nemzetközi szakajjtóban publikált cikket írva és konferenciaelőadásokat tartva meg.

A MŰVELŐDÉSI HÁZ
HOMLOKZATI TERVE,
A NAGY RÁCSOSTARTÓKRA
MERŐLEGES VIERENDEEL-
TARTÓKKAL
FAÇADE PLAN OF THE CULTURAL
CENTER WITH THE VIERENDEEL
GIRDERS AT RIGHT ANGLE
TO THE LARGE TRUSSES

VÁZLAT AZ ÉPÍTKEZÉS
KÖZBENI ÁLLAPOTRÓL
SKETCH OF THE STATE
DURING CONSTRUCTION

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁS:

Szabó Levente: Bán Ferenc építésze/The architecture of Ferenc Bán, TERC-MMA, 2015

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁS DÍJA:

- Szép Magyar Könyv Díj, 2016

A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁSRÓL

MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK:

- Balázs Mihály: Személyes gondolatok: Bán Ferenc kiállításának megnyitójára és a róla készült monográfia bemutatójára, in: Octogon 2015/7, 72-73. o.
- Szegő György: A szabadság építésze: Bán Ferenc retrospektív – FUGA, 2015. október 7-25., Szabó Levente: Bán Ferenc építésze. Terc MMA, 2015, 231 oldal, in: Régiúj Magyar Építőművészet 2015/8, 30. o.
- Götz Eszter: A gödörből kilátott: Szabó Levente: Bán Ferenc építésze, in: Magyar Narancs 2015/27 35. o.
- Turányi Gábor: Egy (szép) könyv az építészetéről. Szabó Levente: Bán Ferenc építésze, in: Metszet 2016/5, 63. o.

SAJÁT, A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK ÉS KONFERENCIAELŐADÁSOK:

- Szabó Levente: A heroic experiment: influenced by the metabolism in a provincial town of the 70s in Hungary (angol nyelvű konferenciaelőadás, Utopias and Realities: Socialist Modernism Transmodern Forum, Collegium Hungaricum Berlin, 28-29 April 2016)
- Szabó Levente: Outside and inside the canon: a Hungarian architect's oeuvre as an essence of the possibilities of the region's architecture in the last decades (angol nyelvű konferenciaelőadás: World Multidisciplinary Civil Engineering – Architecture – Urban Planning Symposium, WMCAUS 2016, 13-17 June, Prague, Czech Republic)
- Szabó Levente: Patetikus vállalás: Művelődési központ, Nyíregyháza (1969-81, 2013-14), in: Régiúj Magyar Építőművészet 2015/2, 3-9. o.
- Szabó Levente: Mai szemmel: Váci Mihály Kulturális Központ, Nyíregyháza (1970-1981), in: Metszet 2013/4, 9. o.
- Szabó Levente: Olvasni való: szövegek, házak, Bán Ferenc, in: Architektúra Hungariae 2003, 5:(3), 1-11. o.

SZEMELVÉNYEK A TÉZISHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁSRÓL MEGJELENT RECENZIOKBÓL:

„A könyvespolcok némelyikén már helyet követel magának Szabó Levente „Bán Ferenc építésze” című könyve. A TERC kiadó gondozásában, a Magyar Művészeti Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával

készült angol/magyar nyelvű album egy tervezett építészeti sorozat első darabja. Ennek a munkának különleges értéke, hogy az építész életművének metodikailag újszerű összegyűjtésén és rendszerezésén túl egy sajátos korrajz felvázolására is kísérletet tesz, hazai és nemzetközi összefüggésben. Párhuzamosan vizsgálja az építészet társadalmi szerepét, az építészeti kultúra – ideértve az építés kultúráját is – szempontjait és az építészetelmélet, a kritika reakcióit, hatásait. A szerző a hatalmas kiterjedésű életmű teljes bemutatására természetesen nem vállalkozhatott. A szinte végtelen számú építészeti rajz éppen úgy meghaladja egy monográfia kereteit, mint ahogy nem lehetséges valamennyi megvalósult épület részletes bemutatása sem. A könyv öt, gondosan egymáshoz illesztett tematikus fejezetből áll és alkot koherens egészet. A válogatás és rendszerezés rendkívül körültekintő és céltudatos. Az elmúlt évtizedekben megjelent, többnyire interjúkon vagy építészettörténeti aspektuson alapuló monográfiáktól eltérően a könyv az építész egyes korszakaiknak, kiválasztott épületeinek épületkritikai módszertanra épülő elemzéseivel közelít. Nem könnyű olvasmány, megállapításai azonban igényesek és pontosak, a bőséges képi illusztráció pedig előzékenyen oldja a szöveges részek feszesességét.”⁵¹
(Balázs Mihály)

„Szabó Levente frissen megjelent, kétnyelvű építészeti monográfiájának fekete-fehér (de leginkább szürke) címlapjára a gerinc irányából előre is, hátra egy nagy piros, ráadásul fényesre lakkozott B betű úszik be. A kompozíció tökéletes képi megfogalmazása annak, amit a könyv tárgya, Bán Ferenc építésze a kortárs magyar architektúrában képvisel: a valóságtól józanul elemelkedő, kreatív szabadság eszméjének. És ahogyan a címlap, úgy az egész kötet megformálása is kivételes érzékenységgel reagál a témára. (...) Jó érzés leírni: igazi könyv-mű született, melyben a látvány érzékenyen letapogatja a szöveget; ott mutat képet, ahol kell, kisméretű fotókat a párhuzamok felvillantására és nagyokat, sokszor egész oldalnyi felvételeket, rajzokat, terveket az egyes témák tagolására, elmélyítésére. Szabó Levente tanulmányát így nem illusztrációk színesítik, hanem képi szerkezetek fűzik tovább. A kulcsszó, ahogyan a monográfia egészében, és Bán Ferenc életművében is, a szerkezet – ettől zenitális a a szöveg és a könyv megformálása. Mert Szabó Levente nem hagyományos módon tárja fel egy kortárs alkotó életművét, hanem annak alkotói módszerével építi a maga szövegét is. (...) A szerző azonban – aki nem csupán gyakorló építész, de egyetemi oktató és a mai magyar építészetkritika egyik legigé-

51 Balázs Mihály: Személyes gondolatok: Bán Ferenc kiállításának megnyitójára és a róla készült monográfia bemutatójára, in: Octogon 2015/7, 72-73. o.

52 Götz Eszter: A gödörből kilátott: Szabó Levente: Bán Ferenc építészete, in: Magyar Narancs 2015/27 35. o.

53 Turányi Gábor: Egy (szép) könyv az építészet-ről. Szabó Levente: Bán Ferenc építészete, in: Metszet 2016/5, 63. o.

nyesebb művelője is – kiemeli Bán munkásságát a műfaj sablonjából, és kivételes stílusérzékkel egyetlen épület mint metafora köré építi föl a teljes életművet: az 1969-74 között tervezett, 1981-re megépült és 2014-ben átépített nyíregyházi művelődési központ köré. Fontosak az évszámok: a hatvanas évek végén, a házigyári építés tomboló korszakában épült mű nem volt hajlandó illeszkedni a környezetéhez, ráült a városra, meghökkentő épület-hídat jelentett meg egy tökéletesen semmilyen közegben. (...) Szabó Levente poétikus gondolatfolyama ezt a rendkívüli alkotót úgy közelíti meg, mintha egy házat járna végig; szinte egy sétáló ritmusát felvéve bukkannak elő a Bán munkáit érő hatások, a japán építészettől az expresszív formákon és a posztmodern idézetkészleten keresztül a nagyívű szabad asszociációkig.”⁵²
(Götz Eszter)

„Hézagpótló mű. Markáns látásmód, határozott vélemény. Tárgyilagos építészettörténeti munka. (...) Bán személységjegyeit mindvégig a lapok fölött lebegtetni. Mint ahogy az egész könyvet átszövi/átlengi a korabeli állapotok érzékeltetése is, a Kádár-rendszertől egészen napjainkig. Mindezt olyan tapintattal teszi, hogy a könyv mindvégig Bán Ferencről szól, nem pedig a csábító társadalmi problémákról és politikai kérdésekről. Szabó Levente fegyelmezetten a kaptafánál, vagyis Bán Ferenc építészete körül marad. A honi és külföldi építészeti jelenségekből is csak azokat válogatja ki, amelyek így vagy úgy befolyásolták Bán építészeteét. Ennek szellemében még a hazai posztmodern építészet kérdésnek számító kérdését sem kerüli meg. (...) A Szerző munkamódszere sajátos és hatékony. Részletesen csak néhány művet ismertet, ám a könyv végén röviden minden egyes munkáról információt ad. Ezzel a módszerrel egyszerre tud mélyre ásni és teljes áttekintést nyújtani. (...) Főlmerülhet a kérdés, kiknek is szól a könyv. Elsősorban azoknak az építészeknek, akik nemcsak az aktuális trendeket lesik, hanem kíváncsiak az építészet mélyebb rétegeire is. Tágas kitekintése folytán akár egyetemi tankönyvként is megállja a helyét. Ez annál is inkább igaz, mert a nemzetközi áttekintést összekapcsolja a hazai jelenségekkel.”⁵³
(Turányi Gábor)

Öt tézisem kilenc munka körülményeit, motivációt és eredményeit igyekezett bemutatni. A kilenc munkából három terv maradt, egy tervezés, egy pedig építés alatt áll, négy viszont meg is valósult: egy köztér, egy épület, egy emlékmű és egy monografikus kötet. Nem tértem ki valamennyi, a doktori fokozat megszerzése óta végzett munkámra, a legjelentősebbeket válogattam csak e tézisfüzetben össze.

E kötetnek *Az emlékezet térbeli szépsége* címet adtam. Talán az első két szót nem kell indokolnom, hiszen épp amellet érveltem az előzőekben, hogy az emlékezet, az emlékezés fogalma alapvetően és szorosán függ össze építészeti gyakorlatunkkal. Ráadásul a bemutatott munkák szinte kizárólag közösségi terek, épületek vagy közösségeknek szóló alkotások, amelyek esetében a kollektív emlékezet folyamatainak keretéről, közegéről vagy - reményeim szerint - indukáló aktusáról beszélhetünk.

Mindez azonban szép is. Nem elsősorban a szépség szubjektív, esztétikai kategóriájának értelmében, hanem az építészet elgondolása mögött állandóan fel-felsejlő, egymást átható tér-idő-szövet végtelen gazdagságának és izgalmasságának tárgyilagos szépségét értve ezalatt.

◆◆◆

Nagyon sokaknak tartozom köszönettel, akiktől tanultam, akikkel együtt dolgoztam, akik nélkül az ebben a tézisfüzetben említett, általában hosszú évek alatt megvalósuló munkák nem, vagy nem olyanok lennének, amilyenek. Kifejezett hálával tartozom ezért többek között közvetlen építész munkatásaimnak, akik e tézisfüzetben említett munkákban velem dolgoztak: Albert Farkasnak, Alkér Katalinnak, Almer Orsolyának, Barta Fruzsinnak, Bartha Andrásnak, Bartis Katának, Biri Baláznak, Bujdosó Ildikónak, Csontos Csengének (+), Dolmány Ritának, Dvorzsák Jessicának, Gyüre Borbálának, Gyüre Zsoltnak, Gyulovics Istvánnak, Halmai Dénesnek, Józsa Dávidnak, Kohout Dávidnak, Kovács Zsófiának, Lád Gergelynek, Páll Andrásnak, Polgárdi Ákosnak, Roth Jánosnak, Simon Orsolyának, Szigeti Nórának, Tánczos Tibornak, Terbe Ritának és Tolnai Zsoltnak. Ugyancsak köszönet illeti azokat a szakági tervező kollégákat, akik nélkül az elméleti okfejtések és alkotói elképzelések bizonyosan nem valósultak volna meg,

így Barna Gábornak, Cser Ildikónak, Dobszay Gergelynek, Józsa Gusztávnak, Ivanics Zoltánnak, Galazka Tibornak, Kapovits Gézának, Kormányos Annának, Mezey Andrásnak, Nagy Károlynak, Rhorer Ádámnak, Schreiber Gábornak, Szabó Áadámnak és Takács Lajosnak. Első és eddig egyetlen könyvem létrehozásában Bán Ferenc, Lévai-Kanyó Judit, Földi Endre és Vargha Balázs kiváló együttműködését kell megemlítenem. Köszönet illeti egyetemi kollégáimat, a BME Középülettervezési Tanszékének valamennyi oktatóját, külön is Cságoly Ferencet (egykori mesteremet és tanszékvezetőmet), Balázs Mihály jelenlegi tanszékvezetőmet, valamint Kerékgyártó Bélát, aki egykor tanárom volt, s évek óta kollégám a doktori képzésben. Nem csupán azért vagyok hálás nekik, mert jó évtizede végezzük közös oktatói munkánkat, hanem azért is, mert ennek a napi szinten inspiráló közösségnek az engem ért élményei nélkül bizonyosan másfélék lennének az e tézisfüzetben bemutatott munkák. És végül, de korántsem utolsósorban kiváló egyetemi tanítványaim közül most elsősorban azoknak, akikkel komplex- vagy diplomaterveik kidolgozása során konzulensként rekonstrukciós jellegű terveken gondolkodhattam együtt, így a teljesség igénye nélkül Bartis Katának, Batizi-Pócsi Péternek, Botos Andrásnak, Kohout Dávidnak, Kórody Mártának, Leskó Zsuzsannának, Medvey Boldizsárnak, Miklós Zsófiának, Nagy Eszternek, Páll Andrásnak, Vereb-Dér Annának, Záhonyi Rebekának és Zétényi Zsófiának. Köszönet azonban mindenekelőtt és legfőképpen - e munkákra fordított nem csekély tőlük elvett időért - a családomnak.

Budapest, 2016. július-november

& – Függelék

A tézisekhez kapcsolódó,
az egyes alkotásokról megjelent
főbb recenziók

TÉRNYERÉS VÁRKERÜLET MEGÚJÍTÁSA, SOPRON

ÉPÍTÉSZ ARCHITECT: SZABÓ LEVENTE TÁJÉPÍTÉSZET LANDSCAPE: GEUM SZÖVEG TEXT: WINKLER BARNABÁS FOTÓK PHOTOS: DANYI BALÁZS

Ablakom a gyönyörű soproni térre néz, a szoba falán kis gyűjtemény látható a Várkerület és a Mária szobor környékéről készült festményekből és korabeli fotókból. A helyszín szépsége az elmúlt idők szinte minden erre vetődött festőjét, fotósát meghihlette. Joggal, hiszen a Várkerület piactérré bővülő kanyarulata a Mária-szoborral és a háttérben a várost világszerte hirdető Tűztoronnyal felejthetetlen látvány.

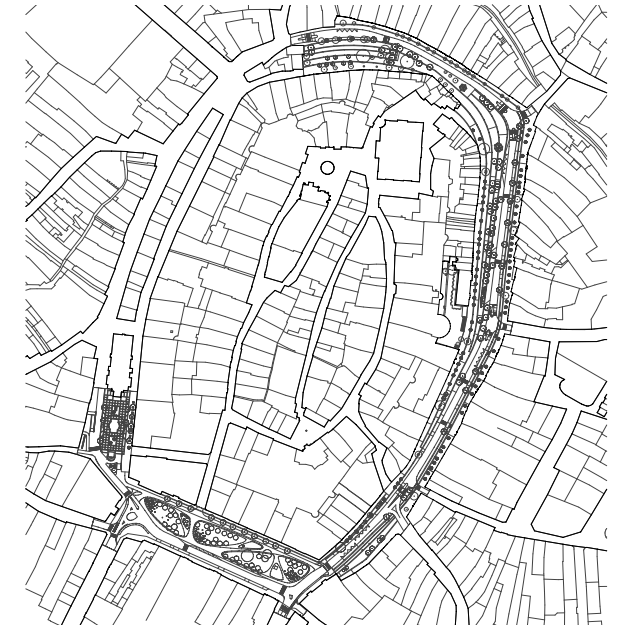
Az ábrázolásokról elem tárul képek közül azokat szeretem a legjobban, amelyek még a régi, összefüggő felületű, beépített lépcsők nélküli, szétdaraboltan, folyószzerűen vonuló Várkerületet ábrázolják. A múltat idéző képeket nézve jól követhető, hogyan változott időről időre a környék arca. Sopron történelmi belvárosát várfal védi. A középkori bástyákkal gazdagított terméskő várossal mellett szinte csak osonó sétányát a város az elmúlt években hozzáértő módon kiszabadította elzártságából. A romantikus út nemcsak a várfal látványával, hanem a várfal előtt húzódó lakóházak intim hátsó arcának bemutatásával is megajándékozza az erre járókat. A várfalat körbekerítő lakóházak főhomlokzatai előtt hőmpolyg a Várkerület. Az út mindkét oldalát változatos, mégis harmóniába olvadó műemléki és kortárs épületek sora övezi. A gyakran kiszélesedő, sokszor

térre alakuló, a város kapuihoz is vezető út hűségesen kíséri végig a városmagot. Az Ó-gabonater, a Széchenyi tér is a körgyűrű részévé válik, ugyanúgy, mint a Medgyaszay nevéhez fűződő színházat magába foglaló Petőfi tér és az evangélikus templom térfalat kinyitó kertje. A Várkerület széles ívét az idők során megosztották kis sövénysoportokkal, mindkét hátsort kísérő, a közlekedőutóttól leválasztott vendégutakkal. Itt kaptak helyet a parkoló autók is. De a régi képeket nézegetve a későbbi, már nem a Mária szobor mellett elhelyezkedő piac területét is megtaláljuk. Egy megsárgult fotó a város egykori villamosát ábrázolja, hisz annak is erre vezetett az útja. Állt a Várkerületen, az út közepébe beékelődve szovjet emlékmű is. Diebold Károly fotóján szomorú látványt nyújtanak a hosszú évekig helyreállítatlan romok, a semmit sem kímélő bombázások emlékei. A Mária szobor mellett az idők során a városzövettől idegen parkoló alakult ki, méltatlan utódjává az egykori piacnak. Az utóbbi évtizedekben megoldatlan volt a Várkerület forgalma, ez a probléma is átgondolt megújulásra várt.

Örömteli hírként ért 2009-ben, hogy a város tervezői pályázatot írt ki, végre sor kerülhet a Várkerület régén húzódó felújítására. A pályázat eredményes lett, bár a bírálatbizottság nem adta ki az első helyezést. Megbízást a második díjas, Szabó Levente

építész vezette Hetedik Múterem kapott. Meggyőző terveik megvalósításán túl a szigorú helyi előírások betartására és a lakosság észrevételeinek figyelembevételére is vállalkoztak. A lakosság a pályázati eredmény kihirdetésétől kezdve folyamatosan tájékoztatást kapott a beruházás alakulásáról. Látványtervekkel és videóvetítéssel mutatkoztak be az alkotók. Elképzeléseik már a tervek első bemutatásától kezdve közel állt a város régén várt elképzeléseivel. Az építkezés 2013-ban indult és a múlt év végén fejeződött be. A teljes körű rehabilitációját a város öt részre osztotta fel, a most elkészült szakasz az első ütem megvalósítása.

E sorokat Sopronban írom. Tavasz van, süt a nap, a soproni szél most sem pihen, de a Várkerületen kellemes hangulat fogad. Végre, szinte minden ház előtt kitelepült kávézók színes kavalkádja látható. A városba látogatók, de főleg a soproniak szemmel láthatóan örülnek a megújult városrésznek. A Várkerület ma már nem csak közlekedő: igazi városi élettel telítődött. Az egész megújult út-tér együtt él a szegélyező házak boltjaival. Nincsenek elválasztó kerítések, a finoman szétválasztott funkciókat az egymással összhangban lévő burkolatok jelzik. Egyértelmű, hol közlekedhetnek a kerékpárosok, és az erre járók számára többszörösen bővült az elérhető terület. A gyermekeket biztonságos játszótér várja a járókelő zónában. A parkolók csak a főútról érhetők el, így biztosítva a gyalogos területek nyugodtságát. A forgalmi rend ésszerűsítése kellemesen lassította le a közúti forgalmat. Nincsenek fölösleges közlekedési lám-

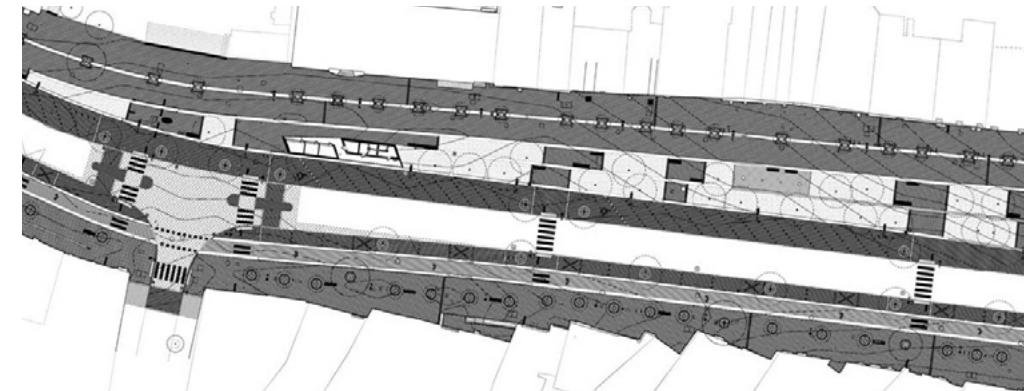

21

TÉMA // THEME

2016 / 03

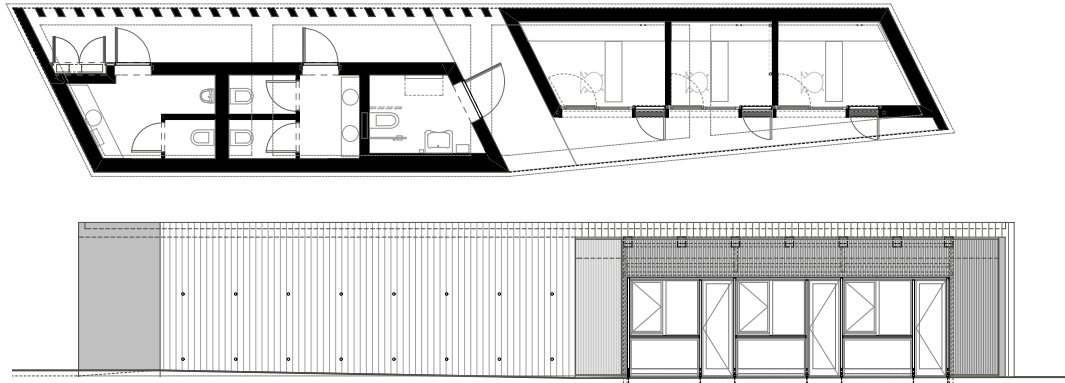
pák, a jól kiosztott gyalogátelők szinte egyetlen nagy gyalogos sétánnyá olvasztják össze a teret. Szépek a zöld sávok az úttest és a gyalogos részek között, nem vágják el, hanem gazdagítják az egységes területet. A Geum tájépítész iroda tervezőinek jóvoltából a zöldterület nagysága nem csökkent, a növények minden oldalról érzékelhetően oldják a szép rajzolatú burkolt felületeket. Az előnevelt fák koronái hamarosan terebélyesedni fognak, hogy még több árnyékot adjanak a járókelőknek és a környező épületek homlokzatainak. Kellemesek az új, egységes utcabútorok, bár az idősebb lakosok hiányol-

ják a padok itt-ott elmaradt támláit. A burkolatokban finom szintbeli elválasztó sávok létesültek, de ezek mindig jól láthatók, észrevehetőek. Az egyetlen, amit az itt élők közül többen nem szeretnek, az út középső részén, a városfal nagy bástyájánál felépített, látszóbeton felülettel kialakított turisztikai iroda és WC csoport tömbje. Remélem, idővel ezt is meg fogják szeretni, hisz a megszűnt régi föld alatti illemhelyet kellemesen váltja fel az új létesítmény.

Szép a tavasi új Várkerület, köszönet mindenkinek, aki tett érte, a város bizalommal várja a folytatást. Az elmúlt ádventen a soproni ablakomból kitekintve a régi piacot idézte a karácsonyi vásár rendezett pavilonsora. Jó volt látni, visszatért a Várkerület kedvelt fotómon ábrázolt bensőséges hangulata, mai anyagokkal újrafogalmazva, de megőrizve kisvárosi otthonosságát.

GENERAL DESIGN: HETEDIK MŰTEREM KFT.
 LEADING ARCHITECT: SZABÓ LEVENTE DLA
 LANDSCAPE ARCHITECTS: CSÖNTÖS CSENGE (†), GYÜRE BORBÁLA, LAD GERGELY – GEUM MŰTEREM KFT.
 FELLOW ARCHITECTS: BIRI BALÁZS, DVORZSAK JESSICA, KOHOUT DAVID, SIMON ORSOLYA (PÁLYÁZAT: ALMER ORSOLYA, PALL ANDRÁS, TÁNCZOS TIBOR)
 MONUMENT PRESERVATION EXPERTS: VEÖRÉOS ANDRÁS, TÁRKÁNYI SÁNDOR
 ROADS, TRAFFIC: RHÖRER ÁDÁM, MEZEY ANDRÁS – KÖZLEKEDES KFT.
 PUBLIC UTILITIES: SZABÓ ÁDÁM – AQUA-DUO-SOL KFT.
 PUBLIC LIGHTS: GALAZKA TIBOR, HORVÁTH FERENC – GT-VILL KFT.
 FRAMES: HORVÁTH CSABA
 STRUCTURES: KAPOVITS GÉZA
 WATER TECHNOLOGY: DROBNI GERGELY, SKUBLICS LÁSZLÓ
 CLIENT: SOPRON MEGYEI JOGÚ VÁROS

HEADWAY THE RECONSTRUCTION OF THE CASTLE DISTRICT, SOPRON

The historic core of downtown Sopron is surrounded by the walls of the castle. Enriched with bastions, they were built from locally quarried stone and there is a narrow promenade running along them. The latter path has been freed from its confines recently by the local management in a professional way. What this romantic route surprises with people who walk it by chance is not only the view of the castle walls, but also that of the back of the row of residential houses built in front of them. The Castle District thus extends and undulates in front of the facades of dwelling houses surrounding the castle walls. Flanking the road, there is a versatile and yet integral

row of protected historic and contemporary modern buildings. In 2009 the city management published the design contest for the long-awaited reconstruction of the Castle District. As a result, Hetedik Műterem („Seventh Studio”) managed by architect Levente Szabó was commissioned with the project. Besides the implementation of their convincing scheme, their contract focussed on complying with strict local regulations, and taking into consideration the requirements of the locals as well. Construction started in 2013, and was finished at the end of last year. The Castle District is not only an area of transport, traffic and communication now: it is filled with life. The whole facelifted road-square co-exists with the shops in the houses flanking it. There are no fences that divide and separate them, and the delicately distinguished functions are marked by a variety of pavements that harmonize with each other. It is obvious where cyclists are allowed to travel, and the liveable area has been multiply extended for passers-by. Besides, a safe playground also awaits children here in the pedestrian area. Parking areas are only accessible from the main road, which guarantees undisturbed pedestrian zones. By rationalizing the traffic system here public road traffic has pleasantly slowed down. The rate of green areas has not decreased: they actually and perceptibly counteract the fine tracery of paved surfaces from all sides.

RÉGI-ÚJ MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZET

TÉMA // THEME

2016 / 03

A soproni Várkerület rekonstrukciója

2016. augusztus 11. CEST 16:15 [3 vélemény](#). Média Építészeti Díja: [MÉD 2016 épületek \[91\]](#) földrajzi hely: [Sopron \[43\]](#) szerzők: [Kuslits Tibor \[4\]](#) építészek, alkotók: [Gyüre Borbála \[16\]](#), [Csontos Csenge \(1978-2013\) \[15\]](#), [Szabó Levente \[44\]](#), [Lád Gergely \[5\]](#) fotó: [Danyi Balázs \[23\]](#)

A soproni Várkerület sokszínű múltú, fontos hely, mely a második évezred küszöbén ismét új arcát mutatja. **Szabó Levente** és szerzőtársai felismerték: a tér meghatározó problémája az út és tér, a mozgás és a megérkezés élményének együttes jelenléte. **Kuslits Tibor** írása, **Danyi Balázs** fotói.

A közterületek azok a különös pontjai a városok világának, ahol **Hamvas Béla** szavaival az arctalan tér helyekké változik vagy **Meggyesi Tamást** idézve azok a színpadok állnak, melyeken a városi ember életének fontos, ünnepélyes, emlékezetes, olykor jelentős, máskor hétköznapi eseményei lezajlanak és amelyekért olykor a világ egy távoli pontjáról is odavágyunk. E különös helyek egyben változékonyak is. Az idő múltával, a színpad szereplőinek változásával, történelem folytonosan változó díszletei, sajátos viszonyai következtében a változás folyamatos. Ilyen sokszínű múltú, fontos hely a soproni Várkerület, mely a második évezred küszöbén ismét új arcát mutatja.

A középkori soproni várat a mai Várkerület helyén egykor vizesárok és vársík vette körül. A hadászati szempontok miatt széles, beépítetlen terület a középkor elmúltával, a haditechnika megváltozott viszonyai miatt elvesztette stratégiai jelentőségét, ugyanakkor kínálta magát arra az örök városi szerepre, amit a kereskedelem, a vendéglátás, a szállás nyújtása és egyben a társadalmi kommunikáció sok-sok formája – úgy tárgyi, mint intellektuális értelemben – jelent. A Várkerület külső ívén már a 15. században épületek sora állt, a 18. századdal pedig megkezdődik a várfalnak támaszkodó, a század elején még csak kereskedő bódék, később rangos polgári épületek a földszinten boltjaikkal a tér felé forduló betelepülése. Ezzel az a részben út (a legutóbbi időkig itt bonyolódott le a Győr-Sopron-Bécs forgalom), részben városi köztér funkció, melynek keveredése mind a mai napig meghatározza a Várkerület karakterét. Az Ógabona térrel gyűrűvé záródó profán főter egy-egy szakaszán kialakult a marhavásártér, a Fogadószer (Wirtshausgasse), a Széna tér, a a Kisvárkerületen a városi piac, északon a gabona piaca.

A huszadik század közepére a Várkerület virulens vásártere helyét fokozatosan a közlekedés foglalta el. A főter-gyűrűt előbb leburkolták, utóbb a lovaskocsik mellett villamos is végigdöcögött rajta, a motorizáció terjedésével lassan a tér átstrukturálása vált szükségessé. 1940-ben a város főmérnöke a sajátos tér kifelé támfalak között ellépcsőzött közlekedési csatornákra osztásának koncepcióját fektette le. „A Várkerületnél pedig parkávokkal elválasztott mellékkocsit utak fogják tehermentesíteni a 10 m széles főforgalmi utat.”¹

A 2. világháború után megvalósultak ezek az elképzelések, a következő évtizedek során pedig a forgalmi terhelés, a parkolási igény az eredeti méretének sokszorosára növekedett. A közlekedés elfoglalta a teret, a városias jelenlét visszaszorult a térfalak szalagjainak tövébe.

Ez volt az az évezred végére eltorzult térhasználat, melyen radikális változtatásra volt szükség a középkori arculatát, történeti hangulatát őrző város szépségeinek láthatóvá tétele, a mozgalmos városi tér helyreállítása

érdekében. Ez már 2001-ben a helyi Kereskedelmi- és Iparkamara kezdeményezésében is megfogalmazódott, amikor a Várkerület "promenáddá" alakításának koncepcióját vetették fel. E változást azonban a belváros közlekedésének átszervezésével lehetett megalapozni.

Ahhoz, hogy a Várkerület forgalmas körút jellegén változtatni lehessen, az eredeti elképzelés szerint egy koncentrikus külső körút kialakítása volt szükséges, s e körút jelentős hosszban rendelkezésre áll ma is. Ez a város belső területe közlekedésének alapvető átszervezését is jelentette volna, ezzel szemben egy leegyszerűsített megoldás, a Várkerület forgalmának részben az Ógabona térre terelése valósult meg, ezzel adva lehetőséget forgalmának jelentős csillapítására.

A Várkerület rekonstrukciójára a városközpontok értékőrző, funkcióbővítő megújítására biztosított támogatások megjelenése adott lehetőséget. A belváros fejlesztésének akciótervében - a belváros megújítása után - a 2. ütem programjában hirdették meg a Várkerület átépítésének programját. A város az elvében kikristályosodott program alapján, mely a gyalogos dominanciájú, urbanus főter funkcióját jelentette, országos nyilvános tervpályázatot írt ki. A tervpályázat legmagasabbra értékelt pályaművét a kiírást az utolsó pillanatban kivevő, [Szabó Levente által vezetett Hetedik Múterem építész műhely nyerte el.](#)

A tervpályázat bírálata az alábbiakat fogalmazta meg:

"A probléma feltárását és a problémák javasolt megoldását (>>a hely komoly lehetőségeit<<) is ez a szűkszavú, lényeglátó pontosság jellemzi. Semmi fölösleges mondat, semmi szószátyárság, semmi önmegvalósítási fantázia-ötletroham. Csak az ezekre adott pontos válaszok. A Várkerület szépsége, hogy csaknem fél kilométer hossza folyamatosan változó metszetet, folyamatosan változó térbeli viszonyokat teremt, mindezt a Várkerület részeként, annak lendületével és nagyvonalúságával. (>>hosszirányú lendület és a keresztirányú változatosság kettőssége<<)

Érdeme a történeti beépítés térfalai, mint meghatározó városképi elemek tisztelete, értékeinek kihangsúlyozása és teljes áttekinthetősége a terveken, a zöldfelületek >>lírai indíttatású<< természete, a közlekedési rendszer lényeglátó elemzése és ütemezett megvalósítási javaslatok, valamint a köztér-építészeti elemek imponáló szűkszavúsága és a térberendezési tárgyak egységes megfogalmazása. Elsősorban ezek a sajátosságok emelték ki a pályaművek mezőnyéből."

Szabó Levente és szerzőtársai olyan tervet tettek az asztalra, mely arról árulkodik, hogy alkotói felismerték: a tér meghatározó problémája az út és tér, a mozgás és a megérkezés élményének együttes jelenléte. A tér azon sajátossága, hogy az mozgás közben sajátítható el, hogy élményt adó jelenségeit a mozgás folyamata fűzi össze (**Kevin Lynch** ezt nevezte *moving system*nek). Eltérő karakterű látványai, természetei az egymásra következés rendjében adnak teljes élményt. Ezt a mozgást, sodrást avatja alapélménnyé az elinduló, majd abbamaradó, egymást váltó, különféle minőségű burkolt és zöld sávok poétikus térbeli rendje – helyet adva a teraszoknak, a víznek, a pihenés és játék tereinek, mindannak, ami a nyüzsgő, izgalmas élményt adó városi tér elengedhetetlen eleme. A kompozíció zenei asszociációkat idéz. Nem véletlen, hogy már a munka alapját képező pályamű műleírása erre a sajátos kompozíciós elvre pontosan utal az elinduló, meg-megszakadó szalagok koncentrikus sodrását kottához hasonlítva, a térszerkezetben felbukkanó elemeket kottafejkeként, a zöld és burkolt sávokat, mint egymást váltó zenei motívumokat idézve.

Mindeközben a tér funkcionális megszervezése, az okvetlenül lebonyolítandó forgalom nyomvonalainak biztosítása, a parkolók, a lakóépületek megközelítésének olykor refinált biztosítása, a teraszok, a látványelemek, a megállás, a tartózkodás tereinek pontos beiktatása nagyon is racionális tervezési folyamatról árulkodik. Mind a funkcionális rendet, mind a semleges egységességet szolgálja az új arculathoz igazított (és modern) közvilágítási rendszer és a megújuló, friss zöldterületi struktúra. Ugyanakkor az a sajátosság, hogy a tér belső és külső oldala között ismét megteremtődött az átjárhatóság, egészen más komfortérzetet, a tér teljes birtokba vételét jelenti a járókelő számára.

Nem lehet említés nélkül hagyni azt az építészeti megközelítést sem, mely komoly önfegyelmel arról az alapvető felismerésről is árulkodik, hogy a látványok meghatározó elemei már adottak. A fel-felbukkanó várfal, az évszázadok során a térfal szalagjába integrálódott épületek homlokzatai, a távolabbról a látványba metsződő tornyok képe. A friss dizájn nem konkurál a régről ott álló épületek sorával, hanem elősegíti azok maradéktalan érvényesülését. Láthatólag ezt tekinti feladatának. Az új építészeti arculat színével, struktúrájával semleges hátere kíván lenni a történeti soproni belvárosnak.

A terv sikerét mutatja, hogy a Várkerület mentén működő vállalkozások – éttermek, boltok kávézók, kocsmák és cukrászdák – mintha levegőhöz jutottak volna, a burkolatok elkészülte után azonnal kitelepültek vendéglátó teraszaikkal, fagyaltgépeikkel, árukínálatukkal. Birtokba vették a teret. A külső oldal "Proszit" borozója (ma Tramini Borozó) már akkor kitelepítette teraszát, amikor még a rekonstrukciós munkák a Várkerület mentén javában zajlottak. Ami hasonlóképpen hallható fellélegzéssel járt, az a Mária szobor környékén kialakult széles rendezvényi tér, mely a roppant beszorított helyzetben lévő Fő teret váltotta, kényelmes, áttekinthető teret biztosítva a városi rendezvények számára.

„A Soproni Várkerület olyan egyedi, csak a városra jellemző izgalmas városi képződmény, amely komoly identitásképző lehetőséget rejt magában” - áll a Hetedik Múterem pályázatának műleírásában. És a terv hű maradt ehhez az alapvetéséhez. A megújult Várkerület szerencsés példa arra, hogy egy gondolat – koncepció-alkotás – építészeti pályázat – tervekészítés – megvalósítás töretlen munka eredményeként valósul meg. Az elképzeléseket, a város és építész koncepcióját az eredmény igazolja. Ma Sopron többet nyújt, többet mutat meg önmagából annak, aki a falai között él vagy idegenként, akár ismerősként ide látogat.

Kuslits Tibor

1 Boronkai (Bergmann) Pál, Sopron városrendezésének kérdései, Soproni Szemle, IV. évf., 2-3. szám, 1940.

AZ ÉKSZERVÁROS FOGLALATA

SOPRON VÁRKERÜLET - SZABADTÉR MEGÚJÍTÁS

A SOCKET TO FIT THE TOWN JEWEL

SOPRON CASTLE DISTRICT — PUBLIC SPACE RENEWAL

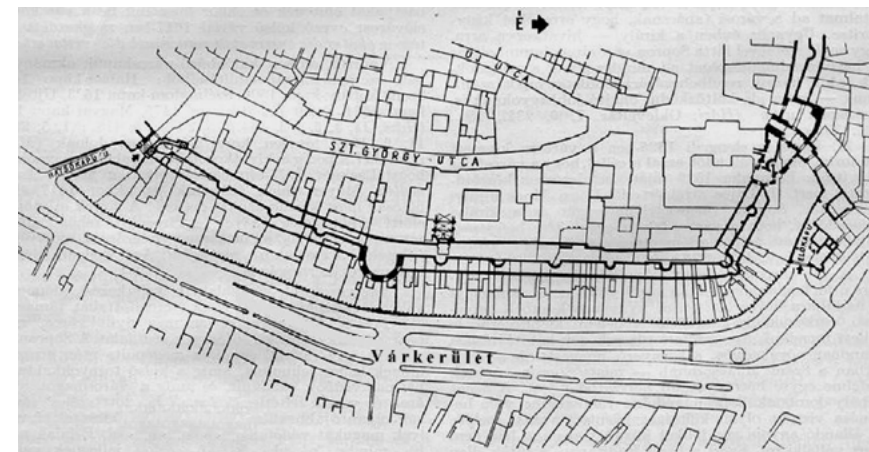
SZERZŐ/BY:
BARDÓCZI SÁNDOR

Sopron azok közé a középvárosaink közé tartozik, amelyek szerkezetükben még erősen őrzik a középkori jellegét, épületeikben pedig a modernizmus előtti nőtt város miliójét. Amikor a napóleoni háborúk után a haditechnikai újítások (pl. a hőlégballon harcászati bevetése), valamint a városiasodás középkori falakon való túlterjeszkedése együttesen tette zárójelbe a városfalak létjogosultságát, számos európai városban döntöttek a városfalak lebontásáról. Ez szükségszerűen jelentette addig nem volt szabadterek kialakítását, amelyeket eltérő fejlesztési filozófiák mentén alakítottak a városok körül, sétaterékké, zöld gyűrűvé, vásártérékké, vagy beépített területté.

Sopronban a vásártéri koncepció győzött. A településtörténeti adatok szerint

itt kevésbé gyűrűztek be azok a haladóbb bécsi hatások, amelyek a modern városi életet, a polgárosodást a „sétatéri” vagy „népkerti” irányba (ahogy a bécsi ring esetében) tolták volna ki. Azonban az is igaz, hogy az Ógabona tér és a Petőfi tér teljes és részleges beépítését kivéve, a városfal menti védmű és vizesárokrendszer helyén máig megmaradt egy nagyvonalú szabadter hálózat, amely közterületként ma is körülöleli a mandulamag alakú óvárost, a soproni várkerületet. A gépjármű közlekedés és parkolás a XX. század második felétől kezdődően szinte teljesen felélte ezt a nagyvonalú térhálót, ami fokozatosan csúszott át a piactéri funkcióból egy közlekedésorientált közúti státuszba.

Csak 2009-ben indult el a Várkerület kapcsán az addigi status quo helyett egy

Sopron is one of our medium-size towns still retaining much of their medieval character in their structure, while the buildings are reminiscent of a city milieu predating modernism. As the Napoleonic Wars brought technical innovations (such as military hot air balloons), and the urbanization trend had cities sprawl beyond their medieval limits, city walls were fast becoming redundant and obsolete. Many European cities opted to demolish their old perimeter walls. Inevitably this formed new open spaces which, according to different respective development concepts, were adapted to circuit roads, promenades, green rings, marketplaces, or developed land.

In case of Sopron, the marketplace concept prevailed. Based on local historical data, the progressive

Viennese trend has made less of an impact on urban life here, which would have prompted the adoption of a promenade or public garden (as in case of the Ring in Vienna). Yet it is evident that aside from the entire section of Ógabona tér and Petőfi tér being developed for construction, what used to be the rampart and moat system along the city walls is now a sweeping network of free spaces, a belt of public space encircling the almond-shaped old town center, the Sopron castle district. Vehicle transport and parking all but consumed this sweeping spatial network, which gradually slipped from its market function into a transport oriented public road status.

Only by 2009 did a new concept emerge for moving the Castle District's quality

1. kép/pict.:
A városfallal körülvett Sopron képe XVII. századi metszeten / View of the historic walled city of Sopron on a 17th century engraving

2. kép/pict.:
A városfal és a városi szövet összeépülése a Hátsó-kapu és az Előkapu között /

Integration of the city walls and the urban fabric between Hátsó-kapu (Rear Gate) and Előkapu (Fore Gate)

3. kép/pict.:

Várkerület, 1915 /
Castle District, 1915
(FOTÓ/PHOTO:
VARGHA ZSUZSA
©FORTEPAN)

4. kép/pict.:

Várkerület, 1964
Lechner Nonprofit
Kft. Dokumentációs

Központ / Castle
District, 1964 Lechner
Nonprofit Kft.
Documentation Centre
(FOTÓ/PHOTO: VÁTI
©FORTEPAN)

másik minőségre való törekvés. A folyamatban az uniós fejlesztési források, a városi forgalomcsillapító akarat és a gyakorlatos dominancia iránti igény hazai reneszánsza metsződött össze egy tervpályázatban, amelyen a Hetedik Múterem és a Geum közösen pályázott és kapott második helyezést (első díjat nem osztottak ki.) A Szabó Levente DLA vezette Hetedik Múterem és a velük több projektben szorosan együttműködő Geum Tájépítész Iroda (Csontos Csenge, Gyüre Borbála, Lád Gergely) a tőlük megszkott zen minimalizmussal nyúltak a

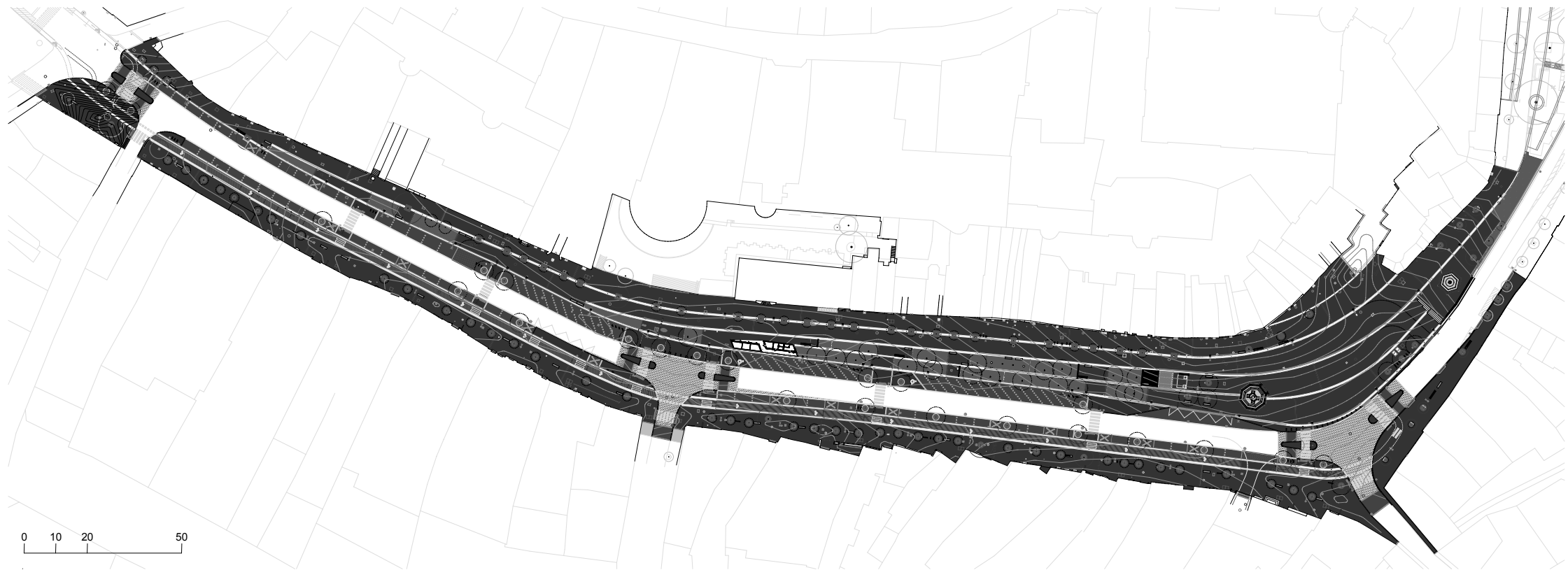
várkerületi problematikához. A létrejött matt fekete, zöldfelületekkel sűrűn tarkított, visszafogott mintázatú városi / szabadtéri szőnyeg legerősebb funkcionális mondanivalója a tér újrafelosztásában és a vizuális egység megteremtésének igényében csúcsoódik ki. Kétségtelenül soha nem volt kortárs réteget, karakteresen mai felületet képez az elképzelés egy nőtt városi peremen, összeköti a vegyesen középkori, barokk, vagy polgári nőtt térfalat, miközben semlegességével, visszafogottságával tüntet, maniroktól mentesen. E kortárs megfogalmazás

beyond the status quo. In this process, EU development funds, the city's will of traffic calming and the domestic renaissance of a need for pedestrian dominance met each other in a competition. In this design contest, Hetedik Múterem and Geum took part jointly and received the second prize (no first prize was awarded.) Led by Levente Szabó DLA, the Hetedik Múterem architect studio and their regular project partners Geum landscape design office (Csenge Csontos, Borbála Gyüre, Gergely Lád) approached the Castle District issue with their usual zen minimalism. The result is a low profile jet black urban / open air carpeting, dotted with liberal splashes of green cover, conveying an overwhelming functional message of redistributing space with a vantage for visual unity. Certainly it produces a distinctly contemporary layer overlaid on an organic urban periphery, interconnecting an organic medley of medieval, Baroque, and early 20th century wall sections, distinct with its own neutrality and lack of affect. This contemporary neutrality underscores the historical medley of periphery walls, boosted by the contrasting color scheme. The rondella bastion's breached outer wall not only reveals a section of surviving city wall, but also connects this project to another architectural feature, the Várfal sétány promenade beside the recently excavated old wall. It is as much a tip into time travel as it is a zone of urban privacy.

Local small businesses, as in practically every case of impending urban development, attacked the project fiercely, for fear of a resulting lapse in commerce. The same local businesses are now crowding into the reclaimed public space, where

former parking lots are bringing boosts in turnover. This is much to the designers' satisfaction, and the airy spatial structure not only facilitates but actually encourages businesses to thrive. Green zones are in plane with the ground level, and there is no sign of trodden social paths on the lawn. It takes a West-Hungarian medium town for such a venture to work, apparently conflict-free: anywhere else this would have made a reckless undertaking.

Sometimes a town has trouble articulating what it is missing to be a truly good place. Couleur locale is an elusive substance, and even as we move through it day to day we won't always notice when it is finally gone. When decline (including that of public spaces) sets in gradually, a drastic extrinsic reinterpretation can produce an abrupt shocking effect, but one that may open up new perspectives for an inspired reuse of public space. The open spaces of Sopron's castle district had long been in a neglected state of barren and unimaginative dreariness, all the more apparent now in hindsight, especially on the dividing line of the developed and undeveloped sections of the castle grounds. In retrospect the most dismal period would have been that between World War II and the turn of the millennia, when these premises were gradually and systematically given over to transportation and parking purposes. In place of that, we now have a considerable tract of pedestrian-dominated promenade space, giving way to urban life, perambulation, cycle traffic, meeting points, reduced traffic zones, cafés and event facilities. At the forefront of this makeover stand the newly placed rows of saplings waiting to grow into a unified line of avenue trees, a new

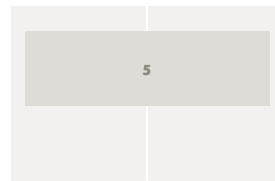

semlegessége pedig kiemelően hat a térfalak sokszínű történelmi rétegére, s ezt a szinkontraszt is remekül megsegíti. A térfal rondellánál történő felhasadása pedig nem csak a városfal megmaradt darabjára pillant rá, hanem összekapcsolja ezt a projektet egy másik nagy élménnyel, a nemrég feltárt városfal menti sétánnyal (Várfal stéány), amely egyszerre időutazás és városi intimzóna.

A kiskereskedelem, ahogy ez szinte minden ilyen átalakítás előtt lenni szokott, hevesen támada az átalakítást, attól való félelmében, hogy ez a kereskedelmi forgalom megcsappanását jelenti majd. Ugyanez a kiskereskedelem most sorban települ ki a parkolóktól visszafoglalt közterületekre és a forgalom növekedéséről ad számot – a

tervezők legnagyobb meglepedésére. Az új szellős térstruktúra mindezekre nemcsak lehetőséget nyújt, hanem ösztönzi is a kitelepülést. A szintben elhelyezett, kiemelés nélküli zóldsávokon az áttaposásnak nyoma sincs. Egy nyugatmagyarországi középvárosban ilyen bátran be lehet vállalni, láthatóan konfliktus nélkül fenntartható: máshol mindez nagy fokú vakmerőségre vallana.

Egy város néha nehezen tudja megfogalmazni, ha valami hiányzik belőle ahhoz, hogy jó hely legyen. A hely szelleme illékony anyag, ha minden nap benne élünk nem mindig vesszük észre, mikor illant el teljesen; ha pedig a romlás (ahogy a közterületminőség-romlás is) lépésről lépésre történik, akkor egy drasztikus, kívülről jött újrafogalmazás nagyon

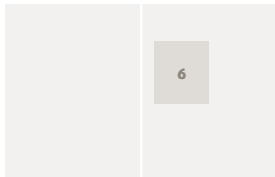
5. kép/pict.:
A Várkerület revitalizációja I. ütemének helyszínrajza / Site plan of the 1st phase of the Castle District revitalization

rhythm of green cover and street furniture. This concept reduced motor traffic and drastically cut down the sprawling parking spaces and traffic throughways unjustifiable in such historical heritage settings. Instead, a redistribution of the street offers space to facilitate other urban functions. The framework, the socket is still incomplete, with the first livened section covering 15 thousand meters square even as designers are already planning a follow-up, to be realized swiftly, one may hope.

The sweeping scale of the space, with 40-60 meter breadth, has overridden its former articulation (of supporting walls, service pathways and main traffic ways) in a new concept, which reaches back to late 19th century tradition in a strong

shift toward transverse pedestrian traffic, while retaining longitudinal momentum. This momentum however was decelerated to a speed more befitting of a downtown environment. This concept reinstates a capacity for browsing, sitting, meeting, at a mellower tempo.

The downshift from fortissimo to andante has also called for a more modern orchestration. It was to this rhythm that Sopron walked into the 21st century. While a jewel is certainly more important than its socket, without an aesthetic framework even the most impressively cut diamond is practically devoid of function. Sopron, the "town jewel" now has such a socketwork in the making, and we may surely be hopeful for its continuation. The plan is already in the works. ©

6. kép/pict.:

A teljes városmag helyszínrajza, a megújult Várkerület és a tervezett Széchenyi tér és Kisvárkerület / Site plan of the entire town center, the renewed

Castle District and the planned Széchenyi tér and Small Castle District (Kisvárkerület)

váratlan sokkhatás tud lenni, s egy-szersmind olyan új perspektívákat nyit, amelyek inspirációt adnak a másfajta térhasználatra. A soproni várkerület szabadterei – az átfogalmazás utáni állapotból visszatekintve sokáig voltak lelketlenül sivarak és koncepciótlanok, s ebben ma különös módon a már rehabilitált szakasz és a még nem rehabilitált határán lehet a legjobb képet kapni a várkerületben. Visszatekintve, a legleketlenebbül sivár e térhálózat a II. világháború és az ezredforduló közötti időszakban lehetett, amikor a teret szisztematikusan és apró szeletekben felzabálta a gépjármű közlekedés és parkolás. Ennek helyén született most egy jelentős szakaszon gyalogos dominanciájú séta- és rendezvénytér, amely a városi életet, a sétát, a kerékpáros forgalmat, a találkozást, a csillapított gépjármű célforgalmat, a kávézókat, a rendezvénytér, a még valóban megerősödésre (a fátelépítés négy dimenziós folyamat) váró új, egységes fasorokat és a ritmikát, tagolást adó zöldfelületeket, utcabútorokat tette előtérbe. A koncepció visszazsírította a motorizációt, drasztikusan redukálta a helyfoglaló parkolókat és ebben a műemléki környezetben indokolatlan forgalmi keresztmetszet helyett az utca újrafelosztását ajánlotta fel a városi élet egyéb funkcióinak kielégítésére. A keret, a foglalat még nem teljes, első szakasza (mintegy 15 ezer m²) kelt életre, ám a tervezők már a folytatást készítik elő, s remélhetőleg ebből is megvalósulás lesz hamarosan.

A nagyvonalú, 40-60 m széles tere-sedés korábbi tagoltsága (támfalak, szervízút és főforgalmi út) az új koncepcióban feloldódott, visszanyúlva a 19 század végére, s így a korábnál sokkal nagyobb hangsúlyt kapott a keresztirányú gyalogos mozgás, javult a térértzet, felszabadult a kötöttségek alól a folyosókba kényszerített gyalogos forgalom, s mindeközben megmaradt a hosszirányú lendület is. Ez a lendület azonban lefékeződött arra sebességre, amely ehhez a belvárosi környezethez méltóbb. Ebben a koncepcióba már újra belefér a báméskodás, a leülés, a találkozás, a kedélyesség.

Az előadásmód fortissimo-ból átváltott az andante fokozatba, miközben a hangszerezés is egy modernebb hangzást követ. Sopron erre az ütemre lépett be a XXI. századba. Egy ékszerben ugyan nem a foglalat a legfontosabb, de ha az nincs, akkor egy csiszolt gyémánt sem tud a használati elvárásnak megfelelni, s esztétikai értelemben sincs meg az a keret, amelyben a drágakő megfelelően érvényesül. Sopronban, az „ékszervárosban” ez a foglalat most van készülöben. Az ötvösmunka jó része már elkészült, a folytatásban pedig bizvást reménykedünk. A műhelyben már folyik a munka.

©

Projektadatok:

Terület: kb. 15 000 m² köztér és 40m² épület
Tervezés: 2009 (országos tervpályázat), 2010-2013
Kivitelezés: 2014-2015
Építetted: Sopron MJV
Generáltervező: Hetedik Műterem Kft. (www.hetedik.hu)
Felelős tervező: Szabó Levente DLA
Tájéépitész társtervező: Csontos Csenge (†), Gyüre Borbála, Lád Gergely (Geum Műterem Kft.)
Építész munkatársak: Biri Balázs, Dvorzsák Jessica, Kohout Dávid, Simon Orsolya (pályázat: Almer Orsolya, Páll András, Tánczos Tibor)
Műemléki felügyelő: Veöreös András, Tárkányi Sándor
Közlekedés, forgalomtechnika: Rhorer Ádám, Mezey András (Közlekedés Kft.)
Közművek: Szabó Ádám (Aqua-Duo-Sol Kft.)
Közlágitás: Galazka Tibor, Horváth Ferenc (GT-VIII Kft.)
Tartószerkezetek: Horváth Csaba
Épületszerkezetek: Kapovits Géza
Vízgépészet: Drobni Gergely, Skublics László
Akadálymentesítés: Kormányos Anna
Generálkivitelező: VEMÉVSZER Kft.

Project specifications:

Area: appr. 15,000 m² public space and 40m² buildings
Design: 2009 (national design competition), 2010-2013
Construction: 2014-2015
Commissioned by: Sopron MJV
General design: Hetedik Műterem Kft. (www.hetedik.hu)
Designer in chief: Levente Szabó DLA
Associate landscape designers: Csenge Csontos (†), Borbála Gyüre, Gergely Lád (Geum Műterem Kft.)
Associate architects: Balázs Biri, Jessica Dvorzsák, Dávid Kohout, Orsolya Simon (proposal team: Orsolya Almer, András Páll, Tibor Tánczos)
Heritage supervisor: András Veöreös, Sándor Tárkányi
Traffic and transportation technology: Ádám Rhorer, András Mezey (Közlekedés Kft.)
Public utilities: Ádám Szabó (Aqua-Duo-Sol Kft.)
Public lighting: Tibor Galazka, Ferenc Horváth (GT-VIII Kft.)
Structural engineering: Csaba Horváth
Building structures: Géza Kapovits
Hydraulic engineering: Gergely Drobni, László Skublics
Accessibility: Anna Kormányos
General contractor: VEMÉVSZER Kft.

7. kép/pict.:
 A Várkerület
 központi része, az itt
 kialakított vízjáték,
 háttérben a Mária
 szoborral / Central
 part of the Castle
 District and the
 fountain created here,

with the statue of
 Mary in the
 background
 (FOTÓ/PHOTO:
 DANYI BALÁZS)

8	10
9	11

8. kép/pict.:
Nyersbeton és fa felületek kettőssége az új pavilon épületen, melyben információs pont és illemhelyiség található / *Duality of exposed concrete and wood surfaces on the*

new pavilion building, which accommodates an information point and toilet
(FOTÓK/PHOTOS: DANYI BALÁZS)
9. kép/pict.:
Gránitvonalak rendezik a köztéri

és a megújult városi parki mezőket a belső íven, háttérben a játszótérrel / *Granite stripes organize the public square cassettes and renewed city park fields along the inner arc, with the*

playground in the background
10. kép/pict.:
Ortofotó a Várkerület központi részéről, egybefüggő rendezvénytér a Mária szobor és a Hűség-kút között / *Orthophoto of*

the Castle District's central part, a contiguous event space between the statue of Mary and the Fountain of Loyalty
11. kép/pict.:
Légifotó a Várkerület központi térről, bal

oldalt a Rondella szomszédságában az új pavilon épület, jobb oldalt az Előkapu tér és a megújult rendezvénytér / Aerial photo of the Castle District central part with the new pavilion

building to the left, in the vicinity of Rondella; and with Előkapu tér and the renewed event space on the right side

12

12. kép/pict.:
Esti légifotó a
városmagról /
Evening aerial photo
of the town center
(FOTÓ/PHOTO:
DANYI BALÁZS)

Tóth Ida

Évek óta elhanyagolt állapotban, üresen állt a régi városháza a budai Várban, amikor a Magyar Nemzeti Bank 2013-ban megvásárolta az ingatlant. Megújított tornya már elkészült, az egykori kápolnát jelezve, amelyet még a kalapos király záratott be, és a város egyházi kincseit is elárvereztette. A tulajdonos, a PADA Alapítvány angol nyelvű, nemzetközi oktatóbázissal rendelkező doktori iskolát hoz létre a patinás épületben. A megújuló tereket láthatják majd az érdeklődők is?

– A tervek szerint a felső szinten és a tetőtérben működik majd a doktori iskola (ott előadótermek, szemináriumi szobák, kutatóterek és a hozzájuk tartozó kiszolgálóhelyiségek lesznek), míg a földszinten és a pincében a városlakók és a turisták számára megnyitott, zömmel középkori terekben helyet kap majd könyvesbolt, étterem és kiállítóter is. A 6-700 éves múltra visszatekintő épület az elmúlt két év régészeti, művészeti és építéstörténeti, valamint levéltári kutatásai nyomán a budai polgárváros egyik legjobban feltárt és dokumentált műemléke lett. Az ásatások során fény derült a jelenlegi épület helyén húzódó középkori síkatorra, és XVI. századi spanyol aranyérmék is találtak az egyik gödörben, öt-hat méter mélyen. A kutatóárkokat persze betemetették, és a megbontott falrészeket is visszafalazták. Néhány különleges helyen az épület múltja mégis láthatóvá válik: egykori kőkeretek, kapuk és ablakok jelennek meg a felújított épületben, és kis üvegfödémeken keresztül láthatjuk a padló alatti, egykor volt épített világ rétegeit.

– *De hogyan lesz ebből a sokféleségből egy-egy alkalom alkotási?*

– Kívülről egységes stílusú homlokzat látható a barokk építést attribútumaival, kőkeretes ablakokkal, párkányokkal és tagozatokkal. Belépve a házba viszont különböző karakterű terekkel találkozhatunk. Legrégebbiek a XIII–XIV. századi boltosított középkori pinceterek, majd az alacsony belmagasságú, földszinti középkori terekre tágas, síkmennyezetes emelet épült. A török hódoltság után és a későbbiekben is számtalan változáson ment keresztül az épület, amíg elnyerte a mai formáját. Gyönyörű látni az egyes korszakoknak ezt az egyszerre térbeli és időbeli kollázsát. Amikor két évvel ezelőtt a rekonstrukciós munkába belefogtunk, elsőként a magunk számára próbáltuk szétszálazni az építészeti periódusokat, hogy világossá váljon, mit érdemes a látogatóknak megmutatni, és melyek azok a részletek, amelyek leginkább a művészeti történéseknek érdekesek.

– *És a műemlékvédelemnek, gondolom. Az épület sorsa mutatja, hogy a különböző korok meglehetősen szabadon bántak egymással. Ma viszont szigorú szabályoknak kell megfelelni.*

– A múlthoz való viszonyunkról is árulkodik, hogy úgy gondolkodunk, minél régebbi egy

Hosszútávfutás az építészet – mondja Szabó Levente, a Hetedik Műterem építésziroda vezetője. Nevéhez fűződik többek között a soproni Várkerület hat éven át tartó revitalizációja, a Móricz Zsigmond körtéri Gomba megújítása és a Trefort-kerti „névsor a fugákban” – az ELTE második világháborús áldozatainak emlékműve. Ami most különösen foglalkoztatja, a régi budai városháza rekonstrukciója.

épületrész, annál értékeesebb. Nem volt ez mindig így: a XIX. század második feléig magától értetődően építettek egymásra a különböző korok mesterei, elbontva, átépítve, felhasználva az elődök által létrehozott falakat, tereket. Mindez az egykori városháza feltárással plasztikusan nyomon követhető. A feladatunk ma, 2016-ban ezzel kapcsolatban kristálytisztá: klasszikus műemléki rekonstrukciót kell elvégeznünk a középkori és barokk terek – boltozatok, tagozatok, vakolatok – egykori állapotnak megfelelő helyreállítása érdekében, a fennmaradt részletek vagy analógiák alapján. Hallatlanul izgalmas kérdések eredményeztek például, hogy a kutatói anyagból előkerült Klösz György XIX. század végi épületfotója. Szemben ugyanis a háború utáni, valamint az 1970-es évek kissé elnagyolt homlokzati felújításával, Klösz fényképének részleteire rányitva hajszálpontosan rekonstruálható volt a homlokzat és a torony már elkészült burkolata, osztása, arányai. A hitelesség kulcskérdés. Az épületnek, s így a homlokzatának is számos periódusa volt, és az építész felelőssége, hogy tiszteljen tartva a hely történetiségét, megpróbálja az elmúlt korok között kapcsolatot teremteni. Jelen esetben a homlokzat és a torony egy XIX. századi fotóról készült rekonstrukció, amelyet a fénykép legitimál, hiszen zűrös dolog lenne, ha olyan rekonstrukciós irányba mennénk el, amelynek nincs nyoma, nincs dokumentációja, és amelyre nem lehet nagy biztonsággal hivatkozni.

– *A rekonstrukció hozhat olyan meglepetéseket, hogy a kollektív emlékezetből kikopott, de a kutatások során most napvilágra került, több száz évvel ezelőtti állapot lesz újra látható?*

– Az épület Szentháromság utcai kapualját mindenki ismeri, de volt egy az Űri utca felől is, amelynek a lenyomata a vakolatrétegek mögött pontosan megmaradt. Ebben az esetben semmi mást nem kell tennünk, mint kibontani a korábban befalazott részt. Ilyenformán újra megnyílik, ami egykor átjáró volt, és átjárhatóvá válik az épület teljes földszintje a két kapualjon keresztül.

– *A második világháborúban bombatalálatot kapott a ház, az emeleti födém és a tetőszakasz nagyobbik része elpusztult, ezeken a helyeken nagyobb a tervező szabadsága?*

– Megpróbálhattuk volna rekonstruálni az eredeti állapotot, de úgy döntöttünk, hogy a régiekhez illeszkedve, alkalmazkodva hozunk létre va-

lami újat. Fontos ugyanakkor szem előtt tartani, hogy a ház első téglája a XIII–XIV. századból való, és most, 2016-ban, még ha volumenében jelentős építkezéssről van is szó, a mi munkánk csak egyetlen periódusa az épület hosszú történetének. Ennek szellemében úgy kell beavatkoznunk, hogy a régi épületrészek ne sérüljenek, és a miniket megelőző állapot később akár részben vagy teljesen visszaállítható legyen az utókor számára.

– *Ebben az esetben a megfelelő anyag használata etikai kérdés?*

– Abszolút. Meggyőződésem, hogy egy épülethez való viszonyulásunk elsősorban kulturális mintákat követ, akár az épület egészét tekintjük, akár a részleteket. A tetőteret keresztül-kasul szabdaló, 300 éves, súlyos és gyönyörű vörösfenyő gerendákat természetesen láthatóvá tesszük, és az autentikusan helyreállított tereket ugyanaz a solnhofeni kő – a korszak jellemző építőanyaga – borítja majd, mint amely a barokk lépcsőház előtti folyosón megmaradt. De a részletek rekonstrukciója nem egy kaptafára készül, helyiségről helyiségre kell megtalálnunk az igaz és adekvát válaszokat. Ilyenformán a pinceti terek megújítása teljesen más elven működik, mint a tetőtéri, vagy a barokk főlépcsőház által kettéosztott, átjárható, belső udvarok lefedésének megoldása. A történelmi épület egészére, s így a megújítás koncepciójára is jellemző egyfajta „patchwork” technika, mely a részletekben is megjelenik, miközben persze, remélem, hogy a belső tereket végigjárva, felfedezhető lesz a házban az egységes építészeti gondolat. Az építészettől hosszútávú futás: évekre telik egy sokszereplős tervet összetartani, és az eredeti koncepció megtartásával végigvinni.

– *Decemberben, a Fuga építészeti központban Re_konstrukció címmel nyílt kiállításukon világosan látszott, hogy a múltból való gondolkodás a Hetedik Műterem legtöbb munkáját jellemzi. Ez vonatkozik a Szép magyar könyv versenyen idén nyáron díjat nyert, Bán Ferenc építészeti című kötetére is.*

– Az építésziroda utolsó tíz évét egyben látva magam is meglepődtem, hogy a legkülönbözőbb műfajokban, az emlékműtől a tudományos kutatásunkán át az épületekig valamiképp mindig az építészeti és emlékezet témájával, összefüggésével foglalkozunk. A Bán Ferenc-könyv ugyanígy építészeti feladatokat jelent meg számomra, mint a Móricz Zsigmond körtéri Gom-

ba. Rekonstruálni egy fél évszázados, kimagasló építészeti pályát, struktúráját adni a könyvnek, és kidolgozni a részleteket – utólag visszagondolva a kötet megírása kísértetiesen hasonlított egy épület létrehozásához. A Gomba esetében radikális állítást fogalmaztunk meg, amikor az átláthatóságot, áttekinthetőséget neveztük a megújítás alaptézisének. Állításunk ugyanis azzal járt, hogy a finom arányú épület tartószervezetének megtartásával a falakat gyakorlatilag átfogalmaztuk, s ez komoly vitát váltott ki műemlékes körökben. Döntésünkben megerősített, hogy Schall József, az 1942-ben épült, kör alakú forgalmi épület eredeti tervezője pályázati tervében hasonlóan nyitott koncepciót fogalmazott meg, amely aztán a megépülésekor vált zártabbá.

– *Az emlékműveknek látszólag kevés közülük van az építészethez, bár a Trefort-kerti több építészeti díjat is kapott.*

– Szerintem pedig a velejéig építészeti ez is, és egészen különleges helyzet adódott, amikor az ELTE a második világháborúban elpusztított egyetemi polgárok emlékére tervpályázatot írt ki a Mesteriskola csapatai számára. Konzulensként, a Mesteriskola friss diplomás hallgatóival, a projekthez kapcsolódó szobrászművészettel és grafikkal együttműködve, Steindl Imre tégláépületének fugáját bronzcsikkal jelöltük meg, mintha csak az ember végigfuttatná az újat a Múzeum körút és a Puskin utca közötti egy centiméteres vonalon. Annak, aki egyik épületből a másikba, naponta akár többször is átsétál a Trefort-kerten, ez a jel szinte láthatatlan, mert nem gondolom, hogy az egyetem 198 felkutatott áldozatának sorával kellene lépten-nyomon szembesülnie. Az idő is segítségünkre van: egyre patinásabb az áldozatok nevét és haláladatait rejtő bronzfelület. De ha valaki spontán módon vagy időről időre észreveszi ezt – csak mert közel áll a falhoz –, hirtelen egymáshoz igen közel álló nevekkkel, évszámokkal, drámai adatokkal találja magát szemben. Innentől szabad a pálya, hogy ki-ki felfedezze, ez nem egy egy centiméteres, hanem 250 méter hosszú emlékmű, amelyet végig lehet követni, akár több alkalommal is bejárva az emlékmű által megjelölt tereket, azaz magát a Trefort-kertet.

– *A kortárs építészeti közérthetősége alapvetően problematikus napjainkban. Hogyan lehetne mégis a közbeszéd részévé tenni?*

– A nyilvánosság eltérő szintjein más és más eszközök állnak rendelkezésre, az alapfokú oktatástól az építészeti képzésen át a különböző médiális felületekig. Munkahelyemen, a Budapesti Műszaki Egyetem Középülettervezési Tanszékén a bölcsészethez talán közelebb álló, választható kurzus keretein belül építészettörténetet oktatunk. Személyes indítatásból sem tudok lemondani az építészeti tevékenységnek arról az oldaláról, amely nem tervezésben, hanem kutatásban, írásban nyilvánul meg. Az építész önreflektív fajta. Az ember folyamatosan gondolkodik, rajzol, de rögtön bírálja is magát, és újrakezdi a folyamatot. Én legalábbis így működöm.

METAMORFÓZIS

Móricz Zsigmond körtéri „Gombaépület”, Újbuda

*Semmi a nagy minden-
ségben, tudd, el nem
enyészhet, csak más ké-
peket ölt, s mit hívsz
születésnek, az anyyi,
hogy mássá válsz, mint
voltál, s meghalni csak
annyi, hogy megszűnsz
ennek vagy amannak
lenni, mi ott volt, erre
kerül, s oda az,
de az összeg
megmarad így is.
Ovidius: Átváltozások,
Pythagoras, (XV. 254–258)*

Átjáró az éttermi épület és a műhely
épület között. Marsovszky Eleménné
felvétele 1942.

alapanyagból építkező, de képzőművészeti alkotásokat elemző írást. A debreceni előadás címének három fogalma egybevágh a műemléki épület rekonstrukciójának alapkérdéseivel, vagyis a dilemmával, hogy a felújítás utáni épület az eredeti hű mása (mimézis) vagy inkább költői átfogalmazása (poézis) legyen-e, s hogy a szükségszerű átalakulás (metamorfózis) milyen viszonyban áll e megközelítésekkel.

A Móricz Zsigmond körtéri pavilon – a Gomba – újjá-születésének tanulságait csak egy aprólkos és részletekbe menő eseménytörténet és dokumentumgyűjtemény megismerését követően lehetne levonni, ehhez viszont könyvnyi terjedelemlre volna szükség. Ennek hiányában

csupán egyetlen fontos szempontot szeretnék kiemelni a sok közül: a rekonstrukció, a műemlékvédelem, pontosabban a múlthoz való viszony mindig aktuális kérdés. A megújult épület látványa az építészek és a közönség körében egyértelmű siker, az (általán ismert) műemlékes művészettörténetesek szemében viszont nem az. Pedig a Gomba bravúrosan szép, művészen kidolgozott,

feltűnően igényes épület lett, mintha nem is Magyarországon állna, hanem valahol nyugaton. Ahogy a 4-es metró Szentpéteri Márton szellemes cikkében: „egy, a felszínénél jóval nagyobb város képét sejteti a föld alatt”, úgy a Gomba is olyan, mintha a kortárs design vagy egyáltalán a tárgykultúra (az épített kultúra) iránt jóval igényesebb közönség számára készült volna. (Kézenfekvő a kérdés: vajon mennyi idő kell ahhoz, hogy a hazai közönség az új Gombát is amortizálja? Vagy: van-e olyan erős a design, hogy izlésformálónak, kultúrát terjesztővé váljon?)

A körtér elegáns modern épületét egy korábban ott álló, kisebb forgalmi épület helyére tervezte a fiatal, ki-

emelkedően tehetséges³ Schall József építész 1942-ben. A pályázaton egyébként második díjat nyert munkáját egy szintén kör alaprajzú, de jóval tömörebb beépítésű és nehezebb architektúrájú első díjas tervet mellőzve építette meg az akkori közlekedési vállalat. A pályázati terv a pillérektől visszahúzott, két cikkely esetében transzparens üvegpavilont fogalmazott meg, három tengelyes pillérrendszerrel. A megépült pavilon ehhez képest tömörebbé vált, de igyekezett tartani a pályamunka könnyedségét, a cikkelyek és a belső udvar arányait, a merész kiülési konzolos tető által generált külső erőterét és modern eleganciáját. Ez az elegancia nem valósult meg maradéktalanul: a ma már nem látható (és nem is rekonstruált), íves üvegezéssel kialakított telefonfülkék,

szült felújítás tervezőit is megihlették, így a pályázati terv a felújítás tervezése és a műemléki véleményezés során is a rekonstrukció elveiről folyó vita egyik kulcskérdésévé vált: „A majdani helyreállítás során nem az építendő, amit az épület keletkezése idején elvben ideálisnak elképzelték, hanem az őrzendő meg, ami megvalósult. Az egykor csak elképzelt megoldás megépítése ugyanolyan bizonytalan hitelességű, mint az épület pusztasza szellemiségének visszaidézésére való hivatkozás.”⁴ – olvashatjuk a műemléki tvrtanács 2010. évi, majd a 2012. évi jegyzőkönyvében is. Ám az utóbbi, indulatoktól sem mentes, heves tvrtanácsi vitáig még nagyon sok minden történt.⁵

A háborút és 1956-ot szerencsésen átvészelő épület

a tető alatt körbefutó világító sáv vagy a karcsú oszlopok nagyvonalúságát az idomacélból hegesztett osztott nyílászárók, a sík lapokból összerakott íves köburkolat szögletessége nem érhették el. (A szerencsésebb időpontban épült pasaréti buszpályaudvar például egészen magas színvonalú.) Schall József pályázati rajzai teli üvegezési pavilonokat mutatnak, melyek a most elké-

gyes részeit többször is alakították, bővítették, majd a fő funkció (végállomás) megszűnésével sokáig csak trafóházként és jegyárúsító helyként működött, míg végül többszöri nekifutás után, 2009-ben döntött úgy a XI. kerületi önkormányzat, hogy Újbuda központja fejlesztésének részeként az 1997-ben műemlékké nyilvánított Gombát – új funkciókat és a megváltozott téren új sze-

Építész:
Szabó
Levente
DLA,
Gyüre Zsolt

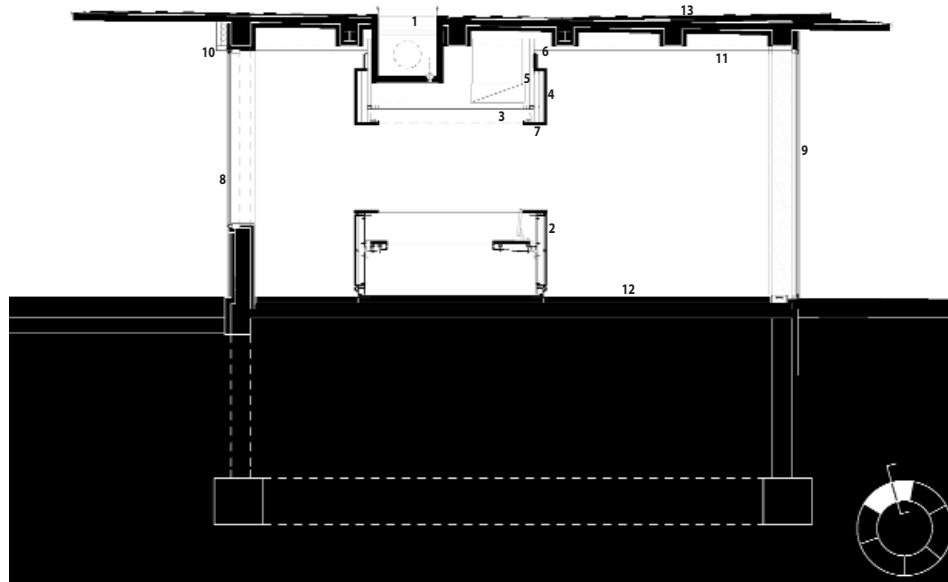
Az archiv fotóval azonos nézőpont-
ból: az átjáró ma

METSZET

Keresztmetszet

a funkciódozson át

1. Süllyesztett gépészeti akna
2. Pult
3. Feszített álmennyezet
4. MDF akusztikai panel
5. Fan-coil
6. Tekerselt takarórács
7. Mennyezeti világítás
8. Külső ívesített üvegezés
9. Belső földig érő ívesített üvegezés
10. Kültéri világítószáv
11. Beltéri álmennyezet síkja
12. Terazzo burkolat
13. Meglévő vasbeton szerkezet

A Gomba megújult udvarának felülnézete

Íves üvegezés és finombeton panelek a külső íven

bályozási Tervből a programterv kijelentései folyamatosan „kikoptak”, az időközben átépülő tér a VET-ben (Vasúthatósági Engedélyezési Terv) ábrázoltaknak megfelelően épült át. Az általunk megkérdőjelezett „gomba-épület” műemléki védeltséget kapott, a tér átépítésének vezérével a közúti közlekedés komfortnövelése, terjedős gyalogos aluljáró építése lett. Az elkészülő Szabályo-

zási Terv csupán a megépült állapotot legalizálhatta.”⁷⁷ (A körtér története, beleértve az említett szabályozási tervet is, az egész urbanisztikai helyzet, ami és ahogy kialakult, külön tanulmányt érdemelne.)

Védettségének és talán az említett partizánakciónak is köszönhetően (2001) a Gomba megmaradt, ám a 2009-es ötletpályázat kiírása is inkább kísérletezésre alkalmas kiindulópontnak, mintsem konzerválandó műtárgynak tekintette: a műemléki épülethez való viszony meghatározását hangsúlyozottan a tervezőktől várta. Ennek az lett az eredménye, hogy a 65 pályamű mindegyike más-más felfogásban közelített Schall József pavilonjához, s a két első helyezett is – Komjáthy Attila, illetve Szabó Levente irodáinak munkái – homlokegyenest különböző alapállásúak voltak, ami bizonytalanná tette a továbblépést. A változatosságot a bíráló bizottság örömmel üdvözölte, ám az egymásnak ellentmondó ötletek közötti választás kényszere végül a tervtanácsra bízta a döntést: az első öt pályamű került – műemlékről lévén szó – a műemléki zsűri elé, mely a Hetedik Múterem pályaművét tartotta továbbtervezésre alkalmasnak, deklarálta azért, mert ez a pályamű őrizte meg leghívebben Schall József eredeti épületét. (A kerületi Önkormányzat kezdeményezésére végül két céget, Szabó Levente és Gyüre Zsolt irodáját bízták meg a közös tervezéssel.) Az építész szakma úgy érezte, becsapták, a Gomba „visszakerült a konzervatív műemlékesek kezébe”, a műemlékesek pedig sejtették, hogy a körtéri pavilon nem marad meg

METSZET

A Gomba épületének revitalizációja a 2010-ben induló újbudai, úgynevezett Kulturális Városközpont projektbe csak utólag, 2012 nyarán került be új projektelemként. A Móricz Zsigmond körtér átépítése uniós támogatású fővárosi beruházásban már javában folyt. A fővárosi tulajdonú közterülettel körülvett kerületi önkormányzat tulajdonában levő Gomba ingatlan átépítésére 2013 első félévé volt az optimális időszak, mivel az épület kiürítése, azaz az áramátalakítók kibontása 2012 végére várható volt, az épület körüli térrendezés 2013 második félévére volt ütemezve. A feszített tempójú tervezés és előkészítés eredményeként a kivitelezés jogilag 2013. januárban megkezdhetővé vált, de sajnálatos módon az épület kiürítése csak 2013. augusztusban valósult meg. Ezáltal a körtér térrendezése és a Gomba építése azonos időszakban kellett, hogy megvalósuljon. A szűk térben több beruházásban, több vállalkozó munkavégzésének koordinálása, a munkavégzésre alkalmas területek és azok megközelítésének biztosítása példátlan precíz organizációt, alkalmazkodást igényelt az összes résztvevőtől. A sokszor indulatoktól sem mentes, de eredményorientált közös kooperációkon végül sikerült olyan megállapodásokat kötni, hogy a metró, a térrendezés és a Gomba is a tervezett, támogatásokkal is összhangban levő határidőkre elkészültek.

Ilhász Tibor projektmenedzser
Zsombolyai Kft.

teljes körű műszaki avulása állt szemben a mai technológiákkal, a technikai és használatbeli elvárásokkal. Szó Levente a Gombán csak a szerkezetét tekintette műtárgynak, egy transzparens, karcsú oszlopokon álló, gyűrű formájú tetőlemeznek, melyet eredeti anyagában – bármi áron! – meg kell tartani, a burkolatokat, nyílászárókat, az egykori funkciókból következő tömör falfelületeket viszont nem. A lemez alá épített három pavilont ezért a mai igények szerint (az ötletpályázat szintjén még alakítható, mobil formában) gondolta rekonstruálni, illetve újjáépíteni. Az épület e szűk határok közötti átértelmezése kezdettől fogva a tervezési program része volt. (Sajnos nincs mód arra, hogy az „átértelmezések” egyéb, elképesztően széles skáláját sorra vegyük, Építészeti Múzeum híján néhány terv megtekinthető az Építészforumon”). Ez a harsány gesztusoktól mentes, de tudatosan az épület lényegére, a „mondanivalójára” koncentrálnak szemlélet elgondolkodtató metamorfózishoz ve-

Egységes modern megjelenés

zetett: a Gomba kortárs épületté vált, de olyan, amiben a múltja nagy erővel van jelen: ma, újonnan ilyen épületet már nem lehetne építeni. Megnőnének a mai szabványok szerint méretezett szerkezeti vastagságok, túlsúlyosnának, mert használatba vennék a nyilván teljes alapterületet kitöltő pincét (mely most csak részleges) és a lapostetőt (mint teraszt), és bizonyosan nem költenének rá annyit, amennyibe a bravúros, íves üvegek, finom beton burkolatok, terrazzo padlók kerültek. (Elég egy pillantást vetni a Krisztina téren álló, pár éve épült, hasonlóan kör alaprajzú pavilonra, hogy lássuk, mi a realitás, milyen egy új „Gomba” ma Budapesten, Magyarországon.)

Ki nyert? Ki veszített? A kortárs építészet? A műemlékvédelem? Van értelme ennek a kérdésnek egy olyan társadalmi környezetben, amelyik ebből a dilemmából keveset sem ért? Ha nem csataként, győzelemként vagy vereségként, hanem értelmezésre hívó eseményként fogjuk fel a Gomba átalakulását, akkor számtalan tanulság-

Emeljük a szintet

A kivitelezés során rengeteg olyan műszaki nehézséggel szembesültünk, amelyek az épület jellegéből adódtak, azonban a legnagyobb kihívást a meglévő szerkezetek nagymértékű süllyedésének helyreállítása jelentette. A felújítás során, a bontást követően vált nyilvánvalóvá, hogy az épület egy része, az alaptettek, pillérek és a konzolos födém szerkezet mintegy húsz-huszonöt méteres ívhosszon több, mint tizenhét centiméterrel megsüllyedt a többi épületszerkezethez képest.

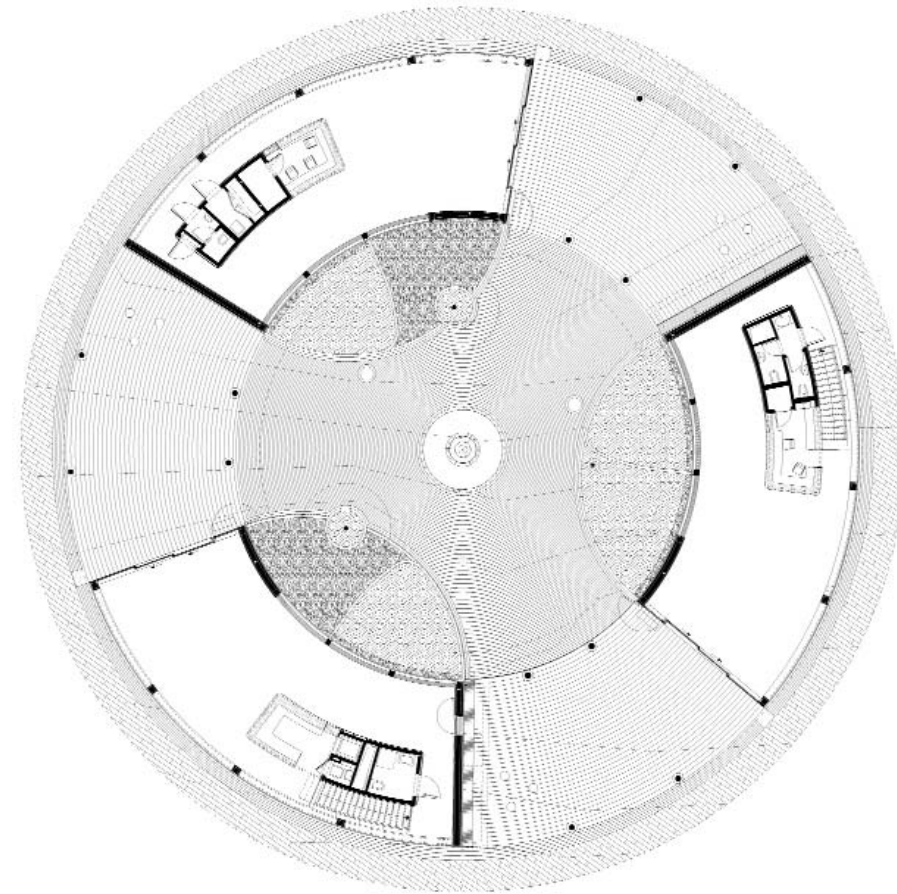
Az elbontás és újjáépítés több szempontból sem kívánatos módszere helyett a megoldást a meglévő vasbeton szerkezetek visszaemlése és stabilizálása jelentette. A nem mindennapos emelési munka technológiai leírását, a szükséges szerkezetek terveit a tervezőkkel közösen elkészítettük. Az emeléshez szükséges szerkezetek legyártását saját műhelyünkben rövid időn belül elvégeztük. Az emelési folyamat megkezdése előtt az érintett területen lévő alaptettek megerősítését injektálásos technológiával oldottuk meg. Ezt követően elhelyeztük a megtervezett, komplex emelőrendszert, amely több irányú és pozíciójú teherelosztó szerkezetekből, acélkezekből és pontonként kétszáz tonna teherbírási hidraulikus emelő berendezésekből állt. Az emelés megkezdése előtt a pillér és födém szerkezet kapcsolatait megszüntettük. A tizenhét centiméter mértékű emelést milliméter pontossággal, pontonként előre rögzített intenzitással, napi több ütemben végeztük folyamatos mérések, ellenőrzések és dokumentálás mellett. Az emelést követően a csomóponti kapcsolatok készítése speciális receptúrájú, nagyszilárdságú és öntömörödő betonnal történt, majd az érintett körpillérek látszó felületeinek helyreállítását végeztük el.

A fenti technológiával elkészült helyreállítás gyors, pontos kivitelezését követően bátran állíthatjuk, hogy a szerkezetek ilyen módon történt helyreállításával méltó módon valósítottuk meg a műemléki és felújítási elképzeléseket.

Szarvas István ügyvezető igazgató / Vortex Építő Kft.

gal szolgál, ahogy Bényei Tamás bevezetőben említett előadásának végkifejlete is (melyben Vélazquez festményéről van szó): „Mintha ebben a pillanatban folyna ószi mimézis s poiézis, valaminek az ábrázolása és valaminek az anyagból való megformálása, létrehozása. Az átváltozás láthatatlan áttünése – akárcsak Ovidiusnál – az egyes képsíkok közötti átmenetet, a mítosz erőből képpé való átváltozását is jelenti.”⁹

Maszyk Csaba

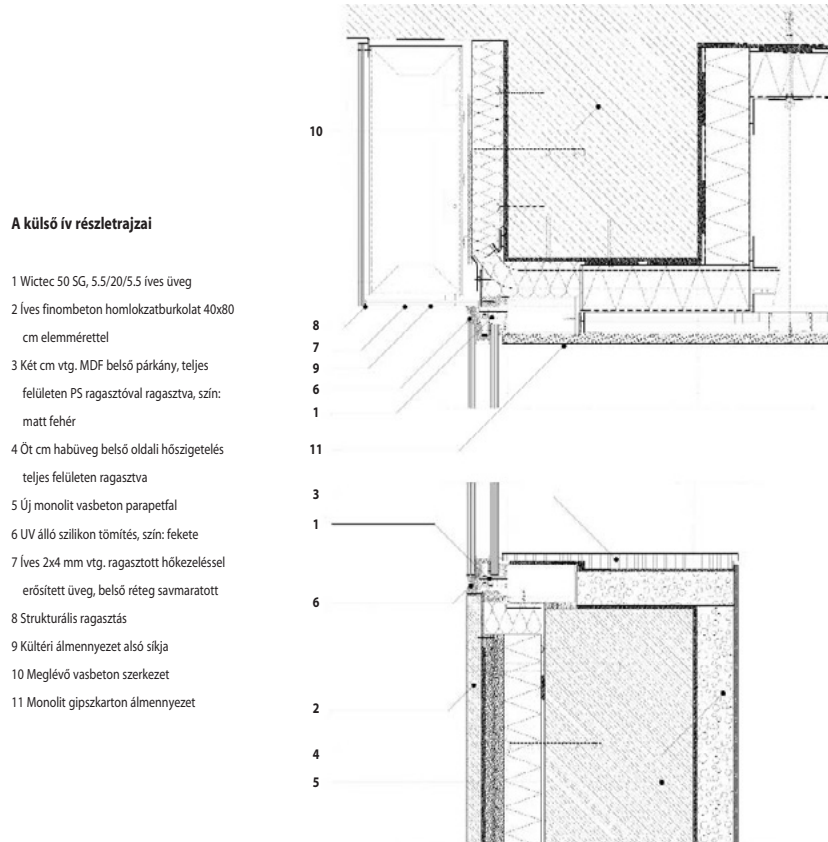

Földszinti alaprajz

- 1 Szentpéteri Márton: *Janus a metrón: a 4-es vonal terpoetikájáról*, in: http://tranzit.blog.hu/2014/05/08/janus_a_metrón_a_4-es_vonal_terpoetikajáról
- 2 Martinó József: *Mélyfúrás*, in: *Élet és Irodalom*, LVIII. évf., 23. sz., p. 24.
- 3 Fehérvári Zoltán–Prakfalvi Endre: *Tudományos dokumentáció*, 2002. június
- 4 Műemléki Tanácsadó Testület állásfoglalása Arnóth Ádám elnökletével, 2010. január 21.
- 5 A 2012. évi műemléki tervtanács elnöke – Fortuna szeszélye folytán – Dévényi Tamás volt. Az éles, indulatoktól sem mentes vita végén elnöki döntéssel a terv szabad utat kapott. Pár nappal később a fővárosi tervtanács az opponens szintén Dévényi Tamás volt, a terv egyszerű többségi szavazással kapott hozzájárulást.
- 6 Dévényi Tamás levele, 2014. 05., a fővárosi tervtanács elhangzott opponenciájában D. T. lényegében ugyanazt a történetet ismertette.
- 7 András István: *Referenciák*. Budapest, XI. ker. Móricz Zsigmond körtér, <http://www.bfv.hu/referenciak.php?p=18&dx=14>
- 8 Építészforum, <http://epiteszforum.hu/a-gomba-hasznositas-a-bemutatjuk-a-palyamuveket>
- 9 Bényei Tamás: *Metamorfózis, mimézis, poiézis*, in: *Árkádia – Építészeti elméleti jegyzet*. Debreceni Műszaki Kar, Építésztechnika Tanszék, *Építészeti elméleti füzetek* 3., Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013, p. 157.

Átjárók és cikkelyek, az udvar közepén a felújított szökőkút

A külső ív részletrajzi

- 1 Wictec 50 SG, 5.5/20/5.5 íves üveg
- 2 lves finombeton homlokzatburkolat 40x80 cm elemmérettel
- 3 Két cm vtg. MDF belső párkány, teljes felületen PS ragasztóval ragasztva, szín: matt fehér
- 4 0t cm habüveg belső oldali hőszigetelés teljes felületen ragasztva
- 5 Új monolit vasbeton parapetfal
- 6 UV álló szilikon tömítés, szín: fekete
- 7 lves 2x4 mm vtg. ragasztott hőkezeléssel erősített üveg, belső réteg savmaratott
- 8 Strukturális ragasztás
- 9 Kültéri álmennyezet alsó síkja
- 10 Meglévő vasbeton szerkezet
- 11 Monolit gipszkarton álmennyezet

Felülnézet az íves térfalú házakból

Eltolható bejárati portál: térbeli egység a fedett-nyitott átjárókkal

Öszintén remélem, hogy a Móricz Zsigmond körtéri pavilon – a Gomba – bravúros átalakulása, felújítása után a közös öröm helyett nem veszi kezdetét fanyalgásba, sértődöttségbe torkolló szakmai vita. Ezen a munkán ugyanis mindenki csak nyert, a kortárs építészet, a műemlékvédelem, de a budapestiek is, akiknek egyszerűen csak tetszik a változás. „De szép, de gyönyörű, milyen jó, hogy megmaradt az épület” – mondják.

Persze, ha az ember a Móricz Zsigmond körtéren körülnéz, akkor szomorúságra, fanyalgásra bőven van oka, és nem igazán érti, hogy a metrómegálló felszíni létesítményei és a Bartók Béla út korszerűsítésével érintett közterületek tervezői miért nem érezték meg, hogy a Gomba, a körtér homorú homlokfalában álló forgalmi épület a két világháború közötti műépítészeti egyik legsikerültebb térkompozíciója, ami munkájuk során kiindulópont, vezérmotívum is lehetett volna. Masznik Csaba cikkében említett tesz Budapest másik két háború közötti forgalmi épületéről, a pasaréti buszpályaudvarról, annak a Gombától merőben eltérő műemléki helyreállításáról. A két hasonló funkciójú épület között építészeti értékbeli különbség nincs, de ezek az értékek más-más töről fakadnak, ezért nem lehetett a 21. századi kezelésük egyforma. A buszpályaudvar (1937) esetében a magas színvonalú építészeti kialakítás mellett a fő érték a műemléki együttben betöltött szerepe, az ugyancsak Rimanóczy Gyula által tervezett ferences templommal és rendházzal való együttélése. A felújítás során ott elképzelhetetlen lett volna a Gombához (1942) hasonló kortárs építészeti megközelítés, mivel az az egész együttes harmóniáját szétváltotta volna.

Egészen más a helyzet a körtéren, itt nem az idomacélból hegesztett osztott nyílászárók és a síklapokból összerakott, íves felületet mímelő kőburkolat az érték, hanem a korábban már említett térkompozíció, és természetesen a zseniális szerkezet. Itt nem lehetett mást csinálni, mint ami történt, ami érték volt, az véleményem szerint meg is maradt. Ez így nagyon egyszerűnek hangzik, ehhez azonban az eredeti tervezővel, Schall Józseffel egyenrangú tervezői kvalitás, elszántság és kitartás kellett.

A munkába műemlék-felügyelőként én akkor kapcsolódtam be, amikor a tervezőket már kiválasztották. Első pillanattól kezdve támogattam Szabó Levente és Gyüre Zsolt a homlokzatokra és a belső terekre vonatkozó kortárs építészeti megközelítést, amit – látván az elkészült művet – ma sem bánok. Én úgy emlékszem, hogy a vitáktól sem mentes tervtanács az úgynevezett műemlékes kollégák közül is támogatták páran a tervet. A két látszólag hasonló eset, a két hasonló épülettípus felújítása is bizonyítja, hogy mennyire fontos a korrekt értékvizsgálat, védelmi és ezzel összefüggésben kezelési kategóriák felállítása.

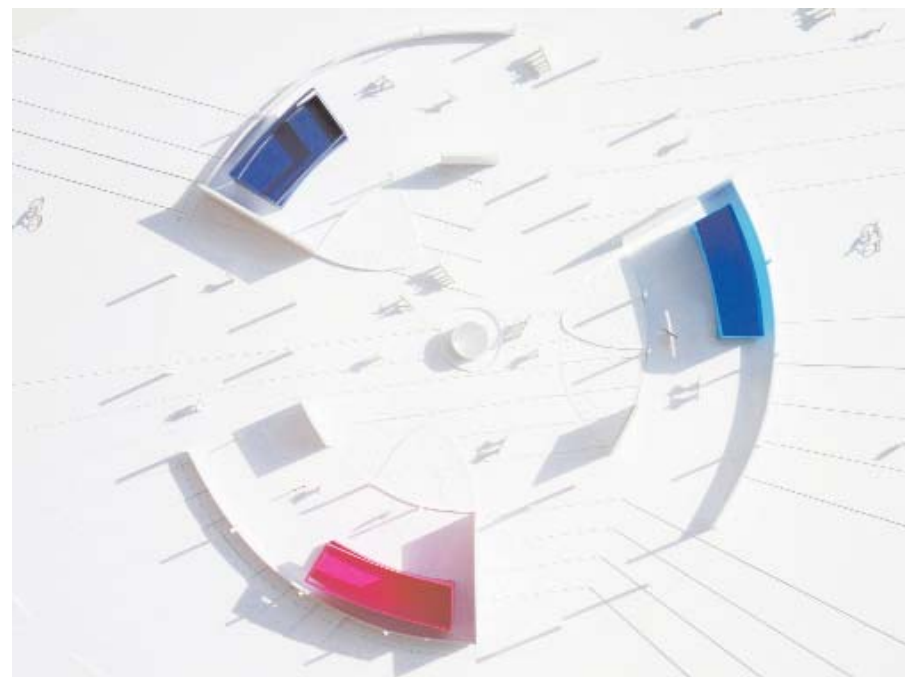
A körtéri Gombára a műemlékes szakma az Országos Műemlékvédelmi Hivatal A műemlékvédelem táguló körei című programja (amely a védések és a védendő épülettípusok számát kívánja növelni) kapcsán figyelt fel. Az épület védelmére és végsősoron megmaradását ennek köszönheti.

A Móricz Zsigmond körtéren sétálva két dolgot nagyon sajnálok, az első, hogy a Gomba környezetét (körtét) nem lehetett úgy kitágítani, hogy tágabb környezetrendezésébe a műemlékvédelem is beleszólhatott volna, valamint azt, hogy az emléktáblán az eredeti tervező mellett a 2014-es megújítás tervezőinek a neve nem szerepel. Nagyon megérdemelnék, hogy ott legyenek.

Lampert Rózsa

Eredeti műkö pillérek az átjárókban

Konceptiómakett

Eredeti tervező: Schall József (1942)

Generáltervező: Hetedik Műterem Kft.

Felelős tervezők: Szabó Levente DLA, Gyüre Zsolt

Építész munkatársak: Simon Orsolya, Kohout Dávid, Biri Balázs

Tájépítész: Csontos Csenge, Gyüre Borbála (Geum Műterem Kft.)

Tartószerkezet-tervező: Nagy András (BEND-Stat Kft.)

Épületgépész tervező: Cser Ildikó (Cser & Cser Mémőki Iroda Bt.)

Felelős elektromos tervező: Barna Gábor (Deductor Bt.), Balázs Péter (Artvill Kft.)

Épületszerkezetek: dr. Kakasy László, dr. Dobszay Gergely (Kakasy és Társa Kft.)

Tűzvédelem: dr. Takács Lajos

Épületdiagnosztika: dr. Lichter Tamás, dr. Arany Piroska (ICM Kft.)

Műemléki felügyelők:

Lampert Rózsa, Deli Sándor

Projektmenedzser: Ihász Tibor (Zsombolyai Kft.)

Kivitelező: Vortex Építő Kft.

Fotó: Szentirmai Tamás

Építési fényképnapló:

<http://gomba-hetedik.tumblr.com/>

Gomba

Budapešť
Szabó – Gyüre

O drazy veku

Na Móricz Zsigmond körtér, centrálnom námestí Budy, ktoré sa za ostatných sedemdesiat rokov veľmi zmenilo, stojí Gomba (v preklade Huba), ktorá symbolizuje stálosť, zotrvačnosť. Jej nedávna obnova zachovala pôvodné hodnoty a zároveň ich prispôbila dynamickému vývoju mesta. Kedysi ospalé námestie sa dnes mení na horúcu scénu urbánneho života, na viacúrovňovú dopravnú križovatku.

Dostavba Szabadság híd (Most Slobody) v roku 1896 podporila rozvoj dnešného 11. obvodu mesta Budapešť s priekopníckymi budovami, ako sú hotel a kúpele Gellért v secesnom štýle či areál Technickej univerzity, ktorý sa neskôr enormne rozrástol. Väčšina územia bola zastavaná počas medzivojnového obdobia. Jeden z najlepších príkladov tej doby bola sústava šiestich panelákov z roku 1935, ktorá vytvorila konkávu juhovýchodnej časti námestia Móricz Zsigmond körtér a pred ktorú v roku 1942 postavili jed-

noposchodovú budovu s prstencovým pôdorysom od Józsefa Schalla.

Lahká, vzdušná pavilónová štruktúra, ktorej forma pripomína hubu a podľa toho ju aj obyvatelia mesta volajú, sa výborne hodí na svoje miesto. Má nenápadný dizajn, ale zároveň pôsobí ako srdce námestia. Pôvodný urbanistický plán vysvetľuje, prečo má tento objekt kruhový pôdorys. Okolo sa preplietali slučky dráh železnice, neskôr električky. Následne budova slúžila ako pokladňa, čakáreň alebo kaviareň. Svoju dopravnú funkciu stratila v roku 1972. Odvtedy stála osamotená, bez skutočného účelu. Napriek tomu, že objekt bol v roku 1997 vyhlásený za historickú pamiatku, situácia sa nezlepšovala. Jeho stav sa postupne zhoršoval, zatiaľ čo okolie sa počas nového tisícročia niekoľkokrát prebudovalo. Vedenie mestského obvodu získalo jeho 450 štvorcových metrov do vlastníctva v roku 2008. O rok neskôr vyhlásilo celonárodnú súťaž na novú funkciu budovy. Napriek takmer neprekonateľnej priepasti medzi prísnyimi pravidlami Národného úradu kultúrneho dedičstva a snom mestského obvodu vytvoril z budovy kultúrne centrum bez verejných fondov sa súťaže zúčastnil značný počet záujemcov

– sedemdesiat. Napokon dva víťazné plány ponúkli úplne odlišné predstavy. Kým ateliér Mérték Építész navrhol rozšíriť priestor o takmer tisíc metrov štvorcových pod zemou, Hetedik Múterem sa zamerlal na preorganizovanie existujúcej hmoty.

Nakoniec sa rozhodlo o spolupráci ateliérov Hetedik Múterem a Gyüre Építésziroda, ktorého návrh skončil na druhom mieste. Riadením projektu bol poverený Levente Szabó, vedúci ateliéru Hetedik Múterem. V roku 2010 práce na projekte ustali a rozbehli sa o dva roky neskôr, keď sa začalo aj s výstavbou. Investícia 400 miliónov maďarských forintov bola financovaná čiastočne z vlastných zdrojov mestského obvodu a čiastočne z grantov Európskej únie. Obnova budova bola dokončená v lete 2014.

Víťazný koncept flexibilne interpretoval priestor medzi strechou a podpornými stĺpmi v duchu Schallových prvotných náčrtov, avšak finálna verzia sa vrátila k realizovaným kontúram, k usporiadaniu, ktoré dôsledne artikuluje hmotu pokrytú prstencovou strechou, s kruhovými sektormi a prienkami. Čo sa týka detailov, očividne boli použité prvky doby, v ktorej žijeme. Rôzne výškové úrovne sa vytratilí (niveleta pozemku sa úplne nebadane znížila takmer o meter a pol) a jednotlivé sektory sa otvorili tromi smermi: oknami na parapetnej stene smerom k hlučnému svetu vonku, a obľými celopresklenými stenami smerom do vnútorného dvora a k pasážam. Spojenie okien s celkom novým materiálom betónového obkladu vytvorilo riešenie, ktoré je moderné svojou kvalitou a verné svojmu pôvodnému výrazu. Štíhle valcové stĺpy z umelého kameňa a stále prekvapujúco vzdušná strecha sú zachované prostredníctvom pôvodných štruktúrnych prvkov, ktorých miestami 20-centimetrové rozmery museli byť korigované špeciálnou technológiou.

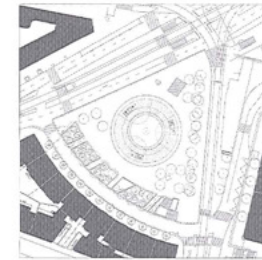
Interiérový dizajn troch kruhových sektorov bol v porovnaní s fasádami náročnejší, pretože vo fáze plánovania sa ešte nevedelo o ich funkcii. Tieto boxy poukazujú na ideu, ktorá bola sformulovaná pre súťažný návrh: dokážu hrať niekoľko rolí a tvoria nenápadné spojenie so suterénom vybudovaným pod dvoma sektormi, kde sa nachádzajú toalety, kuchyňa a úložné priestory. Príbeh sektorov bol doteraz úspešný. Kaviareň a reštaurácia boli navrhnuté v dvoch väčších priestoroch v spolupráci s pôvodným architektom. Tretí, nepodpivničený, sektor slúži ako informačné stredisko pre Centrum budapeštskej verejnej dopravy a plne využíva novovybudované priestory bez toho, aby do nich zasahoval. V duchu zachovania transparentnosti primárnym záujmom bolo zamaskovanie servisnej infraštruktúry. Tak, ako na fasáde nie sú vidno žiadne odkvapy, vnútri nie sú žiadne radiátory. Okrúhle lampy zasadené do stropu sú taktiež odkazom na pôvodný stav.

Jednoduché zelené plochy a Fontána času od Lászlá Szomora v strede vnútorného dvora priestor tejto stavby oživujú. Dlažba je pokrytá tradičným čadičovým kameňom, ktorý je vnútri sektorov aplikovaný technológiou terrazzo, čo si môžeme vysvetliť ako odkaz na pôvodný výraz budovy. Príbeh Gomby je historickým symptómom. V štyridsiatych rokoch bola vybudovaná ako malý zásah zvyšujúci kvalitu prostredia, v socialistických časoch ju ponechali napospas svojmu osudu a po zmene režimu takmer zanikla napriek budovateľskému zápalu, čo besnel naokolo. Podobný osud postihol niekoľko hodnotných domov. To najlepšie, čo nedávna obnova budovy priniesla, je jednoznačne jej súčasná hodnota. Nie je to sedemdesiatročná starenka zamaskovaná make-upom a parochňou, ale mladá budova, ktorá sleduje moderné tradície a dobrý vkus. Nie oslnivá, ale bystrá, milá, elegantná. Že by vzor aj pre nás?

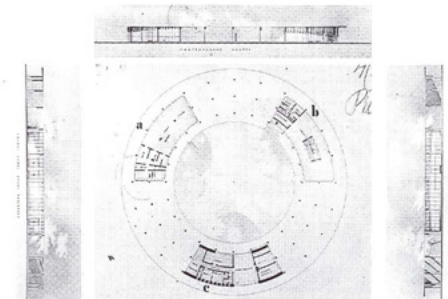
Dániel Kovács

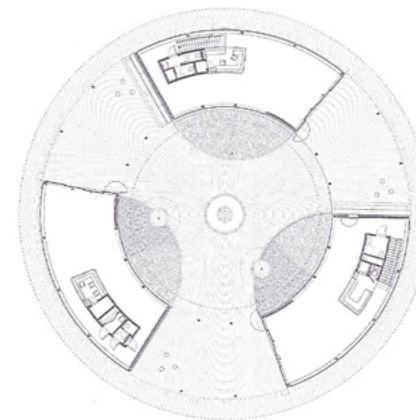
Realizácie

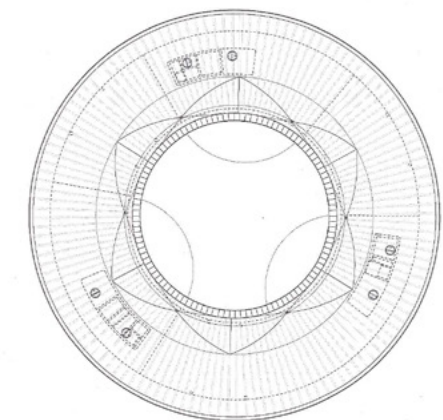
Situácia

Pôvodný projekt (J. Schall, 1942)

Pódorys 1. np

Pódorys strechy

Obnova chránenej pamiatky „Gomba”, námestie Móricz Zsigmond körtér, Budapešť

Pôvodný autor: József Schall (1942)
 Generálny projektant rekonštrukcie: Hetedik Múterem, autori: Levente Szabó DLA, Zsolt Gyüre
 Spolupráca: Orsolya Simon, Dávid Kohout, Balázs Biri
 Záhradné úpravy: Csenge Csontos, Borbála Gyüre (Geum Múterem)
 Súťaž: 2009 (1. cena), projekt: 2012, realizácia: 2013 – 2014
 Úžitková plocha: 450 m²
 Foto: Tamás Szentirmai, Balázs Biri (s. 48)

Levente Szabó DLA
 *1975 Budapešť
 *1999 FA BUTE
 (Technická a ekonomická univerzita), Budapešť

Zsolt Gyüre
 *1945 Budapešť
 *1969 FA BUTE
 (Technická a ekonomická univerzita), Budapešť

hetedik.hu

Povestea unei ciuperci futuriste

The Story of the Futurist Mushroom

Zoom

PROIECT / PROJECT

Hetedik Műterem Ltd.

TEXT

Miklós Péterffy

FOTO / PHOTO

Tamás Szentirmai

Clădirea restaurată
Restored building

58

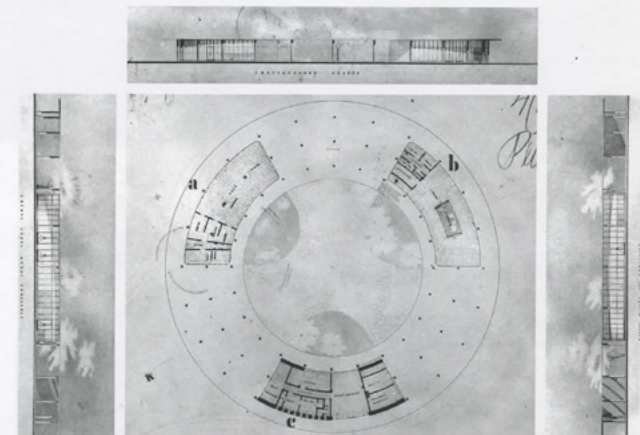
zeppelin

Eterna problemă a reconstruirii modernismului... Restaurarea fostului terminus interbelic din piața Móricz Zsigmond a ridicat dezbatere furtunoasă: pornind de la situația reală a unei clădiri extrem de alterate, arhitecții au preferat refacerea și chiar ducerea mai departe a unui spirit futurist originar unei reconstruirii istoriciste.

Poate cea mai reușită clădire futuristă din perioada interbelică din Budapesta este Ciuperca (Gomba, în maghiară) realizată de către arhitectul Schall József între anii 1942 și 1943. Desigur funcțiunea (stația de capăt de linie al tramvaielor și autobuzelor din zona sud-vestică a orașului) a ajutat mult la puritatea formală și expresia tipic futuristă. Era era crezul în tehnică, în mașini, în viteză, în care Marinetti, autorul Manifestului Futurist, scria ode automobilului de cursă (A l'automobile de course), iar la Florența Giovanni Michelucci în 1932 termina gara expresiv-futuristă Santa Maria Novella. Accentuarea și esențializarea noțiunilor aproape transcendente ale epocii - mișcarea, viteza, lumina - devin esențiale pentru conceperea obiectului, uneori cu un patetism asemănător cu cel al barocului. Ca și în cazul clădirii Malaxa de pe Bulevardul Maghera a lui Horia Creangă, cu tâmplăria sa fină ca o pănză de păianjen (confeccionată de Haas és Somogyi Rt., cea mai bună firmă de tâmplărie de oțel din Budapesta), Ciuperca de pe piața Móricz celebrează viteza, avântul, imponderabilitatea și eleganța metropolitană. Însă, dată fiind poziția și funcțiunea sa, a fost gândită să funcționeze și drept un punct de orientare, un loc de adunare și de inflexiune a mișcărilor din și în jurul pieței.

Din păcate, din cauza războiului mondial, execuția nu a fost atât de norocoasă ca la imobilul Malaxa la București. Nu au fost bani pentru o tâmplărie de calitate de la Haas și Somogyi, astfel încât în 1943 clădirea a fost predată comunului cu tâmplăria de oțel ceva mai grosolană, cu sticlăriea plană. Expresivitatea și intensul patetism al proiectului nu au putut fi materializate pe deplin. Chiar și așa, forța ideii i-a asigurat clădirii un rol dominant în piață. Aflându-se în cartierul facultății de arhitectură și în imediata apropiere a căminului acestuia, ea a rămas timp de 50 de ani una dintre clădirile preferate ale acestora.

The eternal problem of reconstructing modernism... The restoration of the former bus and tram terminal in Móricz Zsigmond square in Budapest (affectionately called "Gomba" The Mushroom by the inhabitants) raised a stormy debate. The existing building was extremely altered, demanding the reconstruction of a great part of its substance. Additionally, there was a completely new function - a public space pavilion. While the original concrete structure was painstakingly renovated, the architects chose not to completely reconstruct the former image, but instead to emphasize the original spirit - the clean and dynamic forms, the centrality and flowing space. Curved glass (which was then unavailable) was used, the technical equipment goes underground or takes the form of oversized floating furniture, while the outer walls become more closed and the inner ones completely glazed.

József Schall, proiect de concurs (premiul II), 1942
2nd prize plan of József Schall, 1942.

Zoom

59

Imagine de arhivă,
1942
Archive image, 1942

Imagine de arhivă,
anii '90
Archive image, the '90s

Vedere aeriană a pieței,
după restaurare
View of the square, after
restoration

Construcția inelară (în trei segmente închise și trei deschise, dar acoperite și cu o piațetă-curtă interioară) conținea sala de așteptare, tutungeria, casa de bilete, centrala electrică și birouri pentru angajații firmei de transporturi. Între segmentele închise cele trei porțiuni deschise și acoperite se deschid către o grădină cu o fântână artificială. Conformarea inelară se pliază buclelor circulare întoarcerii liniilor tramvaielor.

Ce-i drept însă, clădirea s-a degradat considerabil, iar în anii 2000, buclele liniilor de tramvai au fost desființate (înlocuite de linia 4 a metroului), iar proprietara Ciupericii, primăria sectorului XI, a căutat o altă funcțiune: pavilion de piață. Premiile I și II ale concursului de arhitectură pentru regenerarea Ciupericii au fost câștigat de către Levente Szabó și Zsolt Gyüre. Aceștia au devenit și autorii proiectului final, propunând o reactualizare chiar mai epurată decât cea

existentă a celor trei segmente închise drept spații pentru consum: cafenea, restaurant, club, cu posibilități de deschidere spre piață și spre grădina interioară. Structura și conformarea inelului ar fi fost neschimbate.

Ceea ce s-a realizat este poate varianta cea mai corespunzătoare: nu numai structura portantă și conformarea au rămas neschimbate, ci și conceperea segmentelor închise au fost regândite în așa fel ca părțile zidite ale laturilor drepte au rămas ca în conceptul istoric; în schimb, pervazurile ferestrelor spre exterior spre piață s-au înălțat, ocrotind mai puternic către exterior, în timp ce spre curte vitrajele nu mai au nici un fel de pervaz. Te poți gândi că, dacă în anii '40, tehnologia ar fi permis ferestre curbe, cu vitrajul la fila unei suprafețe, tot curbate, din beton aparent, soluția lor nu ar fi fost foarte diferită de cea actuală. Antisimetria rezultată între exteriorul și

interiorul inelului și deschiderile diferențiate către interior și exterior determină a dinamică accentuând formularea futuristă de bază. Dinamica spațială care ajută formulării futuriste de bază a clădirii. Spațiile de deservire ale funcțiilor principale (bucătărie, grupuri sanitare) au fost amplasate fie în subsolul nou realizat sau sub forma unor mobile imense plutind în spațiul celor trei segmente închise. În insulele în interiorul segmentelor realizate ca și un mobilier. Detalierea clădirii este executată cu o precizie de caroserie, iar felul în care sunt folosite materialele corespunde fluidității, eleganței și dinamicii proiectului original.

Clădirea recent terminată a cauzat polemici vehemente între arhitecți și istorici de artă... Mulți consideră exagerată regândirea elementelor și și-ar fi dorit o reconstrucție mai ortodoxă. Eu, unul, cred că această reabilitare este un mare succes al arhitecturii din Ungaria.

Vedere din același
punct cu fotografia de
arhivă din 1942
View from the same
point as the 1942
archive image

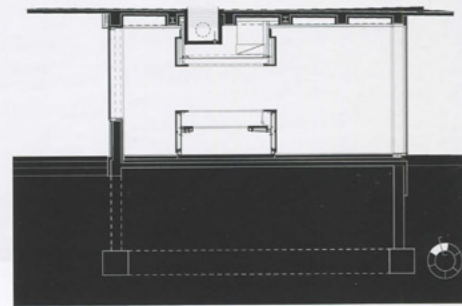
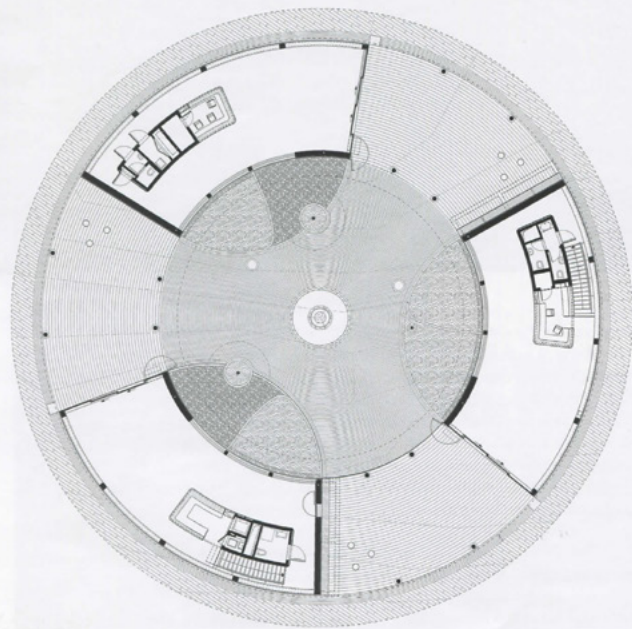

▼
Proiect de restaurare, plan parter
 Restoration project, ground floor plan

Și aceasta, deoarece restaurarea se bazează în mod fundamental pe filosofia conștientă din 1942 a Ciuperii. Spiritul clădirii originale devine astfel, chiar și în cazul celui mai mic detaliu, mai important decât refacerea unei materialități alterate sau dispărute. Aș fi și mai bucuros dacă la regândirea și reconceperea pieței, inclusiv a noii stații de metrou, firma de transport în comun, dar și primăria sectorului XI ar fi reușit să conlucreze pentru o formulare spațială mai pragmatică și mai reușită; Ciuperca ar fi putut să influențeze cumva conceperea clădirii supraterane a noii linii de metrou. Din păcate nu se vede efectul vreunei cooperări. Însă Ciuperca s-a dovedit destul de puternică destul de tare pentru a da un caracter spațiului pieței, în ciuda problemelor cu vecinătăți, pavaje și peisagistică.

▼
Proiect de restaurare, secțiune printr-un segment închis.
 Integrarea spațiilor tehnice și a serviciilor

Restoration project, section through a closed segment. Integration of services and technical spaces

CREDITE & INFO / CREDITS & INFO

Adresă / Address: Móricz Zsigmond circus, 1114 Budapest
Arhitectul clădirii / Original architect: József Schall (1942)
Proiect de restaurare / Restoration design: Hetedik Műterem Ltd. (www.hetedik.hu)
Arhitectură / Architects in charge: Levente Szabó DLA, Zsolt Gyüre
Colaboratori / Co-architects: Orsolya Simon, Dávid Kohout, Balázs Biri
Peisagistică / Landscape design: Csenge Csontos, Borbála Gyüre

Structură / Statics: András Nagy
Instalații sanitare / Engineering: Ildikó Cser
Instalații electrice / Electricity: Gábor Barna, Péter Balázs
Expert structural / Structural expert: Dr. László Kakasy, Dr. Gergely Dobszay
Foto / Photos: Tamás Szentirmai, Balázs Biri
Proiectare / Design: 2012
Execuție / Construction: 2013-2014
Arle / Size: 450 m²

A LÁTOTT KÉP DILEMMÁI

GOMBA, BUDAPEST, MÓRICZ ZSIGMOND KÖRTÉR

ÉPÍTÉSZEK ARCHITECTS: SZABÓ LEVENTE, GYÜRE ZSOLT SZÖVEG TEXT: SOMOGYI KRISZTINA FOTÓK PHOTOS: SZENTIRMAI TAMÁS

Schall József 1943-as épületét, egy építészeti pályázat 2. díjas tervét anno a körtéri forgalom átalakulása hívta életre, a jobb oldali közlekedésre való áttérés és a villamos pályáknak a tér közepén való, körkörös szervezése tette szükségessé. A nyertes pályaművek mindegyike kör alakú épületre tett javaslatot, reagálva az íves házak és a sánpályák által kialakított körtér karakterre. Schall terve eleganciája, finomsága, átjárhatósága miatt valósulhatott meg. Az emblematikussá vált körtető alatt három zárt blokkban kapott helyet a forgalomirányítás és a jegyvásárlás. A légius pavilonépület hangsúlyos jelenlétté lett. A Gomba felújítása 2014 nyarára lezárult. Remélhetőleg olyan sikerrel szervezi majd maga körül az életet, mint az az archiv fotókon látható.

Hiroshi Sugimoto Architecture fotósorozatát nézegetem: mint sűrű ködön át, úgy sejlének fel az ikonikus épületek lap-lap után. Nincs éles kép, nincs hol megálljon a szem, nincs hol lehatárolódjon a gondolat. Az elmosódó formákon túlrá fut minden nézési kísérlet, nem áll meg magán a házon, hanem absztraktabb irányokba nyit. Tülnézni a házon: ezt az utat most a körtéri Gomba kapcsán járom be. Pedig az épület mutatja a múltját, csak úgy, mint a Szabó Levente vezette építészek kortárs értékszemléletét. Ami messzebb visz, az a különböző kontextusokba való illesztés problémája: az időbeni és térbeni összefüggések.

A Gomba épülete, Lövei Pál művészettörténésznek köszönhetően, 1997-ben védettség alá került. De mit is hoz magával egy ilyen értékdeklaráció? A felújítás előtti állapotról készült képeken jól látható, hogy az ezredfordulót alig élte meg az épület. Méltatlanul, lepusztulva, büdösen, saját omladékában feküdt. Építészek, várostervezők közül többen lemondtak róla, a 4-es metró első szabályozási tervében is bonthatóként szerepelt. Nagy a kontraszt a mával: a felújítás során lényegileg egyszerűsödött forgalmi épület, a penge körtető alatt lévő karcsú pillérek szerkezete, a három oldalról nyitott, átjárható légius pavilon ma egyértelműen

érvel amellett, hogy a Gomba védendő nemzeti kincs.

Mi vezetett a korábbi, áldatlan állapothoz? Természetesen a karbantartás és felújítás hiánya, de az elhagyatottság közvetlen oka a forgalmi használat csökkenése. Az első komoly ütés az egyik helyiség trafóházzá való alakítása volt, még a 70-es években. A kiesett funkció és a helyére kerülő zúgás, az elektromos veszélyt jelző tábla elidegenítő hatása sok mindenért okolható. Aztán elkerültek onnan a sínek is, nem volt miért áthaladni a Gombán. Csökkent az átláthatóság: a belső tér becsukódott, magába fordult.

Ha a fenntartás nem kötődik természetes használathoz, hanem extra feladatként marad a tulajdonos nyakán, annak miféleképp pusztulás lesz a vége. Itt is ez történt. Ezért állítom, hogy az értékmegőrzés és a használat nem kizárják, hanem éppen erősítik egymást. A védett épületet nem az élettől és az ezzel járó változásoktól kellene védeni, hanem a rossz beavatkozásoktól. Az étellel telített ház túlélési esélyei sokkal nagyobbak, mint amelyiket múzeumi tárgyként zárnak el. A Gomba kapcsán ez a kérdéskör azért kerül előtérbe, mert az építészeti szempontból egyértelműen pozitív végeredmény megosztja a műemlékvédelemmel foglalkozókat. Annak ellenére ódzkodnak a felújítás láttán, hogy a lehetséges forgatókönyvek közül a legszerencsésebb valósult meg.

Maradjunk még a funkcionál: a Gomba megmentése 2009-ben indult el egy ötletpályázat formájában. Akkor a kérdés nyitott volt, teljes volt a szabadság, de a bizonytalanság is. Ez elgondolkodtató: egyfelől akkor már ismert volt a 4-es metró útvonala, így egy körtéri megálló létesítése. A Gombának azonban a várostervezők és közlekedéstervezők nem osztottak lapot. Másrészt a kiíróknak, az önkormányzatnak sem volt ide vonatkozó víziója, hanem az építészektől várt „megvalósítható, verseny- és piacképes” építészeti ötleteket. Vajon hogyan lehet összemérni a különböző funkciókra adott különböző építészeti válaszokat? A pályázatra majd 70 terv érkezett be: a zsűri által kiemelt elképzeléseket végignézve

érezhető, hogy a megőrzést igen tágra értelmezték, a Gomba gyakran nem önálló műként, hanem csak fizikai testként, részként maradt volna meg. Lehetett volna, kilátótorony, bicikliközpont, körbefutó tetőterasz vagy zöld pont. Csak az nem, ami volt: közlekedést kiszolgáló épület.

A rá- és beépítési víziók láttán kifejezetten puritánnak és tiszteletteljesnek mondhatjuk a Gombát felújító építészek értékszemléletét. Összességében jó, hogy az ötletpályázat teljesen szabaddá tette a kérdéskört, és hogy a megbízó végül egy fegyelmezett, empatikus, de bátor terv mellett voksolt. Illetve két terv mellett: az egyik első és második helyeztet együtt kérte fel továbbtervezésre. Ez okozhatott volna feszültséget, de a Hetedik Műterem Kft. és a Gyüre Építészműterem együttműködése kulturált egyetértésben zajlott.

A Hetedik Műterem pályázati anyaga a pavilon mobilitáshoz kapcsolódó asszociációit kívánta erősíteni, sínen eltolható, transzparens üvegfelületekben gondolkodott. A pályázat és a tervezés közötti időszakban a Szabó Levente vezette team radikálisan mobil elképzeléstől az eredeti tervhez jobban közelítő fal-üveg architektúra felé fordult. A megvalósult elképzelés az elegáns épületszerkezeti elemeket, így a pillérsorokat és a penge, körbefutó tetőt még jobban artikulálja. Schall eredeti tervét véve alapul, megerősödött a transzparencia gondolata: kint és bent, itt és ott kötődik össze. A tervezettség mindenre kiterjedő figyelmének köszönhetően mindez abszolút redukált eszközökkel. A tetőn nincsenek dobozok, a szerkezetek sikkban találkoznak, az üvegpnelek hajlítottak. A Gomba lényegileg lett. Ikonikusabb. Pontosabban artikulált. Olyanabb. És éppen ez okoz konfliktust a műemlékes szakemberekkel, akik „a teljes anyagi valóságában való felújítás” mellett érvelnek. Vajon mennyire értelmezhető szabadon az építészeti mű? – nézek az épületen túlrá. Redukálható-e az egyes szerkezetekre, anyagokra, felületekre? És, ami a Gomba esetében

különös érdekes, tekintheti-e a felújítás alapjának a mai tervező az eredeti elképzelést, a szellemiséget, és mai anyagokkal, technológiákkal „javíthat-e” az épületen? Végül: milyen mértékben adaptálható a megváltozott helyzethez egy műemlék épület?

Ez azért is fontos, mert miközben folyik az építész-műemlékes elméleti vita, az élet egy más síkon hömpölyög tovább. A funkció folyamatos keresgélését és az építészeten kívüli szereplők messze szaladó akaratait nehéz kordában tartani. Közben statikus és építész a nyugati oldalon megsüllyedt pengetető fokozatos visszaemelésén dolgozik sikerrel. Lépcsőről-lépcsőre erősítették, javították a meglévő vasbetonszerkezetet, rekonstruálták, amit lehetett. Kettős valóság. Az érdekérvényesítések

TÉMA • THEME

változó erőterében Szabó Leventékék igyekeztek felkészíteni a Gombát arra a pulzáló vendéglátós valóságra, amely majd odaköltözik. A három zárt tér központi bútorlemei olyan kompakt design tárgyak, amelyek számos funkciót rejtenek magába, ezzel is csökkentve a látható elemek számát. A konzekvens, modernista design személet mindenre kiterjed: az ajtókon lévő piktogramokra, avagy a tipográfiai megoldásra, az építés adatait tartalmazó feliratra.

Az építészek biztos értékszemlélettel igyekeztek egyben tartani a Gomba megjelenését és az eredeti terv szellemiségét. Ez az állapot ma még tiszta, de a beköltöző tartalmak megjelenésére senkinek sincsen rálátása. Vajon milyen lesz a belakott állapot? Hol ér véget a tervezettség? Mi is az épített mű, így mi a kritika tárgya? A mindennapok felől nézve az épület nem izolált alkotás, nem különíthető el a bele, rá és köré épülő látványoktól. A körtéren járva ez már most elgondolkodtató. A telekviszonyokból adódik, hogy a Gomba aurája kicsi, szinte véget ér az épületnél. A terület határa jól olvasható, ez a bazalt kiskockakövel kirakott terület. Szépen megoldott. Nincs azonban összhangban a tér burkolatával, ami itt-ott nem is vesz tudomást a Gombáról, hiszen az áramló mozgásoknak ellentétes mintázatokat mutat.

Ha jobban körülnézünk, sok a vitatható helyzet: a metró szellőzői nem abban a síkban dőlnek, mint a korábbi téralakítás parterrei, a metró liftjeinek felépítménye és a Gomba viszonya nem értelmezhető. A három etapban felújított körtér építészeti megoldásai, a terere kikerülő szobrok, melegedőkövek, táblák, megállók és padok nincsenek összhangban. Visuálisan zajos lett a hely. Bár minden elem tervezett, sőt minden egyes helyről szakmai viták is folytak, a téren ma megállva inkább a viták zavarát sikerült bebetonozni, mintsem egy közös elképzelést.

A Gomba, mint épület jól értelmezhető önálló állítást. A körtéren azonban nincs rend. Az épített környezet hű módon tükrözi a valóságot. Egy olyan világot, amelyben bizonytalanok a funkciók, de uralkodik a konzumálás, nem adódnak össze a tudások, szándékok és energiák. A fotókon átszűr az érzés: a tervezettség nagyobb összefüggésekben nem értelmezhető. Vajon ez kinek a dolga?

ARCHÍV FOTÓ

DILEMMAS OF THE VIEW

THE „MUSHROOM” AND BEYOND

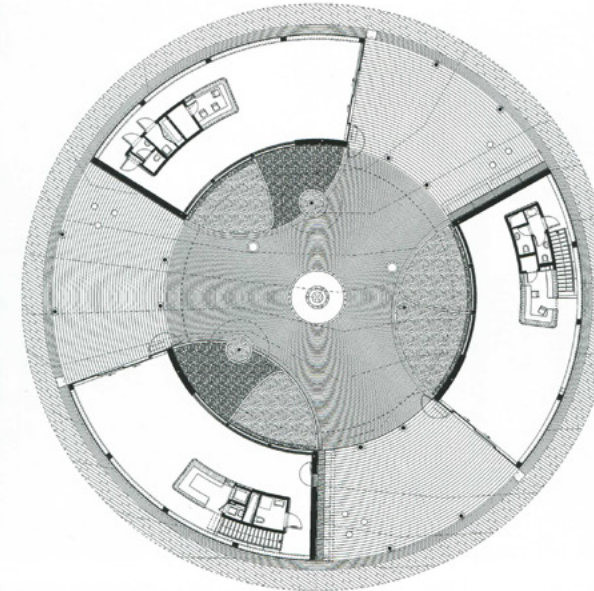
The structure referred to as the Gomba („Mushroom”) has been a protected monument since 1997. Its conditions preceding the facelift project illustrates that the building hardly survived until the turn of the millennium. Several architects and city planners gave up on it, and even the first scheme of the underground line No. 4 presents it as a structure that might be demolished. The contrast with the present is striking: the building for traffic has been simplified into essential through modernization, the structure of the slender pillars beneath the circular blade roof, the airy permeable pavilion open from three sides is an obvious proof of the fact that the structure forms part of the national heritage and is thus to be protected. Salvage of the building was

launched in 2009 when a tender for architectural concepts was published.

The realized concept lends more articulation to the elegant structural constituents. As a result, the rows of pillars and the wrap-around roof are even more pronounced. Based on the original plans by Schall, the idea of transparency was born: outside and inside, here and there are connected. Designers paid due care and attention to every single detail here and applied means absolutely reduced. There are no boxes on the roof, structures meet in plane, the glass panels are bent and curved. The building has thus been transformed into an essential structure, which is even more iconic and more precisely articulated than before.

TÉMA • THEME

EREDETI TERVEZŐ ORIGINAL PLANS:
SCHALL JÓZSEF (1942)
GÉNÉRALTERVEZŐ GENERAL DESIGN:
HETEDIK MŰTEREM KFT.
FELELŐS TERVEZŐK LEADING ARCHITECTS:
SZABÓ LEVENTE, GYÜRE ZSOLT
ÉPÍTÉSZ MUNKATÁRSÁK FELLOW ARCHITECTS:
SIMON ORSÓLYA, KOHOUT DÁVID,
BIRI BALÁZS
TÁJÉPÍTÉSZET LANDSCAPE:
CSONTOS CSENGET, GYÜRE BORBÁLA
– GEUM MŰTEREM KFT.
TARTÓSZERKEZET FRAME:
NAGY ANDRÁS – BEND-STAT KFT.
ÉPÜLETGÉPÉSZET HVAC:
CSER ILDIKÓ – CSER & CSER MÉRNÖKI
IRODA BT.
FELELŐS ELEKTROMOS TERVEZŐ ELECTRICAL ENGINEERING:
BÁRNA GÁBOR – DEDUCTOR BT.,
BALÁZS PÉTER – ARTVILL KFT.
ÉPÜLETSZERKEZETEK STRUCTURES:
DR. KAKASY LÁSZLÓ, DR. DOBSZAY
GERGELY – KAKASY ÉS TÁRSA KFT.
KIVITELÉZŐ MAIN CONTRACTOR:
VORTEX ÉPÍTŐ KFT.

MÚLT ÉS JELEN EGY KALAP ALATT

A körtéri „Gomba” átépítése

szöveg: Somogyi Krisztina, fotó: Biri Balázs

Egyszer volt, hol nem volt, jobban mondva, újra van a Gomba. Az indítás mesebeli, mert úgy tűnik, ez egy olyan történet, amelynek a vége jó. Most ez látszik hihetőnek. Több évtized vegetálás, lassú pusztulás, méltatlan állapot után ugyanis örömteli módon alakult át Buda egyik legfontosabb csomópontján a mindenki által csak Gombának hívott építmény.

A Móricz Zsigmond körtér szellemi orijóját újra méltó módon jelöli ki az a fedett-nyitott pavilon, amely sokak számára emblematikussá tette ezt a helyet. A

mai elegáns, tiszta forma láttán könnyen jönnek a dicsérő szavak, az ítélet: értékes alkotás ez. De emlékezzünk csak vissza a közelmúlt évtizedeire, a graffitivel lefűjt

A körtéri Gomba felújításának tervezői: Hetedik Műterem Kft. és Gyüre Építésműterem

falakra, a rácsokra, a kellemetlen szagokra, koszra, hogy megértsük nemcsak politikai akarat, hanem szaktudás, fantázia és kitartás is kellett ahhoz, hogy újra örülhessünk ennek az épületnek.

A mából körbenézve

A Gomba körül ma már nincsenek palánkok, három irányból újra át lehet rajta haladni, az eső elől be lehet húzódni a körbefutó pengetető alá. Az épület közepén közkívánatra ott maradt a tömzsi szökőkút is. A pavilonban lévő három helyiségbe hamarosan élet költözik: információs iroda és vendéglátóhelyek, amelyek várhatóan felpezsdítik majd a köztérrel. Az új felvétel értelmében tehát nemcsak áthaladni, jegyet venni lehet ott, hanem kitűzött cél volt, hogy a Gomba találkozóhelyé váljon, azaz megállítsa és bent tartózkodásra hívogassa az embereket. A köztéren zajló gazdag városi élet, az emberi jelenlét ma fontosnak tűnik, számos átalakítás szolgálja ezt a felismert értéket. Hogy az emberek mennyire szeretik majd a Gombát, még nem tudni. Ez majd kiderül. Az építészeti alkotás megítélésére azonban már lehet vállalkozni, sőt – mint az gyakran előfordul – az építészeti mű feltehetően ebben a már kész, de még üres állapotában a legkönnyebben olvasható.

Amit látni, tiszta képletnek tűnik: a körbefutó pengetető finom vonalvezetése a felújítás során emblematikussá erősödött, uralkodó karakterjegy lett újra. Az épület ismét elegáns, légies: egyrészt a szerkezet miatt – például a tetőt kecses körpillek tartják –, másrészt, mert továbbra is három irányból nyitott, szabadon átjárható, harmadrészt mert az átalakítás után a három „zárt” helyiség részben üvegfalakkal határolt, azaz belátni-átlátni rajtuk is. A felújítás hitelesen idézi meg a hajdani tervező építészeti érték szemléletét. Úgy tűnik, megnyugtató és egyértelmű, ami ezzel a védett épülettel történt. Hogyan is lehetett volna másképp? – gondolhatnánk, de hangsúlyoznom kell, hogy az átadásához vezetett út komoly vitákon át vezetett. 2008 óta többféle, gyakran egymásnak ellentmondó szándék, felvetés és érvelés csatázott itt is. A nyugodt, elegáns és rendezett eredmény egy értékrendjében magabiztos fiatal építészcsapat kitartó munkájának köszönhető.

1943: az eredeti BSZKRT pavilon

Mivel műemlékről van szó, a mai állapot megértése történeti visszatekintést igényel. Nem kell túl sokat hátrálnunk az időben, mert a Schall József által tervezett pavilon 1943 januárjában adták át. A telek a fővárosi közlekedési vállalat tulajdonában volt, a BSZKRT egy korábbi várócsarnok helyett akart újat, ami jobban igazodik a megvál-

szerte a legjobban, mert azok idomultak a hely jellegéhez. A közlekedési vállalat több tervet is megvásárolt, végül a 2. díjas munkát építette meg, mert könnyedebbnak, átláthatóbbnak, elegánsabbnak találta a többi elképzelésnél. A közlekedés fejlődése robbanásszerű volt, illetve a kor szelleméhez, így nem csoda, ha a mobilitást szolgáló épületek tervezése sok építész számára

2009: ötletpályázat a Gombáról

A felújítások legfontosabb dilemmája: vajon hogyan lehet hozzájárulni egy műemléki védettséget élvező épülethez úgy, hogy az megfeleljen a mai építészeti követelményeknek és a megváltozott életmódból adódó igényeknek, ugyanakkor minél jobban őrizze a védett állapotot? Általános recept itt sincs. A megoldások keresése a Gomba esetében nagyon szerencsésen ötletpályázattal indult. Azért hangsúlyozom ennek fontosságát, mert ez a legnyitottabb és legszabadabb módja annak, hogy sokféle elképzelés fogalmazódjon meg. Hetven terv érkezett a felhívásra, ez jól mutatja, hogy a kérdés ma is foglalkoztatja az építészeket. A beérkezett munkák egyik szélsőséges pólusa a teljes átépítést is elfogadhatónak tartotta, azaz rá-, alá- és beleépített. Tornyot, pergolát vagy buborékot emelt a pavilonra vagy annak közepébe. Egy másik, műemlékes építészeti szemléletmód minden porcikájában az eredeti állapot konzerválását tartja elfogadhatónak. A legérdekesebb megoldások általában e két pólus között találhatók. Arányt találni közöttük komoly kihívás.

A pályaművekből a zsűri többet megvásárolt, öt alkotást díjazott. Az egyik legfontosabb hozadék a zsűrizés során megszerzett tudás: a kiíró, a műemlékes szakma és az építészek vitákon járták körbe, hogy milyen megoldás elfogadható. A bírálatokból az olvasható ki, hogy az épület szerkezete, az elegáns pillérrendszer, az átjárhatóság gondolata és a pavilon karakterét adó körbefutó födém megtartása mellett kreatív ötletekre is nagy volt a nyitottság.

2012: a tervezés újragondolása

A pályázat után három évvel az Önkormányzat végül az egyik 1. díjazottnak, a Hetedik Műterem Kft.-nek (Szabó Levente és Simon Orsolya, Kohout Dávid, Biri Balázs) és az egyik 2. díjasnak, Gyüre Zsolt építésműteremnek együttesen ajánlotta fel az építés lehetőségét. (Tette, bár erre kötelezettsége nem volt. Reméljük, hogy a sikeres végeredmény más önkormányzatokat is meggyőző a pályázati előkészítés fontosságáról, az építészekkel folytatott nyitott dialógusban szunnyadó lehetőségekről.) A mai épület végül a Hetedik Műterem Kft. építészeinek vezetésével, a Gyüre Építésműterem egyetértő szakmai jelenléte mellett valósult meg. Mindkettő olyan pályázó, akik a meglévő épülettel szemben alázatosak, megértőek voltak, de autentikusan akarták megújítani azt.

A Gomba eredeti állapotában is átjárható pavilonépület volt

Az épület műemlékhez méltatlanul lepusztulva vészelte át az ezredfordulót

tozott forgalmi helyzethez. Sok minden történt ugyanis akkoriban: megváltozott a gépjármű-közlekedés iránya (átkerült balról a jobb oldalra), és a villamosvágányok körbefutottak a tér közepén. A tervezést akkor is pályázat előzte meg. A 1942-es felvetésekben a zsűri a kör alakú épületeket

volt izgalmas feladat. Érthető módon ezért a 30-as évek végétől a negyvenes évek végéig egészen kiváló építészeti felvetések születtek. A Gomba építészeti felfogása a Pasaréti téri és az Erzsébet téri buszpályaudvarokhoz hasonlatos, mai ártérelmezése is mutatott hasonlóságokat.

BUDAPEST

A gomba kalapja alatt: áthaladás, eső elől menedék, találkozó pont

A Hetedik Műterem 2009-es pályázati elképzelése a mobilitást hangsúlyozta, lényegét tekintve a három helyiséget mobil és átlátszó falakkal képzelte el. Szabó Levente vezetőtervező az épület bejárásán azt hangsúlyozta, hogy a pályázat óta eltelt idő alatt szemléletük részben változott, pontosabban fogalmazva a kortárs építészeti jellemzők

hangsúlyozásából kissé visszavettek, hogy erőteljesebben idéződjön meg az eredeti architektúra. „A korábban síneken elmozduló teljes üvegfalak helyett egy zártabb megoldás valósult meg, ez jobban közelít az eredeti állapotához. A transzparencia továbbra is fontos érték, ma is sok az üvegfelület, amelynek legyártatása nagy odafigyelést és szakmunkát

igényelt, de tömör falfelületek is vannak. A nyithatóság elképzelése lehetőségként részben megmaradt, a bejáratoknál eltolható a falak, tehát mód van arra, hogy kint és bent egymásba folyjon.” A fal-üveg felület, a kető aránya, viszonya valóban erőteljesebben hozza vissza az eredeti modernista szemléletet, jobban utal a keletkezés korára.

Túlélési stratégiaként is szerencsésebb: a beköltöző élettel járó rendetlenség és ideiglenes információáradat általában felülírja a teljes transzparencia vágyát.

Kívül-belül tervezett, design

Külön méltatást érdemel, ahogy Szabó Leventék a beköltöző életre gondoltak. Ugyanis nem álltak meg a falaknál, hanem erőteljesen formálták a belső tereket is. Az átépítés részeként a Gombát részben alapincéztek, a föld alatt lévő öltözők, raktárak és kiszolgáló helyiségek lehetővé teszik, hogy a felszínen nagyobb legyen a rend. A három hely térképzése hasonló: egy fehér (akusztikus) faborítású központi forma uralja mindegyiket. Ez a mindentudó pult a tér magja. Hátulról nyíló ajtaja mögött mosdók vannak, elől pedig mosogató. A forma felülről komoly gépészetet rejt magában – ez azért is

2014 augusztus

Átjárások és átlátások: az építészeti felvetés lényege

Kinyíló bejárati fal és központi design bútor: a használhatóság jegyében

Az oldalt szerkesztette a Budapesti Építész Kamara

BUDAPEST

2014 augusztus

fontos, mert így a tetőre nem kerültek fel azok a dobozok, amelyek a legtöbb épületnél jelentősen lerontják az összképet. Ezt a középső épített bútort, design magot úgy képzelhetjük el a legjobban, ha luxushajóhoz hasonlítjuk: mindennek megvan a maga helye, minden nagyon kompakt, formatervezett, és kiváló minőségű technológia bújik meg benne. A funkcionális és esztétikai tervezettség magas foka ez, igazi design, a szó legnemesebb értelmében. És ha már általános design-szemlélet: a mindenre kiterjedő figyelem és a vizuális nyelv magabiztos uralása szépen megmutatkozik az épületre felkerülő jelekben és írásokban is. A különböző helyiségek funkcióit mutató piktogramok vagy a Bartók Béla úti bejárat belső falán lévő, a tervezés fontosabb adatait mutató felirat a modernista tipográfiai szemléletet tükrözi. Egy ilyen részletből is kiolvasható az a műgond, amellyel az építészek nevelgették épületüket.

Egy fontos részlet

A Gomba esetében tehát egyes részleteket újra kellett teremteni, ami tervezési feladat. Más részleteknél a felújítás került előtérbe. A kreativitásra mindkét esetben nagy szükség volt. A legjobb példa erre a kör alakú pengetető megóvása. A Gomba épülete az Allée irányába lejt. A szintkülönbségeket az épület természetesen korrigálta, de az idők során a tető mégis megsüllyedt. A felújítás során komoly fejtörést okozott, hogy mit lehet tenni ezzel a 70 éves vasbeton lemezzel. A statikus, Nagy András azt javasolta, hogy pár hét leforgása alatt szép lassan emeljék vissza eredeti magasságára. Az óvatos beavatkozás sikerrel járt, a lemez ma töretlen

ívben szalad körbe. Az emelés ténye azonban észrevehető a pilléreken: a világosabb színű felső rész a berakott toldás. Ha arra járnak, megfigyelhetik.

Épület és környezet konfliktusa

A felújítás tervezői múlt és jelen értékrendje között keresték az egyensúlyt, miközben az épület külső burkától a belső terekig haladva igyekeztek túlélésre felkészíteni épületüket. Sikerrel jártak. Ha az emberben maradnak kérdőjelek, azok kívül esnek a vállalt feladaton, túl vannak azon a szűk építési telekhátáron, ami szinte rögtön a Gomba kontúrja mellett húzódik. (Az építési területet a bazalt kiskockakő mutatja.)

Nehéz döntést kellett hozni a fákról. A 2009-es pályázati anyagokból is kiténik, hogy az építészek mennyire szerették a Gomba közepén lévő fákat, amelyek magasan az épület fölé emelkedtek, természetes árnyat adtak az udvarnak, és – gondolom, nem én vagyok az egyedüli, aki így látja – szimbolikus jelentést is hordoztak. Nos, az építészek és a velük dolgozó tájtervezők legjobb szándéka ellenére a fák áldozatul estek az átépítésnek. „A meglévő kőrisfát nagyon sajnálom. Telepítettünk oda természetesen újat, de a helyzet nem ugyanaz. Mi amúgy fából nagyobbat szerettünk volna, olyat, ami jobban visszahozza a korábbi állapotot. Sajnálom, hogy jó pár évtizedet kell majd várni, amíg komoly méretűre nőnek majd meg a fák.” – jegyezte meg Szabó Levente, miközben körbejártunk.

Az összkép szempontjából szintén problémás az a kakofónia, ami a téren tapasztalható. Az elmúlt évtizedek építési beavatkozásai nem jó ütemben és nem kellő összehangolással valósultak meg. Többféle épület, támfal,

A pavilon karakterét a körbefutó tető adja

parterre, szellőző, pad, burkolat, megálló, műalkotás igénytű „melegedő” és számos felirat látható egyszerre, egy képmezőben. Ez az összetettség a Gomba építészeti számára adottság volt. Feltételezem, hogy ez is oka annak, hogy maga a Gomba ennyire visszafogott eszközhasználattal, ennyire fegyelmezetten és következetesen megfogalmazott. Szabó Leventék munkájukkal megnyugtató rendet kívántak teremteni és pontos hangsúlyokat artikulálni. Mindezt tették annak érdekében is, hogy a hamarosan beköltöző, feltehetően zajos, színes-szagos élet háttérben tisztán olvasható maradjon egy olyan építészeti alkotás, amely 70 év elmúltával is hordozott komoly, visszafejthető és újragalmazható építészeti tartalékokat. Az építészeti koncepció túlélte ezt az időt, az épület megújult: mostantól a használókon és a tulajdonosokon múlik, hogy mennyire lakjuk le újra ezt az értéket. ●

A belső udvar rendezett világ

Bazalt kiskockakő és egy kevéske zöld. De egyszer majd megnőnek a fák

Az oldalt szerkesztette a Budapesti Építész Kamara

SZÉP, JÓ, IGAZ: KALOKAGATHEIA A KÖRTÉREN

Kész a Gomba

Szöveg:
Götz Eszter
Építész:
Szabó Levente DLA,
Gyüre Zsolt
Fotó:
Bujnovszky Tamás

ÉVTIZEDEKEN ÁT BE NEM GYÓGYULÓ HEGKÉNT ROMBOLTA A VÁROS EGÉSZSÉGÉRZETÉT A MÓRICZ ZSIGMOND KÖRTÉREN JOBB IDŐKBŐL OTTMARADT PAVILONÉPÜLET, A GOMBA. VALAMIKOR A VÉGÁLLOMÁSÁRÓL VISSZAKANYARODÓ VILLAMOSPÁLYA HUROM FORMÁJÁNAK KÖZEPÉRE ÉPÍTETTÉK, AMOLYAN TÉRKITÖLTŐNEK, KIS SZÉPSÉG A VÁROSRÉSZ FORGALMÁNAK KÖZEPÉN.

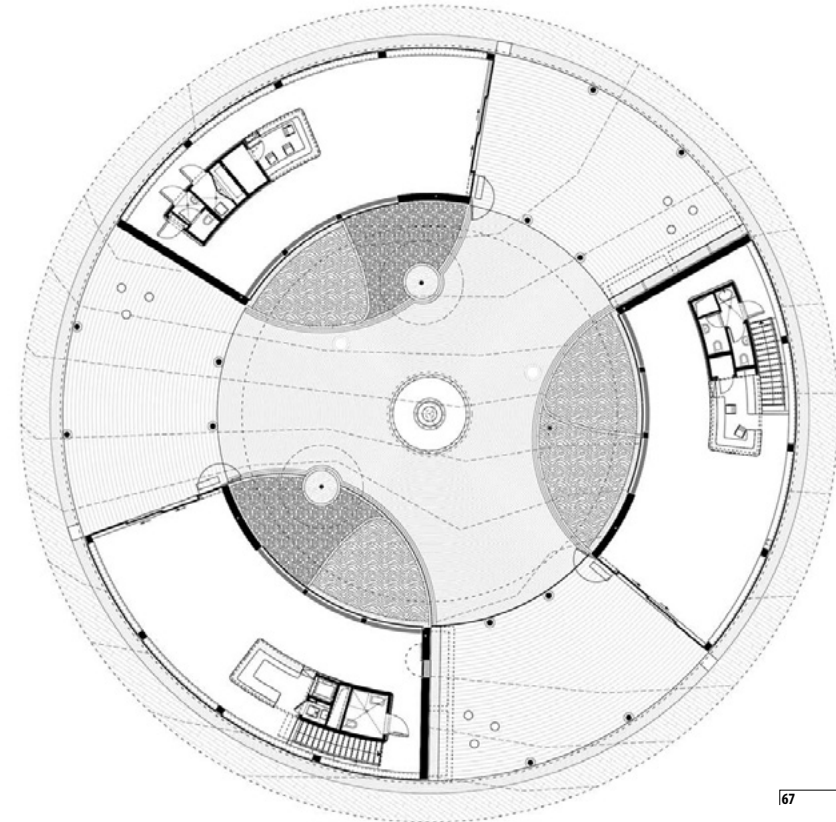

A Gomba kifinomult arányai és illeszkedése a tér mai sodrásában tökéletes

A körgyűrűs tető alá illeszkedő három pavilon, Schall József építész alkotását 1942-ben adták át, jegypénztár és bisztró működött benne, később egy domborművel díszített csobogó is került a közepére. Rövid időre Budapest egyik legszebb térkompozíciója lett, de csupán néhány év békeidőt

kapott. A háború megkímélte a kecses, méltóságos kis épület testét, viszont a gerincét megroppantotta; funkció nélkül, koszlott romként hosszú ideig csak szegényfoltja volt a környéknek. A hatvanas években áramátalakítót helyeztek el benne, lezárva a félig nyitott pavilonok közötti átjárást, így a tér

közepe folyamatosan zúgó ipari területté lett, körben szakadt plakátok borították. A rendszerváltás után műemlékké nyilvánították, így a romkupacot már nem lehetett csak úgy kisöpörni, mint a sarokban hagyott szemetet, de csúfos állapota egészen mostanáig kitartott.

Ritmus és harmónia, a körforma önmagába visszatérő áramlása

A 4-es metró építése helyzetbe hozta a Gombát. 2009-ben Újbuda önkormányzata tervpályázatot írt ki, amelyre az építészeti-örökségvédelmi szempontok mellett hasznosítási ötleteket is várt, magyarul egy funkcióját veszített, de esztétikai és a hely identitásában fontos szerepet játszó építmény értelmes újrafogalmazását. A feladat legalább annyira gazdasági, mint építészeti természetű, mégis vagy hetven pályázó

fogalmazott meg egyfajta lehetséges választ. Bontás, ráépítés, udvarlefedés és szolid helyreállítás egyformán szerepelt a menüben, még a két első helyezett is gyökeresen mást gondolt a Gomba jövőjéről.

Újabb három évig semmi nem történt. Majd 2012-ben, amikor a metróépítés lassan a vége felé közeledett, az önkormányzat újból elővette a témát, és az egyik első helyezett a második díjjal együtt kérte fel a tovább-

Miniatűr park a rohanás közepén, csendes találkozóhely a hangzavarban (a kút domborműve Szomor László)

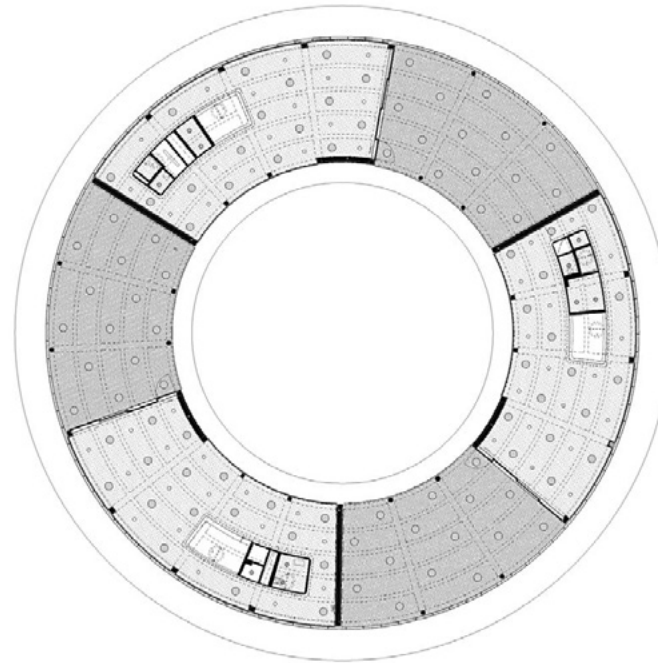

tervezésre. A Gomba innentől Szabó Levente (Hetedik Műterem) és Gyüre Zsolt közös munkája lett, s ez megszabta a gondolkodás alapját: Szabó Levente az eredeti térszakra megtartását, de a zárt tömegek megnyitását javasolta. A Gomba legfőbb esztétikai értékét adó légiesség, a körgyűrű alakú, vékony vasbeton konzollezetű és a keskeny oszlopok eleganciáját kiterjesztette a pavilonokra is, amelyek falait az eredeti osztott üvegtáblák és mellvédek helyett finombeton felületekkel és íves üvegtáblákkal váltotta ki. Ez tovább erősíti a transzparenciát, mintha az épület nem tömszerűen, inkább csak a tér látványát megsokszorozó, dinamizáló ritmusként volna jelen. Csak a három pavilon egy-egy zárófala maradt tömör felület, a körív a tér felé is, a belső nyitott udvar felé is üveg, ráadásul a bejárati oldalak eltolható üvegajtóval hosszában is teljesen megnyitják az egyes tömböket. A három pavilon egyikét alapincézték, ide került a vendéglátó egységet kiszolgáló konyhatechnológia és a gépészet egy része. A szelvényekben jegypénztár és infopont, illetve kávézók fognak működni; a beígért kulturális funkció egyelőre bizonytalan.

Mindenesetre, akármilyen lesz itt, a Gomba kifinomult arányai és illeszkedése a tér mai sodrásában tökéletes. A kör közepén ismét életre kelt a forgalomtól leválasztott, de a pavilonok között minden irányból átjárható kis tér, padokkal és az épület íveit fordított irányban megismétlő zöldfelülettel, a Csodaszarvas-legendát megőrkítő csobogó helyreállításával: miniatűr park a rohanás közepén, csendes találkozóhely a hangzavarban. A szépség felvillanása ott, ahonnan emberemlékezet óta csak elfordított tekintettel siettünk tovább. Ritmus és harmónia, a körforma önmagába visszatérő áramlása a kortárs technológia segítségével lett teljes, amit tovább erősítenek a részletek: a tető alatt körbefutó, osztatlan üvegsávon áttörő neonfény; az utolérhetetlen finomsággal a homlokzatba nyomott, csak csillogó fémbetűkre bontott emléktáblaszöveg Schall József nevével és az építés-átépítés évszámával. Illetve a pavilonokba épített bútoralként, egyszerű, irdalt MDF-lapokkal burkolt pultok, melyeknek menyezete elrejtje a gépészeti szerelvényeket is. A kültéri bazaltkockák a múltat idézik, belül a finom bazaltörleménnyel ötvözött, csiszolt terrazzo-burkolat a mának szól. És a mi korunknak kell meghallani a Gomba által sugallt gondolatot is: vajon kell-e több profit, mint az, amit egy funkcionális értelemben aligha hasznos, de a mikrokozmoszt teljesítő – és nem utolsósorban a széppérezékünket – hosszú idő után végre helyreállított építmény hoz a város életébe.

Az eredeti osztott üvegtáblák és mellvédek helyett finombeton felületek és íves üvegtáblák

Eredeti tervező:

Schall József

Generáltervező:

Hetedik Műterem Kft.

Felelős tervezők:

Szabó Levente DLA, Gyüre Zsolt

Építész munkatársak:

Simon Orsolya, Kohout Dávid, Biri

Balázs, Tánzos Tibor, Páll András

Tájépítészet:

Csontos Csenge, Gyüre Borbála

(Geum Műterem Kft.)

Tervpályázat:

2009

Tervezés:

2012

Átadás:

1942/2014

Továbbíró felújítás - a körtéri Gomba második élete

2014. augusztus 12. CEST 15:09 [vélemény](#) Média Építészeti Díja: [MÉD 2014 épületek \[65\]](#) földrajzi hely: [Magyarország \[6234\]](#), [Budapest \[3735\]](#) szerzők: [Kerékgyártó Béla \[10\]](#) építészek, alkotók: [Gyüre Zsolt \[12\]](#), [Szabó Levente \[41\]](#) fotó: [Biri Balázs \[8\]](#), [Szentirmai Tamás \[15\]](#)

A Móríc Zsigmond körtér és benne a **Gomba felújítása** elkészült, az utóbbi első kritikai mérlegre tétele is megtörtént. Az alábbi írás a felújítás ismertetésén túl a folyamat bemutatására helyezi a hangsúlyt, s ezzel az eredmények és dilemmák továbbgondolásához szeretne hozzájárulni. **Kerékgyártó Béla** írása.

„Ki nyert? Ki veszített? A kortárs építészet? A műemlékvédelem? Van értelme ennek a kérdésnek egy olyan társadalmi (és szakmai) környezetben, amelyik ebből a dilemmából keveset sem ért? Ha nem csataként, győzelemként vagy vereségként, hanem értelmezésre hívó eseményként fogjuk fel a Gomba átalakulását, akkor számtalan tanulsággal szolgál...” (Masznyik Csaba kritikájából, Metszet 2014/4)

Három problémakört szeretnék érinteni: az első a Gomba téri kapcsolatai, a második a felújítás jellege (a műemlékes megőrzés és az építészeti továbbírás közötti vita), a harmadik pedig az elkészült felújítás építészeti sajátosságainak, a belőle fakadó lehetőségeknek és korlátoknak a számbavétele.

Az előtörténetet **Preisich Gábor** összefoglalásában idézem: *„A városrész főterének, a Móríc Zsigmond körtérnek íves déli szegélye a harmincas évek végén épült be azonos párkánymagasságú bérházakkal, 1942-ben került itt sor a villamosvasúti gócpont kialakítására, a budafoki BHÉV Gellért téri hurokvágányának megszüntetésével. A körtér ezáltal a városrész forgalmi központja lett, ezt a folyamatot azonban nem kísérte központi jellegű intézmények, kereskedelmi és kulturális létesítmények idetelepítése.”* (Budapest városépítésének története III., Műszaki Kiadó 1969, 98) A Gomba tehát a közlekedési rendszer térbeli kiépülése nyomán, annak formája és igényei szerint született meg, ebben az értelemben messzemenően funkcionális, az üzemeltetés gyakorlati igényei által megszabott építmény volt. Ha vele kapcsolatban a pályázati kiírás (a műemléki dokumentáció nyomán) „a két világháború közötti műépítészeti egyik legsikerültebb térkompozíciójá”-ról beszél, akkor ehhez érdemes hozzáfűzni, hogy a térkompozíciót jelentős mértékben az íves beépítés és a közlekedési rendszer determinálta. Ez persze nem von le a terv és a megvalósult épület értékéből, hiszen az építészeti formálás révén a mobilitás, a dinamika mint a modern nagyvárosi élet egyik alapvető jellemzője szuverén kifejezést kapott. Anyaghasználata, építészeti eszközei – a travertin burkolat, a karcsú műkő oszlopok, idomvas acélból hegesztett ablakkeretezés stb. – üzemi és középület jellegét is kifejezték, s egyben a kor lenyomatává és közvetítőivé tették. A Gomba három cikkelye különböző funkcionális igényeknek felelt meg, a belső térstruktúra különbsége a külső homlokzat tömörnyitott arányain és nyílászáróin is kifejezésre jutott. Közfunkciói – jegypénztár és várakozó, illetve IBUSZ-iroda és trafik – a tér felé nyíltak.

A korábbi végállomások megszűnt és az átmenő forgalom visszahelyezte a tér közlekedési súlypontját a kereszteződés felé. A Gomba esetében külön nehézséget és megoldandó feladatot jelentett (volna) a tér- és funkcióvesztésből következő helyzet átgondolása. A tér és a metró felszíni tervezői - részben jogosultság híján, részben azonban szándékosan - figyelmen kívül hagyták a Gombát és környezetét, ha nem dolgoztak egyenesen ellene. A kaotikus felújítás-történetnek csak két jellegzetes, a Gomba helyzetét is befolyásoló mozzanatát kiemelve: a 2000-es évek elején a kritikák ellenére kiépített aluljárórendszerrel, amely a felszínen egyoldalúan a közlekedésnek adott elsőbbséget és a városi funkciókat a föld alá vitte volna, már a 2005-ös tervtanácson hivatalosan is kijelentették, hogy elhibázott volt. [Az új koncepció](#) a felszínen kívánta az agórafunkciót megvalósítani, a gyalogos és biciklis közlekedés felértékelésével. Ekkor felhívták a felszíni tervező figyelmét az elképzelések újragondolására, 2007-ben mégis olyan rendezés és építmények kaptak engedélyezést, amelyek ellen erős szakmai és civil kritika fogalmazódott meg. Főként a vastraverznek nevezett kijárati építmény került [a kritikák keresztüztüzebe](#): „... A tiltakozók szerint a metrókijárat tervezésekor a közlekedési és gépészeti szempontokat tekintették elsődlegesnek, a körtér egészét figyelmen kívül hagyták; továbbá az építmény megjelenése nem illeszkedik a tér épületeihez, a műemlékvédelem alatt álló Gombához és a Szent Imre szoborhoz sem, helye pedig – építészeti minőségéhez képest – a Fehérvári út tengelyében erősen túlépült.”

A Gombát csak az építés és műemlékes szakma egy része tekintette szívügyének. A 70-es évek végétől fedezték fel újra (**Dévényi Tamás, Ferkai András**), a 90-es években pedig, a tapasztalható és előre látható fenyegetettség hatására, a legrosszabbat elkerülendő, műemléki védeltséget kapott (1997, hármas besorolás, **Lővei Pál** kezdeményezésére). 2002-ben a felújítást előkészítendő készült el a műemléki tudományos dokumentáció és javaslat a Gomba felújítására. Kialakult ugyan egy nagyívű elképzelés Belbuda kulturális főutcájáról, aminek a körtér és a Gomba is része lehetett volna, de mindebből kevés valósult meg. Az idők során az épület a felújítások elmaradása, a funkcióvesztés, a gondatlanság és az elhanyagoltság nyomán majdhogynem rommá vált.

A Gombára végül a kerület mint fenntartó 2009-ben, amolyan választási projektként írt ki építészeti ötletpályázatot. 2010 után a folyamat leállt, hogy aztán a 2014-es választások közeledtével vegyék elő újra. A 2009-es ötletpályázat kiírásában két, egymással nehezen összeegyeztethető igény fogalmazódott meg: egyrészt „verseny- és piacképes konstrukció létrehozását” másrészt pedig „a műemlék épület és környezetének [olyan] megújítását” kívánták, amely „a korszerű műemlékvédelem elveivel összhangban – korszerű építészeti megoldást” kínál. (Hogy mit jelent a „korszerű” műemlékvédelem, s hogyan hozható összefüggésbe a korszerű építészeti megoldással, megválaszolatlan kérdés maradt.) A későbbiek szempontjából fontos pont volt az, hogy a kiírás a Gombára és környezetére szolt, a tulajdonjogi kérdések tisztázása és egyeztetése a kerület és a főváros között azonban a későbbiekben is elmaradt. Magára az épületre nézve pedig, a műemléki védeltség dacára, nyitva hagyta a Gomba megtartásának, illetve a megtartás mikéntjének és funkciójának kérdését – mindezekre az építészekről várt választ. Ami akár rendben is lett volna, ha az ötletpályázatot egy kidolgozott program alapján meghirdetett építészeti pályázat követi. Ehelyett „Az önkormányzat az élményben végzett öt pályamű (két I. és három II. helyezett) szerzőit második fordulóra hívta meg, és az így elkészült, elvi engedélyezési szintű tervek értékelésére kérte fel a Műemléki Tanácsadó Testületet (MTT), hiszen az épület helyreállításának engedélyezése a KÖH feladata.” A döntés ilyen áthárítása eleve paradox volt, hiszen a Testület műemléki kérdésekben jórészt kész helyzet elé volt állítva. Jól állapította meg az Építészfórumon megjelent összefoglalás, hogy [„A testületi ülés a pályázati zsűri és a tervtanácsi működés keverékeként zajlott le”](#).

A vitában szembekerült egymással a megőrző-helyreállító és a megőrző-továbbíró, a műemlékes és az építészeti-tervezői megközelítésmód. A műemlékes állásfoglalások az elvek általános deklarálása („A műemlék minden esetben anyagában is megtartandó régiség, hozzátételnek, legyen az bármilyen szellemes is, csak a teljes megőrzés mellett lehet létjogosultsága.”) és az adott körülmények és feltételek mellett elfogadható megoldások mérlegelése között ingadoztak. Az állásfoglalásban végül is - a kialakult helyzetből következően szükségképpen - az utóbbi kapott nagyobb hangsúlyt. Miközben sorra vették az elfogadhatatlannak ítélt beavatkozásokat: ráépítés, befedés, alapincézés, javaslatukat a következőkben összegezték: *„Az épület jellegzetességét elsősorban a környűri alakú elegáns és nagyvonalú tető adja, de nem szüntethetők meg teljesen a tető alatti beépítések sem.”* A korábbi egyik első díjas pályázat (Hetedik Múterem, **Szabó Levente**) mellett tették le a voksukat, amely a legtöbb figyelemmel és a legérzékenyebben viszonyult a meglévő épülethez, jóllehet attitűdjét a rekonstrukció helyett a kortárs építészeti eszközökkel történő továbbírás határozta meg. A műemlékes és az építész-tervezői hozzáállás közötti elvi eltérés a továbbiakban is megmaradt. Jól tükrözi ezt az, ahogyan a két oldal a műemlékesek javaslatát - *„a falazott tömegekből is több tartandó meg”*- értelmezte: a műemlékesek nyilván az eredeti burkolat és nyílászárósztás visszaállítását szerették volna, míg a tervező, pályázati tervét továbbfejlesztve, a falas részek visszaállítását a továbbfejlesztés koncepciójába illesztve, más anyagokkal és arányokkal oldotta meg. Valószínűsíthető, hogy a vita csak a külső megjelenés mikéntjére vonatkozott, a belső átépítése nem volt kérdés. Annál is kevésbé, mert az építkezés közben nyilvánvalóvá vált, hogy az épület műszaki állapota miatt az eredeti kialakítás rekonstrukciója csak a teljes újrabeépítéssel lett volna lehetséges.

A Hetedik Múterem terve a továbbíró érték megőrzés felfogását követte, amennyiben a meglévő építményt nem pusztán elrugaszkodási pontként kezelte, hanem az épület alapkarakteréből és értékeiből kiindulva azok kortárs továbbfejlesztését tűzte ki célul: *„egyszerre kell tisztelettel, de határozott bátorsággal hozzájárulni a műemléképülethez”* – fogalmazott [a műleírás](#). A műemlékvédőkkel egyetértésben értéknek tartotta a kör alakú beépítést, a karcsú műkő oszlopok által tartott födémlemez, a három cikkelyre bontott, átjárókkal megszakított pavilonos beépítést, a zárt és nyitott részek ritmusát. Megőrzendő, illetve fejlesztendő értéknek jelent meg számukra az épület dinamikus és transzparens jellege. Olyan tervet dolgoztak ki, amely egyszerre képes a fizikai és szellemi, a feltáró-rekonstrukatív és a kortárs műszaki, funkcionális és kulturális igényeket kielégíteni.

A pályázati tervváltozat egyik erényeként említhető, hogy előtérbe állította a téri kapcsolatok és a működés problémáját. A már említett transzparencia és dinamika mellett a mobilitás jelentőségét hangsúlyozta. A tervező teljesen transzparens, változtatható – bővíthető, visszazárható – üvegpavilonokat, valamint a terep lépcsőzetes kialakítását, s benne olyan mozgatható térbútorokat képzel el, amelyek sínei egyben az alapfunkciót, az egykori közlekedési rendszert, pályákat is visszaidézték. Nem az épület tárgyi önállóságát hangsúlyozta, hanem azt az igényt fogalmazta meg, hogy „a jelenlegi zárt, a tértől elforduló struktúrát át kell értelmezni, a város köztéri jelenlétét kell a lehető legintenzívebbé tenni ... köztéri eseményteret” kell létrehozni. A látványterveken is bemutatott pezsgő városi élet csak a vágyakat fejezte ki, habár a tervezet az üvegdobozokhoz, pavilonokhoz többféle funkciót – mégpedig alapvetően közösségi funkciókat – is rendelt (kerületi kiállítóterem, BKV infópont, minőségi kávézó). E koncepció persze „költői” volt abban az értelemben, hogy a Gomba alapterületén túlnyúló részek igénybe vehetőségével, illetve egy ideális használati struktúrával számolt.

A megbízást végül is a pályázati első díjas Hetedik Műterem és az egyik második helyezett, a Gyüre Építésziroda Kft kapta. A terv továbbdolgozása alapvetően a Hetedik Műterem koncepciója alapján történt. Ennek során – tulajdonviszonyok említett tisztázatlansága és konkrét használói program híján – a tervezők az építmény mint keret kompakt kialakítására törekedtek. A koncepció az aktivizmustól a statikusabb, az épületszerűséget hangsúlyozó tárgyyszerűség felé mozdult el. Alapvetőnek számított az épület jellegadó körköröségének, dinamikájának megtartása és újrafogalmazása. Ennek érdekében, az anyagok és szerkezetek szakértői vizsgálatára támaszkodva, helyreállították (illetve részben újraépítették) a tartóoszlopokat és a fődémlemezeket. A tárgyyszerűség előtérbe kerülésében az eszmei szempontokon (az eredeti épület falas jellegének tekintetbe vételén) túl a műszaki szempontok is szerepet játszottak. A mozgatható üvegdobozok nemigen feleltek volna meg a műszaki feltételeknek. A nagy, hajlított üvegfelületek gyártása is a hazai kivitelezői feltételek végsőkéig feszítésével született meg. (A szakmában jól ismert cég külön kemencét épített ezek gyártására.) A nagy, hajlított üvegfelületek által kifejezett dinamika határozta meg a téglány alakú, szintén hajlított műkö elemekkel való burkolást, ami koncepcionális szinten kizárta az eredeti, síkban kiosztott travertin burkolat visszaállítását. A burkolat és az oszlopok működő anyaga ilyen módon összhangba került egymással. Az íves betonelemek színárnyalata ugyanakkor utalásnak is tekinthető az eredeti travertin burkolatra, de persze nem rendelkezik annak a kort is közvetítő jelentésével. A síkban tartott üveghomlokzat és a burkolóelemek illesztése nagy pontosságot igényelt, amit csak helyenkénti visszacsiszolással lehetett elérni. Ennek folytán a felületen sok helyen láthatóvá vált az anyag szemcsés jellege.

Az épület mint tárgy kompaktságát fokozza a terephez való illesztése is. A terep egyenletlenségét szintugrás, lépcsőzés nélkül, az épület alapsíkjának illesztésével oldja meg – a kiegyenlítésben a falazott részeknek szintén fontos szerep jutott. A terepszint eleve emelkedik a tér széle felől, ám az épület dinamizmusát az eredeti koncepcióban is tovább fokozta az, hogy a fődém befelé lejt, ezáltal a külső perem megemelkedni, az épület lebegni látszik.

Lényeges különbség a korábbi épülethez képest, hogy a három cikkely külső megformálása lényegileg azonos módon történt, s a körbefutó homlokzatok folytonossága növeli az épület dinamikáját, illetve kompaktságát. A tömör és nyitott részek ritmikus váltakozását az elegáns, túlnyúló fődémlemez, illetve a vezetőkeket, világítást is magában foglaló, a beépítés síkjában végigfutó karima fogja össze, amely utóbbin az eredetit idéző üveg fénycsík fut körbe. A mostani megoldás, az üveglapok ragasztása, erősíti a folytonosságot, viszont az eltérő üvegfelületek találkozása némileg zavarólag hat.

A külső és a belső oldal között különbség, hogy az udvarra nyíló részen az íves üvegek a padlószintről indulnak vagyis teljes szélességben megnyitják a falat, ami külső és belső között intim kapcsolatot tesz lehetővé. Ez azonban közvetlenül csak vizuálisan érvényesül, mivel az eredeti elképzeléssel szemben az íves üveghomlokzatot nem lehet megnyitni – ez már meghaladta a kivitelezői lehetőségeket. A megnyitás a körkerekelyek bütühomlokzatán található. Az egyedileg tervezett és kivitelezett alumínium keretes nyílászárók a teljes rövidebb falat kitöltik, s akár a fal teljes szélességében megnyithatók. (Így is felmerül azonban, mondjuk kávéházi használat esetén, a külső és belső közötti kapcsolatok némi nehézkessége.)

Minimalizmus és elegancia érvényesül a belső terekben is. Míg a külsőben két-két pár karcsú hengeres oszlop tartja a az íves fődémet, a belső terekben a tartó pillérek négyzetesek, és eltérésük az íves üvegfelületek osztásaitól sajátos ritmust ad. A belső terek kialakításában kitapintható a tervező törekvése, hogy megpróbálja elkerülni vagy a lehetőségek szerint kordában tartani az eltérő használatokból fakadó téri és anyagbeli zűrzavart. A terek egységesen csiszolt terazzo burkolatot kaptak, a kiszolgáló funkciókat,

gépészetet részben a pinceszinten, részben pedig egy-egy, a terek formájához igazodó, nagy méretű térbútorban helyezték el. Ez azonban csak megelőző intézkedés, s kérdés, hogyan alakul a tényleges használat.

A nagyvonalú, igényes felújítás elkészült, de az épület még használaton kívül, nagyméretű pasztikaként áll a téren. Visszaillesztése – az eddig elkövetett hibák és mulasztások lehetséges korrekciójával és új kezdeményezésekkel – megoldásra vár, s különböző szereplők részvételét igényli. Ezen a helyen, s az Allee közelségében, aligha megnyugtató a pusztán „profitorientált”, vendéglátós működtetés. Biztos, hogy közösségi (pl. kerületi és/vagy kulturális) funkcióra is szükség lenne, mint ahogy olyan akciókra, ideiglenes használatokra is, amelyek – az első tervben megfogalmazottaknak is megfelelően, s kihasználva a Gomba helyzetében és minőségében rejlő potenciált – eseménytérré alakítanák a Gombát és környezetét. Fontos tehát, hogy az építész és tájépítész szakma és fórumaik ne elégedjenek meg az elkészülés tényével, hanem a közvéleménnyel együtt fokozott figyelemmel kísérjék és segítsék a Gomba „beüzemelését”, köztéri használatának alakulását.

Kerékgyártó Béla

nemzetközi sajtómegjelenések

[archdaily](#)
[europaconcorsi](#)
[architizer](#)

Grădina Trefort. Un monument în imediata apropiere

Trefort-Garden. A Monument in Personal Proximity

Acest monument din Budapesta este enorm (200 m) și totuși aproape invizibil. Ne vorbește despre traumă și memorie într-o manieră antierotică, rafinată și empatică. Contextul istoric și tehnologii de ultimă oră sunt aduse împreună de un proiect care trece de la scara urbană la cea a arhitecturii și designului grafic.

EN

This monument in Budapest is huge (200 m), yet almost invisible. It speaks about trauma and memory in a non-heroic, refined and empathic manner. A historical context and latest technologies are brought together in a project that spans from the urban scale to that of architecture and graphic design.

B

TEXT:
KRISZTINA SOMOGYI
FOTO / PHOTO:
AKOS POLGARDI

La începutul anului 2014, Facultatea de Științe Umaniste a Universității Eötvös Loránd (ELTE) a anunțat un concurs de arhitectură pentru proiectarea unui monument. Pe site-ul grădinii Trefort, Universitatea a vrut să-i comemoreze pe profesorii și studenții uciși în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Scopul a fost să se găsească o metodă și un spațiu demne de o asemenea comemorare. Studenții și profesorii de la EME (Școala de Arhitectură), Ciclul XXII, au participat la concursul de design. Proiectul câștigător a fost finalizat în noiembrie 2014.

Bare paralelipedice din bronz, cu o secțiune de 1x1 cm au fost instalate în mortarul dintre două șiruri de cărămizi pe două clădiri din campusul situat între bulevardul Múzeum și strada Puşkin. Banda de bronz, abia vizibilă între șirurile de cărămizi, îngustă, dar de aproape 200 m lungime, conține numele și datele personale ale 198 de foști membri ai Universității identificați până acum. Pe această bandă metalică, numele, scrise cu litere de numai 6 mm, sunt aliniate unul după altul, scrise cu fontul Trefort Grotesk light, conceput special pentru memorial. Distribuite aleator și omogen. În imediata apropiere tactile.

Poți deveni cu ușurință jenat privind monumente simbolice, eroice sau abstracte care reprezintă traume naționale: încerci să găsești în zădar posibile interpretări, oscilând între imaginea simbolică și figurile reprezentate, mesajul și obiectul concurând și producând un mesaj confuz. Așa cum spunea Péter György, estete, cercetător, profesor universitar și unul dintre inițiatorii acestui memorial: „Am impresia că sculptura monumentală din secolul al XIX-lea a devenit doar un obiect de muzeu și inadecvat în ultimele decenii, un stil aproape mort, care devine invizibil imediat după ceremonia de inaugurare. Memoriale bune din spațiile urbane au fost până în prezent intervenții microistorice fin formulate într-un mod arhitectural. Nu cunoștii un monument care să prezinte traume naționale care ar putea fi reprezentate de orice fel de figură eroică. Pentru aceasta, am găsit că este important să nu vorbim cu sculptorii, ci cu arhitecții, a căror activitate nu conține elemente figurative, narative. Suntem recunoscători arhitecților pentru creația lor, deoarece memorialul realizat ne oferă o soluție inteligentă și indispensabilă de personalitate și impersonalitate.”

Unii dintre arhitecți au semnalizat totuși faptul că a fost, de asemenea, exemplar, modul de gândire și atitudinea celor care au lansat concursul. A existat o gândire comună, care a ridicat nu doar nivelul

EN

At the beginning of 2014, the Faculty of Humanities, Eötvös Loránd University (ELTE) announced a restricted architectural competition for the design of a monument on the site of Trefort-Garden. The university wanted a dignified way and location for commemorating its teachers and students killed during World War II. The students and masters of EME (Master School of Architecture), Cycle XXII attended the design competition. The winning design was completed in November 2014.

Bronze rods with a 1x1 cm section of were installed into the mortar joints of the two brick buildings standing on the campus area located between Múzeum Boulevard and Puskin Street. The barely noticeable, narrow, but 200 meter long bronze stripe, almost blending into the bricks, contains the name and personal data of the 198 former university citizens, which have been found so far. In this stripe, the 6 mm high names are lined up one after the other, written in Trefort Grotesk light font, designed especially for the memorial. Distributed randomly and homogeneously. In tactile proximity.

One gets embarrassed easily when seeing symbolic, heroic or abstract monuments representing national traumas: we try in vain to find the possible interpretations, oscillating between the symbolic image and the depicted figure, while standing in a message-confused way, thinking and evaluating the sight. But we still stand aside. This was quite well formulated by Péter György, aesthete, media researcher, university professor and one of the initiators of the memorial's establishment: "I get the impression that 19th century monumental sculpture has become completely musealized and inadequate in recent decades, a dead genre in a sense, which becomes invisible immediately after the inauguration ceremony. Good memorials I have seen in urban spaces so far were fine micro-historical interventions formulated in an architectural way. I know of no monument depicting national traumas that could be represented by any heroic figure. For this, I found it important not to speak with sculptors but with architects, the work of whom contains no figurative, narrative elements. We are grateful to the architects for their creation, because the realized memorial site provides us with a smart and indispensable solution of personality and impersonality." Some of the architects, however, strongly stated that the way of thinking and attitude of the competition initiators was also exemplary. A common thinking evolved, that not only raised the standard of entries, but also

zeppelin

Fragment, scara 1 : 1
Fragment, 1:1 scale

propunerilor, dar, de asemenea, a contribuit la îmbogățirea proiectului câștigător în timpul procesului de realizare, făcând designul un lucru esențial. Arhitectul Levente Szabó a spus în timpul conferinței de două zile de la inaugurarea monumentului, citând cuvintele artistului german, Jochen Gerz: „Monumentele memoriale sunt lucrări executate întotdeauna la comandă. Se presupune că o lucrare nu poate depăși calitativ nivelul comenzi”. În legătură cu monumentul din Grădina Trefort, participanții au menționat într-un fel sau altul importanța dialogului: conferința din momentul inaugurării, efortul continuu de cercetare, publicarea rezultatelor pe site, dorința de comunicare, deschiderea grădinii, precum și procesul ipotetic de receptare a creației, toate sugerează importanța dialogului.

DE LA INTENȚIE LA PROIECTARE

Arhitecții care au pregătit acest proiect câștigător (Ildikó Bujdosó, Dénes Fajcsák, Eszter Lukács, Nóra Szigeti și profesorii lor János Roth și Levente Szabó) au fost preocupate de două aspecte de bază: interpretarea corectă a intenției, și anume problema ridicării monumentelor, și, mai specific, înțelegerea a ce înseamnă pentru ELTE o amintire „formulată în spațiu și materiale”, după șapte decenii. Desigur, un alt aspect s-a axat pe localizarea memorialului, căutând modurile în care acesta ar fi fost perceput în grădină. Se pare că aceste întrebări pragmatice au dus la reflexii neașteptate. De exemplu, Budapesta este un loc dens din punctul de vedere al memorialilor istorice. Multitudinea de nume de străzi, plăci memoriale și monumente este menită să păstreze în memoria colectivă oameni și evenimente. Cu toate acestea, după momentele festive de inaugurare, de obicei, aceste monumente devin neobservate în viața de zi cu zi. Monumentele tac și oamenii iluștri rămân necunoscuți.

De asemenea, subiectul te face să te întrebi cum să îți amintești de persoanele ucise în al Doilea Război Mondial. Tonul eroic, patetic, este incompatibil cu ceea ce s-a întâmplat: aici trebuie să existe altceva. Din nou, arhitecții citează firul teoretic al lui Jochen Gerz: „O trăsătură comună a lucrărilor de artă, pe care James E. Young le numește contramonumente, este că sunt dezamăgitoare. Cu alte cuvinte, subiectul în sine este dezamăgitor, deoarece opera de artă nu vizualizează un trecut eroic, ci unul negativ; dezamăgitor înseamnă nu numai pierderea iluziilor, ci, de asemenea, eliminarea fraudei și

EN

contributed to the enrichment of the winning project during the realization process. As architect Levente Szabó put it during the two-day conference associated to the monument's inauguration, by quoting the words of the German artist, Jochen Gerz: "Memorials are works always performed for order. It must be assumed that a piece of work cannot be better than the commission itself." In connection with the Trefort-Garden monument, the participants, in one way or another, have mentioned the importance of dialogue: the conference held at time of the inauguration, the continuous collecting work followed by the publishing of the results on a website, the desire for communication, the openness of the garden, as well as the hypothetical process of the creation's reception.

FROM INTENTION TO DESIGN

The architects who prepared the winning entry, (Ildikó Bujdosó, Dénes Fajcsák, Eszter Lukács, Nóra Szigeti and their masters János Roth and Levente Szabó) were basically concerned with two issues: the accurate interpretation of the intention, namely the problem of erecting monuments, and more specifically the understanding of what remembrance, "formulated in space and materials", means for ELTE after seven decades. Understandably, another consideration focused on the location of the memorial, looking for the possibility of its future reception in the garden. Seemingly, these are pragmatic questions leading to perplexing thoughts. For example, Budapest is a dense place in terms of remembrance. A multitude of street names, plaques and memorials are meant to preserve prominent people and events in collective memory. However, after the festive moments of inauguration, usually these monuments become unnoticed in everyday life. Signs become silent and illustrious people remain unknown.

It also makes you wonder how to remember the people killed in World War II. The heroic, pathetic tone is incompatible with what happened: here something else has to be faced with. Again referring to the thread of artist Jochen Gerz, repeatedly cited by the architects: "A common feature of the works of art, which James E. Young calls counter-monuments, is that they are disappointing. In other words, the topic itself is disappointing, since the work of art does not visualize a heroic but a negative past; and disappointment means not only the loss of illusions, but also tearing lies and eliminating fraud.

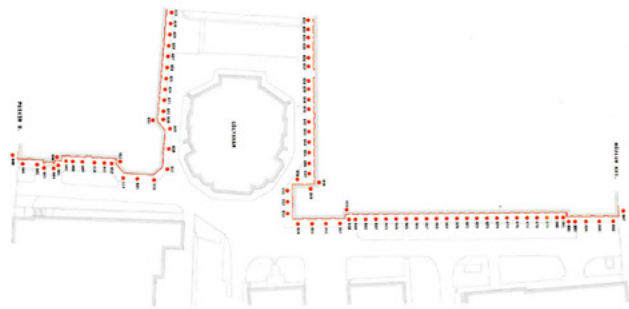

minciunilor. Acest lucru nu este rezultatul activităților forțelor superioare, ci pornește de la nivelul ochilor, de la tine și de la mine.” Această idee poate fi în mod clar aplicată la monumentul Grădinii Trefort.

Uitarea care a s-a așternut peste acest subiect în ultimele decenii este la rândul său jenantă. Dificultatea cercetării întreprinse de ELTE constă și în faptul că, pe de o parte, este greu de găsit informații, nume, date, iar pe de altă parte, e greu de perceput ce înseamnă această traumă în identitatea universității.

ÎN JURUL MONUMENTULUI

Grădina Trefort este situată în centrul istoric al Pestei, între Muzeul Național al Ungariei și intersecția Astoria. Zona de campus are scop de tranzit, circulație și, să spunem drept, parcare; este un loc urban mult mai agitat decât îl arată numele (sacral) al grădinii. Experiența demonstrată că, în ciuda numărului mare de statui și plăci memoriale plasate anterior aici, acestea nu i-au atins în nici un fel pe studenți. Ce trebuie făcut într-o astfel de situație? „Un memorial poate avea o șansă de a-și atinge obiectivul, dacă devine un element invizibil în mediul său și, în același timp, un semn dramatic - în funcție de gradul de deschidere a percepției beneficiarului” - după cum au subliniat arhitecții. Deci, soluția corectă pe care au găsit-o nu a fost augmentarea monumentului, ci, dimpotrivă, sensibilizarea și implicarea beneficiarului. Pentru arhitecții, cuvântul-cheie a devenit „scara, deoarece grădina se află pe un teren vast, în timp ce semnul a trebuit să se refere la întreg. Pentru aceasta, semnul nostru a devenit foarte mare și, în același timp, aproape imposibil de mic. O intervenție în Grădina Trefort, totală și aproape imperceptibilă, în același timp. Sperăm că memorialul va fi capabil să obiectivizeze pierderea unică și dramatică a universității asociate epocii respective, fără să o pună permanent

EN

This is not the result of higher forces' activities, but it starts from eye level, from you and me.” This idea can clearly be applied to the Trefort-Garden monument.

Oblivion, which has featured the last few decades in relation to the topic, is also embarrassing. The difficulty of the research launched by ELTE lies also in the fact that on one hand it is struggling to find data, collect names, identify dates, and on the other hand it is a hard work to think over what this trauma means in the identity of the university.

LOOKING AROUND THE SITE

Trefort-Garden is located in the historical downtown of Pest, between the Hungarian National Museum and Astoria transport hub. The

zeppelin

TREFORT GROTESK
IS A UNICASE, —
— MONO-LINE,
CONDENSED, SANS
SERIF, — TITLING
TYPEFACE —
DEVELOPED — FOR
A WW2 MONUMENT
AT ELTE, BUDAPEST
IN 2014. ¶

Frezarea CNC a barelor
din bronz
CNC milling of the
bronze bars

EN

campus area itself is meant to serve transit, circulation and, to put it straight, parking; it is a much busier urban location than the name of the (sacral) garden would suggest. Experience has shown that despite the large number of previously placed statues and memorial plaques, they were not able to address university students. What should you do in such a situation? “A memorial may have a chance to reach the goal if it became an invisible element of its environment and at the same time a dramatic sign - depending on the openness of the recipient.” - as the architects summarized their analysis. The right solution they found was not the magnification of the monument's appearance, but on the contrary, sensitization and involvement of the recipient. For the architects, the keyword became “the scale, because the garden lays on a vast land, while the sign had to relate to the whole. For this, our sign has become huge and at the same time almost imperceptible at the same time. We hope the memorial will be able to objectify the unique and dramatic loss of the university associated to the specific era, without placing it in the focus of the weekdays of today's university citizens. It allows people to stay away (in this case it remains a hardly perceptible stripe on the wall), as well as to lean close, to understand and remember (when the massive quantity of legible names and data, as well as their spatiality encompassing the entire garden establish a connection to the memory of the victims, more direct than any other sign or expression).”

Fontul dedicat
The dedicated font

Un monument
la nivelul ochilor
A monument at eye-level

în centrul atenției cetățenilor universitari de astăzi. Acesta permite oamenilor să stea la distanță (în acest caz, rămâne o dungă abia perceptibilă pe perete), dar și să se apropie, pentru a înțelege și a-și aminti (cantitatea masivă de nume și date, precum și spațialitatea lor cuprinzând întreaga grădină și stabilind o conexiune cu amintirea victimelor, mai directă decât orice alt semn sau expresie).”

MONUMENT ÎN IMEDIATA APROPIERE LIZIBILĂ

Nimeni nu ar trebui să fie indus în eroare de intervenția spațială aparent minimă și de simplitatea rezultatului. Ideea rostită prin câteva instrumente devine inteligibilă doar prin concentrare și cuvinte precise, austere. Bronzul, ca material ales, lățimea benzii, cuvintele din subtitlu, problema secvențierii, fontul au fost toate rezultatele gândirii colective, în care, în plus față de arhitecți, au fost implicați clienții, echipa de cercetare a ELTE și Ákos Polgárdi, artist grafic și tipograf, iar în timpul punerii în aplicare Farkas Albert, sculptor, Tamás și Kristóf Albert.

Litera joacă un rol important în aspectul memorialului. Lizibilitatea are o importanță deosebită, ceea ce nu a fost o sarcină ușoară. La fel de important este mesajul transmis de formularea stilistică a literelor. Designerul a păstrat în mod ferit distanță față de stereotipurile de tipar asociate monumentelor. Litera nu are rezonanță istoricistă, în schimb se referă la stilul grotesc de font, tipic modernității, dar reformulat pe gustul contemporan. În acest fel designul relaționează cu ambele planuri temporare. Deși designul de font se referă la cea mai redusă scară a procesului de proiectare, rămâne totuși o caracteristică determinantă. Ákos Polgárdi, artistul grafic a ajuns la soluția finală în calitate de membru al echipei de arhitecți. „Am avut criterii destul de clare, aceasta a fost o situație specială. Având în vedere că erau concepute pentru o suprafață plană, sarcina se apropia mai degrabă de cea a inscripției. Gravura pe metal ne-a adus probleme caracteristice. Am vrut să creăm un font omogen; prin urmare, nu există minuscule în setul de caractere. Am ales fonturi tip stencil, pentru a avea cât mai puține conexiuni posibil, pentru a preveni apariția unor pete pronunțate gri, care ar putea perturba proporțiile literelor. Este important că acest font este *monoline*, ceea ce înseamnă că lățimea rândului este aceeași, indiferent unde se plasează litera. Acest lucru însă nu este întotdeauna adevărat pentru

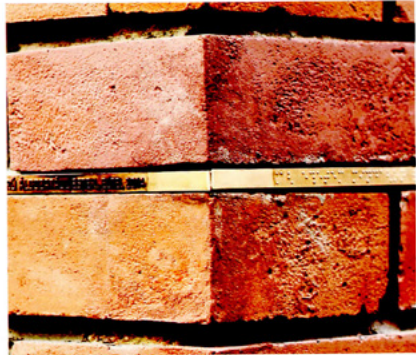

Harta amplasării
Placement map

THE MONUMENT IN LEGIBLE PROXIMITY

Nobody should be misled by the seemingly minimal spatial intervention and the simplicity of the outcome. The idea uttered with a few tools becomes comprehensible only by means of concentration and precise, no-frills wording. Bronze as the chosen material, the height of the stripe, the words in the subtitle, the sequencing problem, or typography were all the results of community thinking, in which, in addition to the architects, the client, the research team of ELTE and Ákos Polgárdi graphic artist - typographer were involved, and during the implementation sculptor Farkas Albert, Tamás and Kristóf Albert.

Letter plays a prominent role in the appearance of the memorial. Legibility has a highlighted importance - which is not an easy task here. Equally important is the message conveyed by the stylistic formulation of lettering. The designer, in a welcome way, kept distance from the typographical stereotypes associated to monuments. The type also keeps its distance from historicism, instead it refers to the grotesque style typical of Modern, but reformulated in today's taste - a reference to both timelines. Although the level of typography is the smallest scale of the design process, it is still a determinative decision. Graphic artist Ákos Polgárdi reached the definitive solution as a member of the architect team. “We had quite clear criteria, this was a special situation. Since it was not to be designed to a flat plane, the task was more like classic stone carving. We wanted to create a homogeneous typeface; therefore there are no lower-cases in the character set. I have chosen stencil fonts in order to

Atât limbajul verbal cât și cel vizual se schimbă la unul din colțuri concavul în convex, alfabetul latin în Braille.

Both verbal and visual language of the strip change at one corner: concave turns into convex lettering, Latin alphabet into Braille.

litere grotești geometrice egale. Pentru unele caractere codițele sunt trase ușor în afară, lucru care servește din nou scopului de a minimiza denaturarea pieselor închise. Toate acestea se corelează, de asemenea, cu faptul că mai întâi am dorit să creăm textul de pe suprafață prin utilizarea instrumentelor de gravură, dar testele nu au ieșit bine. După mai multe încercări, tehnologia de frezat computerizată s-a dovedit convingătoare, cu ajutorul ei am reușit să creăm pe suprafața de bronz litere de 6 mm înălțime și 0,8 mm grosime a liniei."

Este ușor de înțeles esența operei de artă privind subtitlul ce apare în colțul interior al clădirii de pe bulevard. Pentru că la punctul de cotitură subtitlul se mută din planul interior de mortar spre exterior, pe fața planului de cărămidă; și literele devin convexe în loc să fie gravate. Până ajung acolo, atenția trecătorilor se obișnuiește cu acest limbaj vizual consistent, observând fiecare mică schimbare și găsind mesajul ei. Nu este un gest întâmplător. O propoziție simplă, definind memorialul și facilitând interpretarea, apare acolo în trei versiuni: în maghiară, în engleză și în caractere Braille: „În memoria tuturor membrilor facultății care au căzut victime legilor antievreiești, Holocaustului și celui al Doilea Război Mondial. ELTE, 2014"

O scurtă declarație factuală. Potrivit creatorilor memorialului, nu a fost ușor să formuleze această propoziție. Acest lucru poate fi interpretat în sens mai larg: formularea ei a durat 70 de ani.

CREDITE & INFO / CREDITS & INFO

Arhitectură / Architecture: EME Master School - János Roth, Levente Szabó (arhitecți, profesori / architects, professors), Ilkó Bujdosó, Eszter Lukács, Nóra Szigeti, Dénes Fajcsák (arhitecți, masteranzi / architects, master students)
Design grafic și de web, lettering / Graphic, web & type design: Ákos Polgárdi
Construcție / Construction: Farkas Albert (sculptor), Tamás Farkas, Kristóf Farkas
Tehnologie CNC / CNC-technology: Xfer Ltd.
<http://emlekhely.btk.elte.hu>

EN

have the fewest stem connections possible, that is to prevent letters from 'seizing', from creating such pronounced gray spots that could disturb the proportions of the letters. It was important to have a monoline font, meaning that the line width is the same no matter where the letter body is intersected. This, however, is not always true even for geometric grotesque letters. For some characters, the letter stems are pulled apart slightly, which serves again the purpose of minimizing the distortion of closed counters. All this is correlated also to the fact that first we wanted to create the text on the surface by using drop tools, but the test specimens were not nice. After several attempts, CNC milling technology proved to be convincing. By applying it we managed to create on the bronze surface 6 mm high letters with a 0.8 mm line width."

It is easy to understand the essence of the work of art when looking at the subtitle appearing in the inner corner of the boulevard building. Because at the turning point the subtitle moves from the inner plane of the mortar joint outwards to the brick plane; and the letter becomes convex instead of engraved. By then, people's attention passing by the bronze stripe gets used to this consistent visual language, noticing every little change and finding the message in it. Not by chance. The simple sentence appears there in three languages, defining the memorial and facilitating interpretation: in Hungarian, in English and in Braille. "In memory of all those university citizens who have fallen victim to the anti-Jewish laws, Holocaust and World War II. ELTE, 2014"

A brief, factual statement. According to the creators of the memorial, it was not easy to formulate this sentence. This can also be interpreted more broadly: it required 70 years.

zeppelin

TREFORT-KERT

Emlékhely –
személyes közelségben

Somogyi Krisztina

Az ELTE Bölcsészettudományi Kara 2014 elején meghívásos építészeti pályázatot hirdetett emlékmű tervezésére. A második világháború alatt megölt oktatóknak és hallgatóknak kívántak a Trefort-kertben emléket állítani. Ennek keresték méltó módját, helyét. A pályázaton az Építész Mester Egylet XXII. ciklusának hallgatói és mesterei vettek részt. A nyertes mű novemberre készült el. A Múzeum körút és Puskin utca közötti campus két téglalapú területének fűgáiba 1x1 centiméteres keresztmetszetű bronzrudak épültek be. A téglák közé besimuló, alig észrevehető, keskeny, de kétszáz méter hosszú bronzsávban az eddig előkerült 198 egykori egyetemi polgár neve és adatai szerepelnek. 6 milliméter magasságú, az emlékhelyhez tervezett Trefort Grotesk light betűből szedett nevek sorjáznak egymás után. Esetleges eloszlásban, homogén sűrűségben. Tapintható közelségben.

Gondolatban visszaporogtem a napokat: november 14-e van, kora délután. Elég sokan várakozunk az Astoriához közeli egyetemi épületek között. Hideg van, de nem esik az eső. A téglalapú épület fala előtt pár méterrel kordon feszül. Arra kéri a résztvevőket, tartsuk tisztelben ezt a sávot, ne menjünk közelebb, amíg a beszédek elhangzanak. Én így emlékszem. Semmi pátosz, semmi heroikus narratíva. Beszélgetve várakozunk. Az emlékmű nem látszik. Hol lehet?

Aztán elindulunk az épület felé, egymás után mindannyian. Egészen közel lépünk a téglafalhoz és úgy mellmagasságban tűnik fel a fugák között a most még fényesen futó csík, rajta nevek, egymás után, feszesen, szikáran. A nevek után évszámok, néha egy-egy szó. Ezek a nevek már nem némák – instrukció szerint hangosan olvasunk. Követjük a fugát, a sarkokon átfordulunk, az Olasz Intézet hátsó falánál megakadunk, majd pár lépéssel arrébb folytatjuk a Pus-

A piros vonal az emlékmű kiterjedését jelöli az ELTE campusában

TREFORT GROTESK
IS A UNICASE, —
— MONO-LINE,
CONDENSED, SANS
SERIF, — TITLING
TYPEFACE —
DEVELOPED — FOR
A WW2 MONUMENT
AT ELTE, BUDAPEST
IN 2014. ¶

A Trefort Grotesk betű Polgárdi Ákos alkotása

kin utcáig. Végig, CNC technológiával mart apró betűkön át haladunk előre. Lineárisan, névről-névre, ismert és ismeretlen sorsokat megidézve. Az elején még lejjebb hajolunk, aztán kicsit feljebb, a végén már-már felfele nézünk. Nem a nevek horizontja mozdul el. Ez a sík állandó: senki sincs lejjebb vagy feljebb. A terepszint változik. A mi nézőpontunk.

A közös térben elhangzó felolvasás során hamar érthető, hogy az emlékmű átadása nem felavatással, hanem beavatással történik. Nem részvét van, hanem részvétel. Az emlékezés nem magasztos ünnep, hanem személyes kérdés. Mondjuk úgy, belső munka. Ehhez pedig közel kell menni. Közel a helyhez, a tervezett alkotáshoz, a bronzcsíkhöz, a nevekhez, mögötte sorsokhoz, és közel a felejtés és az emlékezés zavarba ejtő kérdésköréhez.

A kiíró szándékai felől közelítve

A Trefort-kerti emlékművet a személyes élmény felől a legkönnyebb megfogalmazni. A kialakított helyzetnek ez a közvetlen értelmezhetősége egészen különleges sajátosság. Merthogy a nemzeti traumákat ábrázoló szimbolikus, heroikus avagy absztrakt emlékművek láttán gyakran éppen hogy zavarba jön az ember: keresgéli magában az értelmezési lehetőségeket, ingadozik a szimbolikus kép és az ábrázolt figura között, jelentés-zavartan álldogál, gondolkodik, értékel. De távol marad. György Péter esztéta, médiakutató, egyetemi tanár, az emlékhely létrehozásának egyik kezdeményezője így fogalmazta meg szándékukat: „Az a benyomásom, hogy az elmúlt évtizedekben a 19. századi emlékmű-szobrászat

teljesen muzealizálódott és inadekvát lett, bizonyos értelemben halott műfaj, amely az átadás után láthatatlanná válik. Városi terekben csak olyan jó emlékműveket láttam, amelyek építészeti értelemben megfogalmazott finom mikrohistoriai megoldások. Nem ismerek olyan nemzeti traumával foglalkozó emlékművet, amit egy hősi figura tudott volna képviselni. Ezért gondoltam fontosnak, hogy ne szobrászokkal beszéljünk, hanem építészekkel, akiknek a munkájában nincs figuratív, narratív elem. Hálával tartozunk az építészeknek az alkotásukért, mert a megvalósult emlékhellyel a személyességnek és a személytelenségnek egy intelligens és megkerülhetetlen megoldásához jutottunk hozzá.”

Az építészek közül viszont többen azt fogalmazták meg, hogy a kiíró gondolkodása és hozzáállása volt példaértékű. Olyan együttgondolkodás alakult ki, ami nemcsak a pályázati anyagok színvonalát emelte, hanem elősegítette, hogy a terv a megvalósulás folyamatában is gazdagodjon, lényegivé válhasson. Szabó Levente építész Jochen Gerz német képzőművész szavaival így fogalmazta ezt meg az emlékmű átadását kísérő kétnapos konferencián. „Az emlékművek mindig megbízásra készülő munkák. Abból kell kiindulni, hogy egy munka nem lehet jobb, mint maga a megbízás.” A Trefort-kerti emlékhely kapcsán a résztvevők így vagy úgy a dialógus fontosságáról szóltak: az átadás idején tartott konferencia, a folyamatos gyűjtés és az eredmények honlapon való megjelentetése, a kommunikáció vágya, a kert nyitottsága, de a mű befogadásának feltételezett folyamata is a párbeszéd szituáció lényegi voltát sugallja.

A tervezés irányából

A nyertes pályázatot készítő építészeket (Bujdosó Ildikó, Fajcsák Dénes, Lukács Eszter, Szigeti Nóra és mester tanáraik Róth János és Szabó Levente) alapvetően két kérdéskör foglalkoztatta, a szándék pontos értelmezése, tehát magának a műemlékállításnak a problematikája, és egészen konkrétan annak értelmezése, hogy mit jelent hét évtized elteltével az ELTE számára az emlékezés „térben és anyagban megfogalmazva”. A másik, érthető módon, az emlékmű helyére vonatkozott, a majdani befogadhatóság lehetőségét kereste. Pragmatikus kérdéseknek tűnnek, amelyek zavarba ejtő gondolatokhoz vezetnek. Így például: Budapest sűrű hely az emlékezés szempontjából. A kiemelkedő embereket és eseményeket utcanevek, emléktáblák és művek sokasága lenne hivatott megőrizni a kollektív emlékezet számára. Azonban az

Sarokhelyzet: az emlékműállítás kidomborodó tényei a fugában

fotó: Polgárdi Ákos

BUDAPEST

Az emlékmű: egy vékony hosszú bronz csik csendben, két téglalor közé bújva

fotó: Polgárdi Ákos

átadás ünnepi pillanatain túllépve ezek észrevétlenek a hétköznapokban. Némák a jelek, ismeretlenek maradnak a jeles emberek.

Szintén elgondolkodtat, hogy a második világháborúban megölt emberekről hogyan emlékezünk meg? A heroikus, patetikus hangvétel sehogy sem egyeztethető össze a történetekkel: itt valami egészen más-sal kell szembesülni. Ismét visszautalva az építészektől többször is hivatkozott Jochen Gerz gondolatmenetére: „A James E. Young által ellenemlékműnek nevezett alkotások közös tulajdonsága, hogy csalódást keltenek. Vagyis a téma kelt csalódást, mert a mű nem a heroikus múltat jeleníti meg, hanem a negatív múltat; a csalódás pedig nemcsak az illúziók elvesztését jelenti, hanem a hazugságok széttépését, a család megszüntetését is. Mindez nem magasabb erők tevékenységének eredménye, hanem szemmagasságból indul,

tőled és tőlem.” A Trefort-kerti emlékműre egyértelműen vonatkozatható ez a gondolat. Zavarba ejtő maga az a felejtés is, amely a téma kapcsán az elmúlt évtizedeket jellemezte. Az ELTE-n elindított kutatás nehézsége is abban áll, hogy egyrészt küzdelmes megtalálni az adatokat, összegyűjteni a neveket, azonosítani a dátumokat, másrészt komoly munka végiggondolni, hogy az egyetem identitásában mit jelent ez a trauma.

A helyszínen körülnézve

Az építészeti feladatoknak sajátjuk, hogy nagyon különböző szándékokat, gondolatokat és léptékeket kell együtt kezelni, gyakran a nehézségeket előnyvé formálni. A Trefort-kertben a problémát rögtön a tér adottságainak azonosítása okozta. Áthaladásra, közlekedésre és – mondjuk ki – parkolásra szánt területről beszélünk, sokkal inkább

2015 január

mozgalmas városi helyszín ez, mintsem a név sugallta (szakrális) kert. Tapasztalás, hogy a korábban ott elhelyezett számos szobor és emléktábla sem szólítja meg az egyetemi hallgatóságot. Mit érdemes tenni egy ilyen helyzetben? „Olyan emlékműnek van esélye, amely egyszerre válik a környezet észrevétlen részévé, és válhat drámai erejű jelévé – függően a befogadói nyitottságtól” – összegezték elemzésüket a tervezők. A megoldást tehát nem az emlékhely megjelenésének felnagyításában találták meg, hanem éppen ellenkezőleg, a befogadó érzékenyítése, bevonódása lett a cél. Az építészek kulcsszava „a lépték lett, hiszen a kert jelentős kiterjedésű, a megjelölésnek ugyanakkor az egészre kellett vonatkoznia. Jellünk ezért lett egyszerre hatalmas, és szinte lehetetlenül kicsiny. Egyszerre totális és ugyanakkor szinte észrevehetetlen beavatkozás a Trefort-kertben. Reményeink szerint képes tárgyiasítani az egyetem történetének a kor-szakhoz kötődő unikális és drámai veszteségét, de nem helyezi azt a mai egyetemi polgárok hétköznapjainak fókuszába. Lehetővé teszi a távolmaradást (ekkor alig észrevehető csik marad a falakon), de a közelhajlást, a megértést, az emlékezést is (ekkor a kiolvasható nevek, adatok tömegessége és a teljes kertet behálózó térbelisége minden jelnél, további kifejezésnél közvetlenebb kapcsolatot teremthet az áldozatok emlékével)”.

Olvasható közelségből

A minimálisnak tűnő téri beavatkozás, a végeredmény egyszerűsége ne tévesszen meg senkit. A kevés eszközzel elmondott gondolat csak sűrítés, pontos, sallangmentes megfogalmazás következtében válik befogadhatóvá. A bronz anyagának, a sáv magasságának, a felkerülő felirat szavainak a megválasztása, a sorrendiség problematikája, vagy a tipográfia egy közösségi gondolkodás eredménye, amelyben az építészeken kívül a megbízó, az ELTE kutatócsoportja, Polgárdi Ákos grafikus-tipográfus és a kivitelezés során Albert Farkas szobrászművész, Albert Tamás és Kristóf vettek részt.

Megjelenésében hangsúlyos szerep jut a betűnek. Az olvashatóságnak kiemelt a fontossága – nem könnyű feladat ez ott. A betűnek azonban a stílár megformáltsága is jelentéseket hordoz. A tervező örömteli módon ellépett az emlékművekre jellemző tipográfiai sztereotípiától, azaz a betű sem historizál, nem talpas antikva, hanem a modernizmus korszakára jellemző groteszk, de mai testben. A design ezáltal mindkét idő-síkra utal. Bár a tervezés legkisebb léptéke a

2015 január

BUDAPEST

tipográfiai szint, de legalább olyan meghatározó design döntés, mint az emlékmű téri meghatározása vagy az anyag megválasztása. Polgárdi Ákos tervezőgrafikus a team részeként jutott el a végleges megoldásig.

A számítógépes programok által felkínált betűtípusok sokaságát természetes adottságként fogadó olvasó számára talán kevésbé érthető, hogy a betűtervezés miért igényel hosszú hónapokat (éveket is akár), de a kortárs tipográfiában jártas szakértő számára a feladat komplexitása és az idő rövidsége nem szorul magyarázatra. „Elég világos kritériumaink voltak, speciális helyzetről van itt szó. Mivel nem sík felületre kellett tervezni, inkább a klasszikus kőfaragáshoz állt közel a feladat. A fémbe való bevésés jellegzetes problémákkal állított minket szembe. Nincsenek kisbetűk a karakterkészletben, mert homogén betűképet kívántunk létrehozni. Stencilesztett betűt választottam, hogy minél kevesebb szárkapcsolódás legyen, azaz ne süljön be a betű, tehát ne jöjjön létre olyan hangsúlyos szürke folt, amely felbolygatná a betű arányrendszerét. Fontos, hogy ez egy monoline betű, azaz a vonalvastagság egyforma, bárhol is metszünk el a betűtestet, ami még a geometrikus groteszk betűk esetében sem mindig jellemző. A betűsávak bizonyos karaktereknél szét vannak kissé húzva, ez is azt a célt szolgálja, hogy minél kisebbek legyenek a bezárt betűközökben a torzulások. Mindez azzal is összefügg, hogy elsőként be-

ültőszerszámokkal vittük volna fel a felületre a szöveget, de nem voltak szépek a próbadarabok. Számos kísérlet után a CNC-marás technológiája bizonyult meggyőzőnek, ezzel tudtuk megoldani a 6 mm magasságú 0,8 mm vonalvastagságú betűk bronz felületen történő előállítását.”

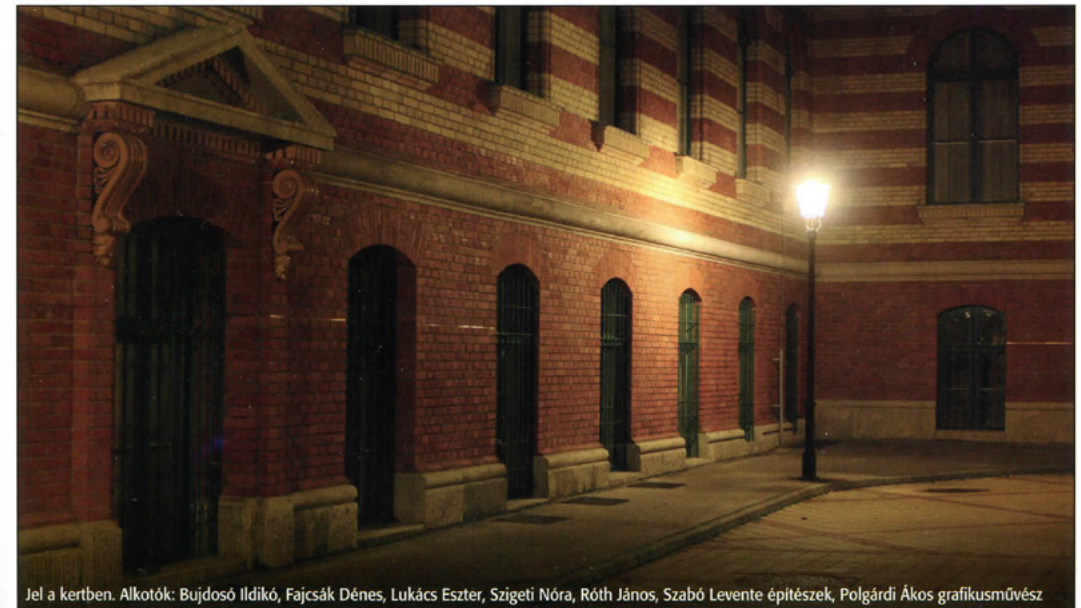
Az alkotás szellemének lényege jól megérthető a körüli épület belső sarkára került felirattól. Ott, az átfordulásnál ugyanis a fuga belső, habarcs-síkjáról kissé kijebb, a téglá sájkába kerül át, a betű pedig a véset helyett domborúvá válik. A bronzcsik mellett

haladó ember figyelme akkora már hozzá szokik a konzekvens vizuális nyelvhez, minden apró változás feltűnik, jelentést érezni benne. Nem véletlenül. A művet definiáló, az értelmezést segítő egyszerű mondat magyarul, angolul és Braille-írással jelenik meg. „Az egyetem mindazon polgárai emlékére, akik a zsidótörvények, a vészkorok, a második világháború áldozatai estek. ELTE, 2014”

Rövid, tényszerű állítás. Az emlékművet létrehozók szerint nem volt könnyű megfogalmazni. Értelmezhetjük ezt tágabban is: hetven év kellett hozzá. ●

A bronz csik mostanság még sárgán világít, kiviláglik, esti fényben

Jel a kertben. Alkotók: Bujdosó Ildikó, Fajcsák Dénes, Lukács Eszter, Szigeti Nóra, Róth János, Szabó Levente építészek, Polgárdi Ákos grafikusművész

fotó: Farkas Albert

Az oldalt szerkesztette a Budapesti Építész Kamara

Az oldalt szerkesztette a Budapesti Építész Kamara

LÁTHATATLAN EMLÉKMŰ

ELTE, TREFORT KERT, BUDAPEST

ÉPÍTÉSZEK ARCHITECTS: BUJDOSÓ ILDIKÓ, FAJCSÁK DÉNES, LUKÁCS ESZTER, SZIGETI NÓRA, POLGÁRDI ÁKOS, ALBERT FARKAS, VALAMINT ROTH JÁNOS, SZABÓ LEVENTE
SZÖVEG TEXT: SUGÁR PÉTER – TOMAY TAMÁS FOTÓK PHOTOS: ALBERT FARKAS, POLGÁRDI ÁKOS

„A trauma tehát nem a nyelvbe, még csak nem is a testbe, hanem a térbe írt emlékezet.”¹

Az ELTE Bölcsészettudományi Kar és az Építész Mester Egylet ötletpályázatot hirdetett az ÉME Mesteriskola XXII. ciklusának hallgatói és mesterei részére Trefort Kert emlékmű pályázat címmel, 2014. január 17-én. A pályázat eredménye alapján az ELTE második világháborús áldozatainak tiszteletére készült emlékművet 2014. november 14-én avatták fel a Trefort kertben.

A pályázat célja az egyetem második világháborúban elpusztult oktatóiról és hallgatóiról megemlékező emlékmű művészi és építészeti koncepciójának megtervezése. Az emlékmű aktualitását egyfelől a vétségkorak 70. évfordulója adja, másfelől pedig az a helyzet, hogy egyetlen hazai egyetem sem hozott még létre a saját második világháborús történetére reflektáló munkát. Az emlékmű helyszíne az egyetem Astoria mellett található campusa, illetve annak közterei. Az emlékmű célja egyfelől az áldozatokról szóló megemlékezés, másfelől az emlékezés lehetőségei, kérdései, lezárhatatlansága feletti reflexiók, párbeszéd megnyitása és ezen keresztül az egyetem, illetve a nemzet múltjának új, eddig hazánkban javarészt ismeretlen megközelítése. Az egyetem nem tesz különbséget egykori polgárai között, s azok mindegyikének emlékét kötelességének véli megőrizni. Ezen a kereten belül az tűnik logikusnak, hogy a rendelkezésre álló nevek utáni adatokból váljon világossá, hogy kit milyen helyzetben ért a halál. Azaz: X.Y. hadnagy – Z városában, X.Y. munkaszolgálatos – Z városában, X.Y. deportált – Z koncentrációs táborban.” (részlet a tervpályázati kiírásból)

Az ELTE vezetése jó érzéssel fordult a Mesteriskola építész közösségéhez, bízva abban, hogy a fiatal építészekből éppen ezekre a felvetésekre várható hiteles válaszok. A tervpályázat bíráló bizottsága a beérkezett nyolc pályaműből három munkát emelt ki egyenrangúan. Mindhárom koncepcióról elmondható, hogy az emlékművek színpadiasságát, közhelyszerűségét akarták elkerülni, hiszen éppen ez teszi lehetetlenné a hiteles, személyes emlékezést. Koncepcióik ereje a „gyengeségükben”, a rejtvényszerűségükben van. Az egyetem vezetése a három terv közül választva döntött a megépítés mellett.

„A megvalósításhoz vezető munkát e pályázat eredménye alapján

végeztük el, nem feledve, hogy a teljes mesteriskolai építész közösség szellemi teljesítménye előzményként áll a megvalósult mű mögött. És nem feledve azt sem, hogy a pályázatot követő fél év az ELTE oktatóiból, kutatóiból és hallgatóiból álló munkacsoportjával közösen végzett intenzív és inspiráló munkával telt, a látható eredménynek e csoport minden egyes aktív tagja egyértelmű részesének tekintendő.”² Most, hogy elkészült, ott van a Trefort kert valóságában a kivitelezett terv, újból olvastuk a zsűri-írók leírt véleményeinket. Vajon helytállóak-e most is, és milyen további megjegyzések tehetők a látottak alapján?

Két idézet a szakmai zsűri tagjainak megjegyzéseiből: „A mű szerencsésen kapcsolja össze a személyes és a kollektív emlékezés aktuálisát. A hely és a jelentés adekvát módon kapcsolódik össze. Láthatatlan az emlékmű és mégis jelenlévő. Mikrobeavatkozás, de ugyanakkor mégis érzékelteti a nagy dimenziót (1 cm magasság, de 280 m hosszú). Finom, visszafogott, mégis van ereje. A nevek elhelyezése központi, de mégsem tolatkodó. A nevek tényszerű sorolása ugyanakkor kérélnyelhetetlen, ellentmondást nem tűr. Személyessé (és ezáltal átélhetővé) teszi az emlékezést, de elkerüli a színpadiasságot. Bővíthető, további nevek elhelyezése is könnyen megoldható.” (Sugár Péter) „A fugába írt név, így egy sorban, és az épületeken át, és a tőle kézzelfogható-olvashatósági távolságban lévő ember, a horizontra írt sokaság, tehát most csakis így, a pillanatnyi fölismerés hosszú gondolatokénti kifejtése.” (Tomay Tamás)

Összességében a korábbi megállapítások helyesek voltak. Kiegészíthetők további észrevételekkel is, melyeknek alapvetően az érzékelhető megvalósult tervre, a továbbtervezésből, a kivitelezésből, és a még folyamatban lévő és maradó történetfeltárástól adódó eltérésekre reflektálnak. Most észrevéve és megfigyelve. Tehát: „A tereplejtés következményeként, a vonal egy szakaszon jóval az un. 140-150 cm szemmagasság alá került, így a horizont nem jöhet létre. A kissé lehajló néző látványa önkéntelenül is a kereső-kutató embert idézheti, bár lemond az egyenes tartású szembenézés lehetőségéről. A bronzcsík a nevekkel a falzat eredendően egyenletes fugájába helyezett, így – változtatva a mélységélességet – hol mélyített, hol teli fugát képez. Így hívódik elő részekben, majd tűnik el a vonal fénylő csíkja, a természetes és különösen a mesterséges fény váltózásának megfelelően. A nevek a bronzcsíkon, hol ritkábban, hol sűrűbben,

ÖRÖKSÉG • HERITAGE

TERVEZŐK DESIGNERS:
MM CSOPORT - BUJDOSÓ ILDIKÓ,
FAJCSÁK DÉNES, LUKÁCS ESZTER,
SZIGETI NÓRA, AZ ÉME MESTERISKOLA
XXII. CIKLUSÁNAK HALLGATÓI: ROTH
JÁNOS, SZABÓ LEVENTE - AZ ÉME
MESTERISKOLA MESTEREI
TIPOGRÁFIA TYPOGRAPHY:
POLGÁRDI ÁKOS
SZOBRAZATI- ÉS BRONZMUNKÁK SCULPTURE AND BRONZE WORKS:
ALBERT FARKAS, ALBERT TAMÁS,
ALBERT KRISTÓF
CNC-TECHNOLÓGIA CNC TECHNOLOGY:
XFER KFT.

hol szünetekkel vannak fölírva, így a névlaszó ember is gyorsabban, vagy lassabban halad, vagy meg is áll, hasonlóan, ahogy egykor a menet, amelyben az áldozatok haladtak. A hosszú szünet után ott van egy név, amely megint nincs, csak a név nélküli fémcík. Aki azt olvassa, egyedül van, a többiek már előrébb vannak, az utána jövők még messzire, így ha fölnez a haladás irányába, megállapítja, most is úgy van, mint akkor volt. Már most vannak a csíkon oxidált-barnás foltok, így ott nem csillog a bronz, ami helyes... A tapasztalat mutatja, hogy a téglák közötti fugák milyenségét messziről is érzékeli az ember, bár a konkrét formát látni nem tudja, tehát ha bizonyosságot akar, akkor közelebb kell menni.” (T.T.)

„Nappal a bronzcsík alig észrevehető, több méterről már nem is látható. Ide jöttem sötétedés után is, csillogott a lámpák visszfényében, de ahogy közel hajoltam, az árnyékom takarta a nevet, küszködni kellett, hogy ki tudjam betűzni. Az ember silabizál, szöszmötöl, vaksin tapogat. Mintha a felsőtétben könyvet olvasna, és ebbe a közelségbe már nem férközhet bele más. Ketten vagyunk: a név és én. A név, a néhány adattal, a születés és a halál dátumával és tényével, amik minden mást kiszorítanak, elhomályosítanak. A fejemben visszhangoznak a nevek. Hangosan is mondhatnám, de azt akarom, hogy csak belül hangozzanak fel. Az ismeretlen nevek mögé odaképelem a személyes sorsokat. Ismerős nevek otthonossága és döbbenete fog meg. Tovább lépek, mint a temetőben a sírok között, vagy még inkább, mintha holttesteket azonosítanék... Ténylegesen tehát láthatatlan az emlékmű. Miután felfedeztem és személyes viszonyt alakítottam ki vele, a tudatára ébredek, hogy ott van a

INVISIBLE MONUMENT

ELTE, TREFORT GARDEN, BUDAPEST

The Faculty of Arts of ELTE University and the Association of Master Architects invited brainstorming projects for undergraduates and MAs of the 22nd cycle of the Associations' Master School titled *Trefort Garden Monument* on January 17th, 2014. The monument based on the winning designs to honour the war casualties of ELTE during World War II was inaugurated on November 14th, 2014. The goal of this competition was to design the architectural and artistic concept of the monument commemorating lecturers and students of the university who perished in the world war.

The completed monument advantageously connects the act of individual and collective commemoration. The site and the meaning are associated with each other in an adequate way. The monument remains invisible and yet has a significant presence. The positioning of the names is central without being overwhelming or pushy. It gives commemoration a personal touch and thus experiential but avoids theatrical grandeur and pretense.

Személyes gondolatok

BÁN FERENC KIÁLLÍTÁSÁNAK
MEGNYITÓJÁRA ÉS A RÓLA KÉSZÜLT
MONOGRÁFIA BEMUTATÓJÁRA

Tisztelt Egybegyűlteik! Öröm ez a mai este. Miközben nagy megtiszteltetés hogy itt lehetek, mégis izgulok. Izgagtottságomnak két oka is van.

Az egyik belső. Nehezen találok a szavakat, és főleg a helyes mértéket. Pedig pályatársként Bán Ferit (mert azt hiszem legtöbbször így szólítják őt) jól ismerve tudom ki ő, csak úgy vagyok kicsit, mint Szent Ágoston az idő fogalmával: „Ha senki sem kérdezi; tudom, ha kérdik tőlem, s meg akarom magyarázni; nem tudom...”.

Legszívesebben hallgatnék pár percet. A közös csendnek talán nagyobb ereje lenne, mint a beszédnek, és az is lehet, hogy mindannyiunk épülésére szolgálna.

A másik külső ok, már-már félelem. A Vallo-mások építészeti portré-sorozat „Bán Ferenc” kötetében ezt olvastam: „A hallgatni tudás kevesek kiváltsága. A fecsegő ember munkájában is szer-telen. Az építész nem tűri a fecsegést.” Az idézet tőle való, és én igyekszem megfelelni elvárásainak. Úgy döntöttem ezért, hogy rövid leszek és tartózkodni fogok a direkt minősítésektől – inkább csak személyes érzéseimet osztom meg Önökkel.

Mindenekelőtt azt, hogy ennek a „pálya”-társ szónak nagyon megörültem. Eszembe juttatta Alessandro Baricco *Történet* című könyvét, ezt a remek stílusban megírt, megható regényt, melyben lépten-nyomon saját sorsunkra ismerhetünk. A sorok közül megállíthatatlanul mély és valódi optimizmus, életöröm sugárzik, ami annál inkább is feltűnő, mert a *Történet* első megközelítésben egyáltalán nem vidám. Inkább szomorú, elgondolkodtató. Ebben a jó értelmű feszültségben aztán szépen, lassan és finoman kibontakozik a mondanivaló a párhuzamokról, a rend és szabadság látszólagos ellentétéről, a „pálya” természetéről, amin akaratlanul is mindannyian futjuk köreinket.

Baricco regényének főhőse, Ultimo Parri nehéz, ám varázslatos világba született. Átélté a huszadik század elejének rettenetes háborúit, családi tragédiákat, lényéből mégsem hunyt ki a szerelem és lelkeben határtalan maradt az emberi alkotó elme iránti csodát. Lenyűgözte az automobilmek már-már eszményivé emelt tökéletessége, a sebesség- és versenyszenvédelem, így egész élete az „igazi” versenypálya megtalálásáról, vég-ső-soron a világban való rendteremtés vágyáról szólt.

2015. OKTÓBER 7.
FUGA ÉPÍTÉSZETI KÖZPONT

Úgy vélem ez a keresgélés sokunk sorsa, gyakran konfliktusok eredője, hiszen a világ létező rendje nem feltétlenül azonos a mi saját, személyes rend iránt érzett vágyainkkal. Léte-znek ugyan szabályos pályák és utak, de új néző-ponthez, egyéni meglátásokhoz a kitépott utakról való letérés vezet. Az út metaforája ezért foglalkoztatja évezredek óta a gondolkodókat keleti és a nyugati filozófiában egyaránt.

Útkeresés

Ultimo, a regény főhőse az utakról így gondolkodik: „Az ovális pályán a lovak futnak. Az autók úton haladnak és az utak a világ körül. És vég-telenül sok a kanyar, melyet mind megtehetnek. El tudod képzelni ezt a csodát? ... Akkor most szabadítsd meg az utat a világtól. A fáktól, melyeknek nekiütközhetsz, az utakon haladó emberektől, a beláthatatlan útkeresztelődésektől, a jövő-menő kocsiaktól, a portól és zűrzavartól. Csak a csodát lásd, a letisztult, teret és időt átszelő gesztust, az ember kezét a kormányon, mely újrarajzolja az út nyomát és beteljesíti azt. És helyezd el a semmi közepén... Indítsd be a motort és vágj neki. És körrözz. Körrözz mind-addig, amíg valamennyi kanyar el nem tűnik, egyetlen, egyazon pontban kezdődő és végződő gesztussá nem zsgorodik, mely önmagába vész. Akkor meglátod majd a tökéletes kört, a zárt és tökéletes kört. Az egész életed abban a körben. De a kör benned, az agyadban van, nem a valóságban. Csak benned létezik.”

Ha Ultimo építész lett volna, bizonyára a hely-teremtés iránti szenvedély lengte volna be egész életét. És kereste, talán meg is találta volna a tökéletes házat...

A tökéletes ház

Talán százszor is meglettem azt az utat Nyíregy-házára menet. Sztráda helyett szeretek kacskaringós régi országutakon autózni, egyedül, las-san, a tájat – és persze az utat is figyelve. Amikor Bodrogkeresztúr felől Tokaj felé közelítve az aszfaltsáv harmadszor is a folyó mellé simul, külön-leges hely tárul elének. Balról a folyót rövid idő-re az uszályrakodó hatalmas rézsűje takarja, tete-jén elhagyottnak tűnő acél monstrum. Bizarr lát-vány, ahogy a hozzá vezető út a folyó fölött sem-mibe vész... Jobbról a zsidó-temető szürke, mo-noton betonfala magasodik. A fal folytatásában is fal, új, magas, szürke, beton. Feri háza. Első pil-lantásra barátságatlannak tűnik. Amikor azután felkelti kíváncsiságunkat a fal mögül kikandiká-ló hóféhér konstrukció, enyhül és szelidde válik

Fotó: Máté Gábor

a kép. A kapuhoz kis híd vezet, az ajtó résnyre nyitva, diszkréten hívogat. Kézfogás. Belépve barátságos kert, a hétköznapi élet elmaradhatatlan eszközeivel, magától értetődő természetességel. A kertbe, majd tovább, széles üvegsávon át a dús zöld növényzettel egybeolvadó belső tér-be jutva határtalan nyitottság és nyugalom ér-zete. Csend és szabadság.

És megint eszembe jut Baricco: „Írni sokat írtam. De az írás a csend szofisztikált formá-ja.” Lehet, hogy a ház is – teszem hozzá, és ha tehetném itt el is hallgatnék.

Mégis muszáj még valamit mondanom erről a különleges házról, ami feltűnően paradox helyzetet teremt azáltal, hogy egyszerre vég-telenül zárt és végtelenül nyitott is. A Bodro-gra rácsodálkozó lebegő tető alatti két gubó-for-ma a játék komolyságának manifesztuma, a szárnyaló képzelet megtestesülése, az orga-nikus... de ez így túl bonyolult, már-már tudá-lékos megállapítás. Fecsegés.

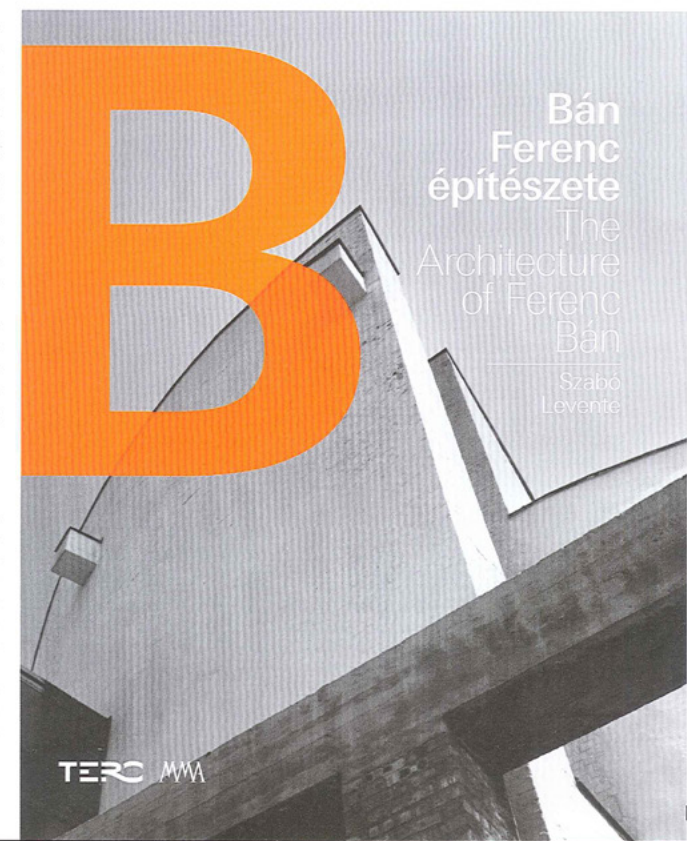
Könyv

A könyvespolcok némelyikén már helyet követel magának Szabó Levente „Bán Ferenc építész-te” című könyve. A TERC kiadó gondozásában, a Magyar Művészeti Akadémia és a Magyar Tudományszintézis Akadémia támogatásával készült angol/magyar nyelvű album egy tervezett építészeti sorozat első darabja. Ennek a munkának külön-leges értéke, hogy az építészművészet meto-dikailag újszerű összegyűjtésén és rendszere-zésén túl egy sajátos korrajz felvázolására is

kísérletet tesz, hazai és nemzetközi összefü-gésben. Párhuzamosan vizsgálja az építészet társadalmi szerepét, az építészeti kultúra – ide értve az építés kultúráját is – szempontjait és az építészetelmélet, a kritika reakcióit, hatásait. A szerző a hatalmas kiterjedésű életmű teljes bemutatására természetesen nem vállalkozhatott. A szinte végtelen számú építészeti rajz éppen úgy meghaladja egy monográfia kereteit, mint ahogy nem lehetséges valamennyi megvalósult épület részletes bemutatása sem. A könyv öt, gondosan egymáshoz illesztett tematikus feje-zetből áll és alkot koherens egészet. A váloga-tás és rendszerezés rendkívül körültekintő és céltudatos. Az elmúlt évtizedekben megjelent, többnyire interjúkon vagy építésztörténelmi aspektuson alapuló monográfiáktól eltérően a könyv az építészművészet egyes korszakainak, kiválasztott épületeinek épületkritikai módszertanra épülő elemzéseivel közelít. Nem könnyű olvas-mány, megállapításai azonban igényesek és pon-tosak, a bőséges képi illusztráció pedig előzé-kenyen oldja a szöveges részek feszességét.

Ajánlom szíves figyelmükkel! A kiállítást ezen-nel megnyitom és a könyvvel együtt szeretettel ajánlom mindazoknak, akik közelebb szeretné-nek kerülni a tiszta építészet megértéséhez. Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Balázs Mihály DLA

TERC MWA